

և անմահացաւ, այնչափ և մենք հաւաստի և ապահով կլինինք, թէ մեր հոգւոյ ազատական զգածմունքն և սերանց նման զօրեղ և ուժղին կլինին մեր նպատակին հասնելու: Որ և իցէ հոգւոյ ազատական զգածմունք, որ երկնային լուսով և աստուածային օրինօք մեր հոգւոյ մէջ կիջնայ ի վերուստ և ոչ թէ բռնակալութենից և մոլորութենից յառաջ կգայ, յաւիտենական և անմահական է և մեզ մեր վախճանին կարող է դիմել տալ: Մի հոգւոյ ազատական զգածմունք, ուշիմ ընթերցող, պէտք է, որ բնածին և տիրաւոր լինի. այս է, որ մեր սուրբ հարք միշտ ունեցել են և իրանց պահպանած եկեղեցւոյն որդւոյ հոգւոյ մէջ միշտ շնչել են դարերով յանուն երկնային փառաց:

Բայց աւանդ, արդեան ժամանակումս հանդած և ջնջուած է երևում մեր եկեղեցւոյ պաշտօնէից հոգւոյ միջից. վասն զի տեսանք և տեսնում ենք, որ մեր աշխարհին որդւոյ հոգւոյ մը այս ազատական զգածմանց ծագմանից հետէ մեր Ազգային և Բարոյական որ և իցէ իբր մինչև այսօր ուղիղ մի շաւիղ կարող չեն եղել գտնել և չեն կարող լինում տակաւին. վասն զի դիտեցինք և դիտում ենք, որ մեր Հայաստանեայց Եկեղեցւոյն պաշտօնեայք արդեւք և խոչնդոտն են համարում իրանց հոգւոյն իշխանութեան ներդործութեան այս մեր աստուածանուէր զգածմունքը: Վասն զի վերջապէս կարի քաջ իմացանք և իմանում ենք, որ մեր Հայաստանեայց Եկեղեցւոյն պաշտօնեայք մեր այս հոգւոյ ազատական զգածմանց յանկարծածին յուզմունքը փոխանակ ի ձեռն Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ լուսոյն ուղղելու և վարելու, մոռանալով մարդկային հոգւոյ դօրութեան բնութիւնը, կամեցան և կամենում են յաղթել, ինչպէս ջուրը կցամբեցնեն և հուրը կշիջուցանեն. այսպէս վարուեցան և վարում են տակաւին անցեալ և ներկայ դարումս մեր Հայաստանեայց Եկեղեցւոյն պաշտօնեայք, հետեւելով այս մասին Պապական և Յունական եկեղեցւոյն պաշտօնէից. այս մոլորութեամբ անցեալ և ներկայ դարուս մէջ մենք Հայոց աշխարհիս որդիքս ամենամեծ կորուստներ ունեցանք, որոնց կարի մեծութիւնը այժմ գրում և իմանում ենք. այս մեր մոլորութիւնն եղաւ պատճառ, որ մեզանից ոմանք Պապականաց և ոմանք Բողոքականաց կողմը դիմեցին:

այն այս հողւոց ազատութեան բարգաւաճումը գտնելու յուսով ի ձեռն դրականական լուսաւորութեան, բայց երկուսն ևս չարաչար օխալեցան և խարուեցան և իրանց անհամբերութեանց զս գառան: Յիրաւի է մեր եկեղեցւոյն պաշտօնեայք եթէ ոչ բոլորովին, բայց գրեթէ մօտեցան բռնակալական իշխանութեան, հետեւելով այս մասին այն քրիստոնեայ ազգաց, որոնք կարծում են, թէ Յիսուսի Քրիստոսի Եկեղեցին մի տեսակ երկրաւոր իշխանութիւն է մարդկային հողւոց բնածին յուզմանց սանձ դնելու, ոստիկանական իշխանութեամբ, իրանց ոսխ թշնամին համարելով նրանց: Ոչ երբէք մեր եկեղեցին ոչ մի ժամանակ այս հողին չընչեց մեր սուրբ հարց: Ի՞նչ երբէք ի՞նչ կարգացած ունինք և ի՞նչ լսած մեր նախնեաց պատմութեան մէջ անթոյլատուութեան և աննկրողամիտութեան օրինակներ մեր սուրբ հարց կողմից. արդեան ժամանակումն է, որ մեր եկեղեցւոյն պաշտօնեայք մոռանալով մեր նախնեաց վարքն ու բարքը, բոլորովին չյիշելով նրանց բարոյական վարդապետութիւնները, կաշծես թէ իսպառ իմաստուն և առաքինի են և պիտի լինին որովհետեւ հոգեւորական են գտնուում, բարձի թողի են արել բոլոր այն վարդապետական, պատմաբանական, բարոյական, գրագիտական և այլ հազար ու մէկ տեսակ գրեանքները, որոնց բնագիրները դարերից հետէ Եջմիածնի, Երուսաղէմայ, Սուրբ Կարապետի վանուց և այլ անհամար հոգեւորականաց և աշխարհաստեանաց ձեռքովը պահուել են փոխու, բորբոսնելու և ջնջուելու համար. մոռացել են բոլորովին, անուսում և անտեղեակ լինելով, մեր Հայաստանեայց Եկեղեցւոյն վարդապետական և պատմաբանական վարքն ու բարքը թէ ի հոգեւորական և թէ ի քաղաքական և խրանում, սոսկում և սրլքում են:

Ի՞նչ հեռւանք ունեցաւ այս դրութիւնս. կարի անյարգ և անկարգ. Հայաստանեայց Եկեղեցւոյն պաշտօնեան արդեան ժամանակումն թէ բարոյական և թէ նիւթական յետադիմութեան մէջ զլորուեցաւ:

Ոչ, ով մեր սիրեկան հոգեւոր ծնողք, ի՞նչ, ով մեր պատուական արեւակից և հոգեկից եղբարք. մեր հողւոյ ազատական

յուզմունքից մի՛ վախենալք , մեր մտաց ազատական աճումից մի՛ սարսափիք , մեր մարդկային հոգեծին զգածմունքները մինչև որ Յիսուսի Քրիստոսի սիրովն ու շնորհօքը չեն ուղղուած , և օրհնուած , ոչ նուիրական կլինին և ոչ վաւերական . մեր մարդկային հոգեկան զգածմունքները թիւր և մոլար են միշտ և մինչև Աստուածային ներդործութեամբ չեն լինում նրանց բղխումն ու բողբոջումը , մեր մարդկային հոգեկան զգածմունքները մինչև որ ազատութեամբ , արդարութեամբ և ճշմարտութեամբ սնուած և աճած չեն , երկնային չեն կարող լինիլ ամենեւին . բռնակալութեամբ , անիրաւութեամբ և մոլորութեամբ ուղղուած և վարուած հոգւոյ յուզմունքներն ամէն տեսակ մոլութիւններով շաղխուած աշխարհային կիրքեր են :

Ա երսոփն կրկնելը աւելորդ ենք համարում այս սեղ , ու չիմ ընթերցող , թէ որչափ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյն ազդեցութիւնը ամենապիւ և ամենաբարի հետեւանքներ կարող է յառաջ բերել մեր Ազգային և Բարոյական Լուսաւորութեան համար , վասն զի վստահ ենք , որ մեր զրուածոց մէջ բաւական ցոյց տուինք կարծօրէն մեր արեւակից և կրօնակից եղբարց , թէ որքան կենսատու է այն մեր Մտաւորական և Բարոյական Լուսաւորութեան համար : Մեծ է մեր յոյսը , որ երեւելի զուխներ և ճարտար դրիչներ անձնանուէր լինին անշուշտ ժամանակաւ մեր այս սկզբունքները աւելի պարզ և աւելի հեշտ եղանակաւ մեկնելու և պարզաբանելու , թէ պատմաբանական փաստիւք և թէ բուն իսկ իրական դործով և արդեամբ :

Տեսնենք այժմ , թէ ինչպէ՞ս մենք կարծում ենք , թէ կարելի և հնարին է Հայաստանեայց Եկեղեցւոյն պաշտօնէից և Հայոց աշխարհիս որդւոց կոչմանց մէջ միարանութիւն և իրենքազրկում լինիլ . փորձ փորձենք մեր հայեցուածովը և տեսականաբար համոզուինք , մինչև որ ժամանակը դործով և արդեամբ ի դործ դնելով , մեզ ընդունիլ տայ բոլորովին մեր ազատ կամօքն ու համոզուած հաճութեամբը :

Մենք մեր կողմից արդէն կարի խորին համոզուած ենք , որ մինչև մեր Հայոց աշխարհիս որդւոցս ուսումնական

յառաջադիմութեան և Հայաստանեայց Եկեղեցւոյն արդեան պաշտօնէից վարդապետական դիտաւորութեան մէջ համամիտ և համադէտ միաբանութիւն չի լինիլ, անհնարին և անկարելի է մեզ համար Ազգային և Բարոյական Լուսաւորութիւն ունենալ :

Արդ՝ անհրաժեշտ պէտք է մեզ անդէն իսկ այժմէն որոշել և վճռել, թէ որն որոյն պիտի համաձայնի, կամ՝ որը նախաձեռնար է միւսից: Մենք արդէն ջանք և փոյթ ենք առնում ըստ մեր կարողութեան պարզել ու մեկնել, թողնելով նաև այս ծանր խնդրոյն լուծման վճիռը ողջամիտ կարծեաց դատողութեան: Այս երկու կողմանց այսինքն՝ Հայոց աշխարհին որդուց և Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ պաշտօնէից կոչումը նոյն և մի նպատակ, նոյն և մի արդիւնք յառաջ բերել ունենալ լինելով, այսինքն՝ Ազգային և Բարոյական Լուսաւորութիւն, չենք իմանում, իրարից տարբեր ճանապարհներով ինչպէ՞ս կարելի պիտի լինի իւրաքանչիւր կողմանէ իրա նպատակին հասնելու, երբ միմեանց մէջ չկայ մի հաւասար և հասարակ հիմունք մտածմանց, զգածմանց և դիտմանց: Այս իրար հակառակ ճանապարհով նոյն վախճանին դիմելը մեզ մի այնպիսի երևոյթ է ներկայացնում, իբր թէ մեր մէջ մեծ զանազանութիւն և մեծ խտրութիւն լինի միակամ և միամիտ յառաջ դիմելու, որ և է նաև նախաշաղիղ միմեանցից բաժանելու թէ կրթութեամբ, թէ արդեամբ, թէ կարծեօք և թէ համոզմամբ. վա՛յ մեր գլխին, մոլորուում ենք և չարաչար մոլորուում. մի՞թէ մեզ պարտք չէ դիտենալ, որ այս բանա մեր նախնեաց մէջ երբէք տեղի չէ ունեցել. մի՞թէ մենք կարծեցեալ լուսաւորեալքս քաջ ու քաջ տեղեակ լինելու պարտական չենք, որ մեր նախնեաց, թէ հոգեւորական են եղել և թէ՛ աշխարհական, իրանց մտածմունքները, բաղձանքները, զգածմունքները և դիտմունքները թէ երկրաւոր և թէ երկնաւոր, միշտ միմեանց մտերիմ և հարազատ յարաբերութեամբ են եղել: Եթէ մեր նախնիք, ուշիմ ընթերցող, այսինքն՝ հոգեւորականք և աշխարհականք մեզ նման, կամ թէ ինչպէ՞ս արդեան ժամանակուս մենք եղել ենք, միմեանց հետ անհամաձայն և ընդդիմաբան լինէին, եթէ

մեզ նման նրանց զգածմունքը, նրանց յոյսը, նրանց հաւատը, նրանց երկրաւոր օգուտն ու ընդհանուր կարծիքը մեր լիններուն նման անզոյդ, անկապ, իրերատիչ և իրերահալած լինէին, եթէ վերջապէս Հայաստանեայց Եկեղեցւոյն նախնի պաշտօնեայք արդեացս նման մերժէին, անգոսնէին, մարտնչէին, մեր նախահարց ընտանեկան կեանքը, նրանց հոգւոյ և սրտի խորհուրդները, նրանց գործքերը, նրանց վարքն ու բարքն և այլն, փոխանակ ուղղելու, հսկելու, վարելու, ինչպէս անում էին, մի խօսքով փոխանակ իրար ձեռնտու և իրար թիկունք լինելու, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյն պաշտօնեայք և Հայոց աշխարհիս որդիքը միմեանց ձեռք ու ոտք կապելով, միմեանց ջիղերն ու երակները կտրատելով, ինչպէս անում ենք ներկայումս, իրար տկարացնէին, իրար փճացնէին և վերջապէս ազգ, կրօն և լեզու բոլորովին կորչէր, ինչպէս կորան, փճացան հայրենական երկիր, ազգային և քաղաքական իշխանութիւն և այլն և այլն :

Եթէ մեր Հայաստանեայց Եկեղեցւոյն պատմութիւնը մեզ համար տակաւին մի ամենամեծ և անհրաժեշտ դիտութիւն պէտք չէ լինի, որոյ միջից մեր արդի բարոյական վիճակին հազարաւոր տկարութեանց համար հազարաւոր զարման կարող լինինք դանել : Եթէ մեր Հայոց աշխարհին պատմութիւնը մեզ համար մի քաղաքականութեան ուսում պէտք չէ լինի, որոյ միջից մեր նախնեաց քաղաքական վիճակին պակասութիւնները, մեզ դաս անելով, ուղղենք մեր արդեան ազգային քաղաքականութիւնն, որն որ անզգայի և աներեւան կերպով մի խուլ և մոռնջ գործի է լինում Ասիոյ և Եւրոպիոյ դուռն բանալիքին : Եինչև երբ կարող պիտի չլինինք նշմարել և ճանաչել հաւատադրուժ Վասակաց և հայրենանենդ վեստ Սարգսաց սերունդներն, որոնք մեր մէջ աստ և անդ դանում են. ոչ այսուհետեւ մեր Հայաստանեայց Եկեղեցին. մեր Ազգային և Բարոյական Լուսաւորութեան մայր. մեր հայրենական եկեղեցւոյն պաշտօնեայք. մեր ազգային և բարոյական դաստիարակութեան հոգւոր հայր. և մենք նրանց հարազատ և հոգւոր որդիքս. լի շնորհօք և իմաստութեամբ, մեծին կողմից ներողութիւն, օրհնութիւն, համոզումն և

յորդորում, փոքրին կողմից. սէր մեծ, սէր սրտանց առ մեր եկեղեցին, առ մեր հայրենիք և առ մեր արեւակից և կրօնակից եղբարս, յարգանք և պատկառանք մեր Առաքելոց, Լուսաւորչաց և Թարգմանչաց հոգեւոր որդւոց և արժանաւոր աշակերտաց, միաբան մեր Աղգային և Բարոյական Լուսաւորութեան ակունքը ճանաչելով, միաստհ մեր հայրենական և աղգային եկեղեցւոյն յանձնարարութիւնը քարոզելով և իմիասին նոյն և մի հոգւով և նոյն և մի մտքով ճշմարտութիւնն ընդունելով գործ տեսնել:

Կարելի է, որ ոմանք մեր հանձարեղ և կորովամիտ եղբայրներից մեր այս ասածներից մի այնպիսի հետեւանք յառաջ բերեն, իբրեւ թէ մեր նպատակը լինի մեր Հայաստանեայց Եկեղեցւոյն այժմեան պաշտօնէից ձեռումը մի տեսակ աղգային քաղաքական ոստիկանութեան ձեւ տալ, որն որ միայն կարեւորագոյն միջոց լինի իրանց հոգեւոր իշխանութեան վարչութեան համար: Քաւ լեցի. մենք կարի քաջ գիտենք, ինչպէս որ մեր ողջամիտ եղբարք ևս պէտք է խիստ լաւ գիտենան, թէ այլ աղգաց մէջ տեսնելով և թէ մեր բուն աղգին մէջ արդեան հոգեւորականաց ոմանց վարած իշխանութիւնը տեսնելով, որ հոգեւոր ոստիկանութիւնը բացի մի բուն իսկ յարգական զօրութիւն և գործով և արդեամբ կարեւորութիւն ունենալու մարդկային ազգի համար, նպաստւոր կլինի նրա խելքի տկարութեան, նրա մտացը թուլութեան, նրա հոգւոյն անզգայութեան և նրա սրտին ցնորական և մարդահաճ շողոքորթութեան. և այսպիսի կերպով յառաջ կդադարահանաց կողմից կեղծաւորութեամբ դիմաւորուած մի վեր ի վերոյ երեսանց յարգանք առ հոգեւորականս, որն որ երբէք կարող չի լինիլ նրանց ներքին արհամարհանքը թաղուցանելու, երբ երկարատեւ կլինի և երբ մի չարադէպ փորձութիւն կամ մի անվայել և անարժան վարմունք պատճառ կլինի նրանց դէմքերն իրանց դիմակիցը մերկացնելու. և այնպէս եկեղեցւոյն պաշտօնեայք կնուաստանան բաւականանալով, կամ թէ չբաւականանալով կմոռանան իրանց փափուկ վեճակը, իրանց նուիրական պաշտօնը և Յիսուսի Քրիստոսի Եկեղեցին:

Այս մեր ասածին մեզ օրինակ լինի Հռովմէյական եկեղեցւոյն զլիաւոր պաշտօնէից կրօնական հոգւոյն ցաւալի խոտորումը, որնոնք երկայն ժամանակ իրանց որդւոցը թէ հոգեւորապէս և թէ մարմնաւորապէս ներքին և արտաքին վարուցը և բարուցը վրայ ներգործել կամեցան բռնաբար, երբեմն նուաճելով, երբեմն փչացնելով, իբրև թէ նրանց այս աշխարհումս վայելած թէ առանձնական և թէ ընկերական կենաց հանգամանքները չար և վատ լինելով՝ մի ամենամեծ խոչընդոտն է իրանց հոգեւորական օրինաց իշխողութեան և նրանց բարոյական վիճակին: Ի՞նչ յառաջ էկաւ սրանից, այլևայլ խենդումենդ երկպառակութիւններ, որոնք տակաւ առ տակաւ աղանդաւորաց կերպարանք առնելու պարտական եղան, որպէս զի դէմ դնեն Հռովմայ եկեղեցւոյն զլիաւոր պաշտօնէից աշխարհակալ տիրապետութեան, որն որ կամենում էին ձեռք բերել աստուածպետական օրինաց քողե տակ ճարտարամտութեամբ թաղուն պահելով իրանք իրանց:

Բայց մեր Հայաստանեայց Եկեղեցւոյն սուրբ հարք և նրանց յաջորդները երբէք մի այսպիսի կրօնական հոգւոյ մտւորութիւն ոչ մի ժամանակ չեն ունեցել, քրիստոնէութեան կրօնը կամ Յիսուսի Քրիստոսի Եկեղեցին մի այնպիսի կրօն և եկեղեցի են ճանաչել, որ մեր նախնեաց այսինքն՝ Հայոց աշխարհին որդւոց, թէ առանձին մարդկային բնութեան և թէ համօրէն ազգային բնութեան հոգեւոր և մարմնաւոր կենաց փրկութեան ճշմարիտ ճանապարհ է ամէն տեղ, ամէն ժամանակ միշտ և յաւիտեան:

Այս է եղել, ուշիմ ընթերցող մեր եկեղեցւոյն սուրբ հարց առանձին և զլիաւոր ցանկացած դիտաւորութիւնն, որն որ, շատ աւելի մեծ է եղել անշուշտ մեր թաղաւորաց ոստիկանութեան օրինաց զօրութենից մեր նախնի հարց մէջ, և մեր նախնիք անպատճառ շատ լաւ հասկանալով այս, նրանց մի այնպիսի մեծ պատիւ են տուել, ճշմարիտ հաւատ են ընծայել, թե և թ.Ձ դար շարունակ, որ ամէն տեսակ անտանելի հալածանք և տառապանք կրել են նրանց յորդորմամբը, նրանց քարոզութեամբը և նրանց ամենանկեղծ, ամենանրբիժ և ամենասուրբ քրիստոնէական աւարքիտութեամբ սնուած և կրթութ-

ուած վարուց ու բարուց օրինակով: Այն, ուշիմ ընթերցող, վերստին կրկնում ենք, մեր նախնիք անկեղծ և ճշմարիտ հաւատով, այսինքն՝ առանց կոյր կրօնամոլութեան, առանց ստրկական հնազանդութեան և առանց բռնակալական և ըստիպողական բռնադատութեան՝ զրադաշտական մոգերու օրինաց դէմ դրին արիական նահատակութեամբ և հոգւով և մարմնով փրկուեցան. յետոյ Մահմետականութեան դէմ ըստիպուեցան նահատակուիլ, որն որ յանուն աստուածային օրինաց, մարմնապաշտութեամբ և հոգեպաշտութեամբ խառն մի հանձարաստեղծ կրօն էր, հրով և սրով տիեզերաց մէջ տարածուելու և մարդկային ազգը ողջ ողջ կուլ տալու. մեր նախնիք ոչ թէ միայն իրանց եկեղեցին ազատեցին, այլ զինու զօրութեամբ իրանց աշխարհն անգամ և Հայաստանեայց հոգևորական և քաղաքական քրիստոնեայ լուսաւորութիւնը երկու անգամ թէ մեծ և թէ փոքր Ասիոյ մէջ փայլեցրին. իսկ անտէրնչութեան ժամանակ մեր եկեղեցւոյն պաշտօնեայք բաղդապաշտ Մահմետական Ասիոյ հուր և սուր շանթեցնող մրրկաց մէջ միշտ մեր նախնի սուրբ հարց շաւղին հետեւելով մի ներդործիչ և պահպանիչ հովուապետութեամբ մեզ մինչև ներկայ դարս հասցրին:

Եթէ մենք, ով Հայոց աշխարհի որդիքս և Հայաստանեայց եկեղեցւոյ պաշտօնեայքս, եթէ մենք կոչոււմ ենք, մեր լուսաւորութեամբ, ինչպէս կարծում ենք, որ ունեցած լինինք, չենք դիտել և չենք զննել մեր նախնեաց մեր այս ընծայած իրաց հանգամանքները, կամ թէ երբ կտեսնենք և կքննենք, չենք յօժարիլ, չենք միտիլ հետեւելու նրանց հոգւով և մարմնով, մեր այս լուսաւորութիւնն, ասում ենք, ըստ մեզ մի թերակատար, ամենաչնչին և յուսահատական լուսաւորութիւն է, որ ոչ կարող է մեզ մեզ ծանօթացնել և ոչ ևս կարող կլինի մեր ազգային կրօնը մեզ ճանաչեցնելով մեզ առաջնորդել ներկայ և ապագայ դարերում. քաջ զխտենանք ամենեքեանքս, թէ ի՞նչ վիճակում, ի՞նչ պարագայում և ի՞նչ հանգամանքում ենք այժմ:

Մեր աշխարհն էր մեր առաջին հայրենիքն, որն որ Սաստուած ինքն էր տուել մեր նախահարց մեզ իրանց սերուն-

ղըն այնտեղ զետեղելու համար . յիսուն դար ամբողջ նրա միջումը ծնեցանք , ապրեցանք , մեռանք մենք , մեր կանայքը և որդիքը , եղանք ցեղ և սերունդ , եղանք ազգ և ազինք , ունեցանք նահապետութիւն , ունեցանք նախարարութիւն , ունեցանք Թագաւորութիւն , վերջապէս խլեցին մեր աստուածաւանդ հայրենիքը մեզանից , յափշտակեցին մեր Թագաւորութիւնը , կործանեցին մեր նախարարութիւնները , տարագիր արին մեզ , մեր ամէն մարմնաւոր և հոգեւոր սիրելիներէից բաժանելով . ինչ և իցէ , մարմնաւոր բաներ , փուչ աշխարհ , ասացինք և Աստուծոյ կամայը հպատակելով , մենք մեզ նրան յանձնեցինք , օրհնեալ եղիցի կամք քո ասելով . մենք մեր հաւատովը մեզ մխիթարեցինք և երկնային հայրենիք վաշխելու յուսով ապրեցանք : Ո՛ր անմահ յոյս , յերկնից իջեալ ինչպէս տասն և հինգ դար մեր նախահարց և մարց սրբտերն ու հոգիները արիացուցիր , ամբացուցիր և յաւիտեանցան կենաց արժանացուցիր , և մեզ նոյնպէս նրանց որդեոց և թոռանց հոգիներն ու սրտերը քաջալերիր և արժանացուր նոյն երկնային հայրենեաց մէջ միմեանց հետ հոգեկանապէս միաւորուելու և նրանց յաւիտեանեան փառաց մասնակից լինելու և մի՛ թողուր մեր հոգիները զուրկ և զուլաները՝ դատարկ քո խրախուսական և մխիթարական ներգործութենից , որպէս զի չերթանք , կորսուինք և փշանանք այն քրիստոնէական քաղաքակրթութենից զուրկ և մեզ համար հալածանաց և անջանաց երկիրներումը , ուրտեղ դնացել բնակուել ենք , մեր բուն հայրենական աշխարհից տարագիր լինելով , կամ թէ այն լուսաւոր քաղաքակիրթ աշխարհներումը , ուր որ մեծ մասամբ աւելի դաղթել և ապաստանել ենք , մեզ համար մի տեսակ ծաղիկներով ծածկուած վիհ լինի , որուն անդնդական խորութեան մէջ ուրախալի և զուարթագին աչքերով , ծիծաղն ու ժպիտը շրթունքներում , գահավէժ լինինք զլորուելով :

Ա՛րդ՝ մեր սիրեկան եղբարք , զօրանանք , արիանանք նաև այս աշխարհիս մէջ մեր Ազգային և Բարոյական Լուսաւորութեամբ , զգոյշ կենանք արիական նահատակութեամբ առաջիններից և առաքինական աչալըջութեամբ՝ երկրորդներից :

Հայաստանեայց Եկեղեցին, մեր ազգային կրօնը, մեր հայրենական հաւատը, մեր երկնաւոր հայրենիքը տակաւին այս աշխարհիս վրայ է երբ մարդիկ մեզանից մեր երկնաւոր հայրենիքը մեր ձեռից յափշտակեցին, Աստուած նրա փոխանակ երկնաւոր հայրենիք տուաւ մեզ և այս այն երկնաւոր հայրենիքն է, որ մեր նախնեաց ազգային բարոյական օրինադրութիւնը, հայրենեաց իշխանական սահմանադրութիւնն և ընկերական և քաղաքական կեանքն է եղել թէ մարմնաւորապէս և թէ հոգեւորապէս տասն և հինգ դարուց հետէ :

Այն հեռի և օտար աշխարհաց մէջ որ բնակութիւն ենք հաստատել զաղթականութեամբ, այն պլակրօն և պլակրօն ազգաց հետ որ քաղաքական կեանք ենք վարում պարտապանութեամբ, չկարծենք, որ մեզ համար մի յաւիտենական սահմանուած ճակատագիր է, ոչ բնաւ, ինչպէս որ մեր նախնի հայրերը, նոյնպէս և մենք արդի որդիքս և մեր ապագայ սերունդը նոյն ազգային կրօնով, նոյն հայրենական հաւատով կեանք պիտի վարենք, ինչպէս նաև մեր սերունդը պարտական է վարել իրա յաջորդ սերնդին աւանդելու համար : Այսպէս, ուշիմ ընթերցող, մենք այս կեանքը կարող կլինինք վարել և վայելել երբ ազգէ ազգ, սերնդէ սերունդ մենք մեր Հայաստանեայց Եկեղեցւոյն՝ մեր սրտաբուրդ և ջերմեռանդ սէրը, մեր հաստատուն և աներկբայ յոյսը, մեր պինդ և ամուր հաւատը կրնձայենք ու կնուիրենք, ի՞նչ կերպով կամ ի՞նչ ձևով որ լինի նրա այս անհրաժեշտ պահանջմանց արածքին ծիսական կարգադրութիւնը, ի՞նչ ծանր և ի՞նչ զբոսուոր որ լինի մեր հոգեւորական պարտուց դործադրութիւնը :

Ստոյգ և յայտնի է մեր ամէնուն, որ մեր եկեղեցւոյն արտաքին ծիսական ձևերն ու կերպերը ըստ տեղոյն և ըստ ժամանակին փոփոխուել են մի փոքր այլեայլ ազգաց հետեւելով, բայց մենք չենք տեսնում մի ամենածանր փոփոխութիւն այս մասին. վասն զի նրանց սովորութեանց կարեւորութիւնը երկրորդական են, ոչ մեր Եկեղեցւոյն ընդհանուր հանդամանքը և ոչ մեր հիմնական պարտուց որպիսութիւնը կարող են փոխել :

Մեր Հայաստանեայց Եկեղեցւոյն սուրբ Հարբ, ուշիմ ընթերցող կարի քաջ գիտնանս, որ առանց ամենափոքր մասամբ անգամ անտարբեր լինելու մեր նախնեայ մարմնաւոր և հոգւոր կենաց զիպուածական և փոփոխական չար կամ վատ, ուղղիղ կամ մոլար կողմանը, միշտ ամենամեծ փոյթ և ջանք են արել, որ նրանց հոգեկան կեանքը բուն իսկ էական հիմանց վրայ հաստատուած լինի, որով մարդս երկինք առաջնորդուի ուղիղ ճանապարհաւ:

Այո, կարող ենք իրաւամբ և մենք Հայոց աշխարհիս որդիքս պարծենալով և փառաւորութիւլ բոլոր քրիստոնեայ աշխարհիս ազգաց առաջը, ասել, թէ և մեր սուրբ Հարբ և մեր նախնիք Յիսուսի Քրիստոսի Եկեղեցին, արեւմտեան Ասիայումը կամ մեր Հայաստան աշխարհումը իրա ճշմարիտ փառաց վերջին կատարը բարձրացուցին: Իրաւ է, ամէն տեղ Յիսուսի Քրիստոսի Եկեղեցին փառաւորութեցաւ, թէ Եւրոպա և թէ Ափրիկէ, ամէն եկեղեցի ունեցաւ իր սուրբ հայրապետները և մարտիրոսները, բայց ո՞ր եկեղեցւոյն որդիքը այնչափ սարսափելի և զարհուրելի թշնամիներ ունեցան, ինչպէս մեր եկեղեցւոյն որդիքը: Հազիւ կ'ապաշտու թենից պրծանք՝ չործանք, Զառաշտական տարրապաշտ օրինաց դէմ մարանչելու պարտական եղանք հարիւրաւոր տարիներ, յաղթեցինք՝ չյաղթեցինք և հազիւ շունչ էինք առնում, երբ յանկարծ Մահմետականութեան արիւնարբու դրօշակին դէմ զինելու ստիպուեցանք, և իբրեւ թէ խաղաղութեանք նրա մշտնջենաւոր պատերազմներից, սկսանք մի աւելի ցաւալի և ողբալի պատերազմներ ունենալ, սուրն ու թուրը փոխուեցաւ կրօնական վիճաբանութեան: Բիւզանդիոն տկարանալով իր արտաքին թշնամիներից, սկսաւ մի պատերազմ բանալ մեր քրիստոնեայ աշխարհին հետ, կործանեց մեր Բաղրատունեանց իշխանութիւնը անդէն իրա սկզբումը, կրօնական քողին տակ թաղուն պահելով իր պիղծ գէնքերը և արիւնաշողախ ճանկերը, և մեր քաղաքական կեանքը կործանելով՝ կարծեց, թէ մեր հոգւոր կեանքն ևս կարող կլինի կորուսանել: Բայց վերին Նախախնամութեան օգնականութեամբ և ոչ մի ամենափոքր փնտռ հասուցանել կարողացաւ, թէպէտեւ

բոլոր իր Բիւզանդիոնականութիւնը գործ ածեց երկայն ժամանակ: Բիւզանդիոնին յաջորդեցին Հռովմ և ուրիշ երեւելի ակունք տիեզերաց: Նոյն բիւզանդիոնական հոգին, որ միշտ Եւրոպայից է գալի, երկրաւոր և երկնաւոր արքայութեան դրօշներ էր բաց անում մեզմեր նախնիք շատ վաղ ճանաչեցին, որ նրա ներսը արքայական թագի, պսակի և զաւաղանի հետ կայ նաև կացին, հուր, բանտ, թոյն, հաւատաքննութեան դատաստան, աննեղողամտութիւն, աքսորանք, հրապուրանք, խոտամունք, իշխանութիւնք, բէկութիւն, կոմսութիւնք և այլն և այլն. սրանց հետ պատերազմը երկայն տևեց և մինչև մեր օրերը հասաւ և այս օրումս, այս ժամումս ի՞նչ վախճան ունենալը մեր այս պատերազմին արդէն ցոյց տուինք մեր ընթերցողաց:

Այո՛, ուշիմ ընթերցող, մեր նախնիք թէ մարդկային և թէ հոգեկան բնութենից բարձրանալով, քրիստոնէական առաքինութեամբ վառեալ և զինեալ դիւցազունք են եղել: Իրանց հոգւոյ ազատութեան համար գծուծ ստրկութիւն, անհամբերելի բռնակալութիւն, անխնայ անիրաւութիւն և աղիւղորմ թշուառութիւն են կրել և տարել: Ե՛րբ մի կրօնական երկպառակութիւն, ե՛րբ մի կարծեաց անհամաձայնութիւն, ազգայնութեան և բարոյականութեան մասին իրար հալածելու և իրարու արիւն ծծելու, մեր նախնեաց մէջ տեղի են ունեցել, ինչպէս ուղղափառ կոչուող քրիստոնէից մէջ եղել է և լինում է, և եթէ նորերումս տեսնում ենք, մի՞թէ մեր խելքը չի հասնում այժմ, որ նրանց սերմը օտար եկեղեցեաց պաշտօնէից և օտար կրօնապետաց գործակալաց ձեռամբ ցանուել է և ցանուում է մեր մէջ: Լաւ գիտենանք, եղբայրք, որ նրանք են այս սերմը ցանողը, որ հրապարակաւ կոչում են, թէ Աստուած միմիայն իրանց համար է և ոչ այլոց. ոչ բնաւ, ամենևին այնպէս չէ. Աստուած ամենուն համար է և մանաւանդ նրանց համար, որոնք նրա անուան համար դիւցազնաբար հալածանք, տառապանք կրանին, նրա համար երկրաւոր փառքն ու պարծանքը կարհամարհեն, նրա համար մարմնաւոր վայելանքները կզոհեն, նրա համար վերջապէս դրե՛թէ կմախ լինելով, անմատչուն լերանց խողովներումը, խա-

ւար ստորերկրեայ վանքերումը հաղիւ շունչ կառնուն և կրտան և յուսալով կապրին՝ ահա այս արին մեր նախնիք իրանց հոգւոյ աղափութեան համար, որուն արծարծիչ ինքն Յիսուս Քրիստոսն է եղել :

Իսկ ի՞նչ են արել և ի՞նչ են անում այն մարդիկը, որոնք ասում են, թէ Աստուած միմիայն իրանց համար է և ոչ այլոց, մոռացան և մոռանում են Աստուծային շունչը, մոռացան և մոռանում են նրա երկրիս վրայ սերմանած երկնային սէրը, մոռացան և մոռանում են նաև նրա լուսաղբեաց զիրքը, նրա կենարար խրատը, նրա նուիրական քարոզը և մինչև անունն անգամ մոռանալով, փոխանակ մարդկային աղբի բարուց ապականութեանը դէմ մարտնչելու, փոխանակ մարդկային կրից բորբոքման և մոլորման այլևայլ բիւրաւոր աղբիւրները ցամաքեցնելու, իրանք իրանց սեպհականելով և բնութաբեցնելով այս սկզբունքները, հանդամանքները և հետեւանքները, մարմնաւորեցուցին, անձնաւորեցուցին մարդկային կիրքերը և երկրիս վրայ քրիստոնէութիւնն իշխանութիւն, տէրութիւն և ինքնակալութիւն է ասելով՝ բացարձակ կանգնեցուցին իրանք իրանց տէր հոգւոյ, տէր անձանց, թաղաւորաց թաղաւոր, կայսերաց կայսր և հին և նոր աշխարհիս հրամանապետ : Քրիստոսի փայտեղէն Սուրբ Խաչը, որն որ մեր քրիստոնեայ նախնեաց մխիթարիչ պահապան հրեշտակն էր եղել, սրանց ձեռումը ոսկեղէն և գոհարեղէն դառնալով, պատերազմիչ թիկնապահ զօրական եղաւ. նրանք՝ որ Քրիստոսի խաչը իրանց ուսերին էին կրում, սրանք իրանց կուրծքերի և ոտքերի վրայ կրեցին. նոյնպէս Քրիստոսի երկնաւոր փուշ պսակը ականակուռ և լուսաճաճանչ լինելով մի այնպիսի ահարկու և զօրաւոր երկրաւոր երեքլարգեան թագ դառաւ սրանց գլխին, որ ո՞վ որ իրա մտքումը դաւանել չկամեցաւ և ո՞վ որ քաջութեամբ չխոնարհիլ յանդգնեցաւ և մերժեց երկրպագութիւնը այս ոսկեղէն և գոհարեղէն խաչակիր և թագակիր մարդուն, մերժուեցաւ նրանից Աստուած իրա ձեռամբ և արքայութեան դռները փակուեցան նրան և իբրեւ խրոխտ, լիբբ և վտարանդի քրիստոնեայ անիծուեցաւ, հալածուեցաւ, այրուեցաւ : Գնա՛, դնա՛ բանդ, ո՞վ մարդ, այդ

հոգին, այդ միտքը, այդ սկզբունքը, այդ օրէնքն ու կանոններն ուրիշ ոչինչ չեն նշանակում, բայց միայն ասել, թէ ես եմ Աստուած երկնի և երկրի և չէք այլ ոք բաց յինէն:

Ահա ելի և զարհուրելի մտաց մոլորութիւն, կրից անօրինաւորութիւն և հոգւոյ եսականութիւն, սկզբնապատճառ միլիոնաւոր ժողովրդեան երեք դար շարունակ իրար հալածելու և իրար ջնջելու: Իհարկ է, երբ երկու տեսակ բորբոքած կիրք անգթութեամբ և անխնայութեամբ իրար հետ կրկնուին ցմահ, մինը հոգւոյ և մտաց ազատութեան անզուսպ մոլեղնութեամբ զինաւորուած դէմ զնելու, և միւսը հոգւոյ և մտաց վրայ տիրաբար բուռն իշխողութեամբ և կատաղութեամբ զինաւորուած տիրապիտելու:

Այսպէս եղան Հռովմէական եկեղեցւոյն պաշտօնեաները, այսպէս եղան նաև իրանք իրանց անդրանիկ որդի եկեղեցւոյ, ծայրակոյն քրիստոնեայ և ուղղափառ համարողները և այսպէս եղել է և լինում է միշտ, երբ քրիստոնէական խոնարհութիւնը՝ բռնակալութեան, անուշութիւնը՝ բռնաբարոյութեան, հեղութիւնը՝ նենգութեան, սէրը՝ քինու, յոյսը՝ պատրանաց, հաւատը՝ կեղծութեան, ճշմարտութիւնը՝ ստութեան, լոյսը՝ խաւարի, կեանքն ու անմահ հոգին՝ անհաւասարութեան, նիւթապաշտութեան, մարդապաշտութեան և անաստուածութեան է փոխուում:

Իսկ. Հայաստանեայց Եկեղեցւոյն նախնի պաշտօնեայք, ունիմ ընթերցող, երբէք այս ճանապարհներումն չթափառեցան և միշտ իրանց գործքերով հրաշքներ արին Հայոց աշխարհիս որդւոց մէջ. եթէ երբեմն մեր նախնեաց աշխարհային ազտեղի բարուց և վարուց տեսարանից զարհուրած վանքերու և այրերու մէջ առանձնացան և դէմ դրին իրանց խտակեաց և սրբակեաց վարքովն ու խօսքովը նրանց դաժան և մոլոր կրից դէմ, բայց չմոռացան իրանց հոգւոր գրականութեան մէջ գեգերումը և այս ճգնաւորական և արեղայական կեանքին նուիրելով անգամ իրանք իրանց, հաստատուն պահեցին Հայոց աշխարհումն մեր հայրենական եկեղեցին և անտէրնչութեան ժամանակը, երբ մենք ցիրեցան արեւելք,

արեւմուտք , հարաւ , հիւսիս , Պարսկաստան , Հնդկաստան , Ասորիք , Եգիպտոս , Տաճկաստան , Յունաստան , Լեհաստան , Հոլանդիա , Մոլդաւիա , Վրաստան և Ռուսաստան և այլ ամէն տեղերում պանտիօղեցանք , նրանք ևս իրանց հողերը որդւոց հետ սրբազան սպասաւորութիւն կատարելու համար ամէն տեղ , ամէն երկիր և ամէն տէրութիւն մեզ հետեւցան և մեզ պահպանելու համար եկեղեցիներ , վանքեր հաստատեցին , մեր աւանդութիւններն և արարողութիւնները պահել , պահպանել , քարոզեցին մեզ , նոյն տէրութեանց հաւատարիմ հպատակ դառնալու յորդորեցին և նոյն ազգաց հետ խաղաղութեամբ ապրելու խրատեցին և նաեւ այն եկեղեցեաց որդւոց հետ եղբայրաբար վարուելու համոզեցին , երբ նրանք կամ իբրեւ մայր կամ իբրեւ քոյր հարազատ ասպնջական հիւրընկալութիւն և մարդասիրութիւն անելու տեղ մեզ՝ իրանց Ասիացի պանդուխտ և նժդեհ քրոջը կործանելու և փչացնելու ետեւից ընկան և ընկնում են մինչև այսօր ամէն տեսակ ճարտարահնար որոգայթներ լարելով :

Բայց ուշիմ ընթերցող , թող մեր ինքնակոչ անդրանիկ քրիստոնեայ եղբարքը դուրը դլորեն մեզ Յովսէփայ եղբարց նման , թող մեր արեւակից և կրօնակից եղբարքն նաեւ վաճառեն մեզ օտարազգի վաճառականաց իբրեւ գերի , թող մեր իշխանները և դատաւորներն՝ անգամ ամբաստանեն , դատապարտեն և բանդարկեն մեզ , և մենք վերին նախախնամութեան օգնականութեամբ Յովսէփայ նման այն զբից , այն գերութենից և այն բանտից մեր եկեղեցւոյն մեզ շնորհած Ազգային և Բարոյական Լուսաւորութեամբ կիրկուինք և կազատուինք մենք և մեր սերունդը : Մարդկային ազգն ինքն իրա մէջ կծերանայ , կհնանայ , կհալի և կմաշուի . յետոյ կամք և ջանք կանէ արիանալու և վերանորոգուելու , նորից ծընանելով և մի կողմ թող տալով իր ծերութեան ախտերը , ցաւերն ու կիրքերը . մենք ևս այսուհետեւ միմեանց նպաստամտօրոյց լինելով , միմեանց ձեռից բռնելով մեր ընկած և դլորուած խորխորատից վերականգնելու և ազատուելու ջանք և փոյթ կանենք , խմաստուն , նախատես և զգուշաւոր կլինինք իրանք իրանց Աստուծոյ անդրաճիկ և հարազատ որդի ան-

ուանող մարդկանց մեզ համար լարած մեքենայական որոգայթները ճանաչելու • կտրվի՞նք, կզիտենանք ամէն տեսակ ազգաց մէջ ապրիլը և մեր ազգային կրօնը և հայրենական լեզուն, որ մեր հոգւոց և կենաց թէ հոգւոր և թէ մարմնաւոր ուղղութիւն և բժշկութիւն է, իմաստութեամբ պահել և հոգւով և մարմնով յարիլ:

Այո՛, այսուհետեւ թէ ներկայումս, թէ ապագայումս և թէ մինչև ի կատարած աշխարհիս կիմանանք, կզիտենանք ապրիլ և անուանիլ Հայոց աշխարհիս և Հայաստանեայց եկեղեցւոյ որդիք, ինչպէս յիսուն դարուց հետէ իբրև Հայ և տան և վեց դարուց հետէ իբրև քրիստոնեայ ապրեցանք, նոյնպէս կարող կլինինք մեր այս յաղթանակը տանել նաև մեծ սիրով մենք Հայոց աշխարհիս արդեան որդիքս, մեր նախնեաց նման անհնարին հալածանաց դիմանալով և կըհասցնենք մեր սերնդոց մինչև ցվախճան աշխարհիս • կամրանանք քարեղէն հոգւով, կպարսպանանք երկաթեղէն մարմնով ներկայ դարուս փեսասկար և կործանիչ ներգործութեանց դէմ դնելու համար և զարմանալի իմաստուն նահատակութեամբ մենք մեզ և մեր եկեղեցին զգուշացնելով և հեռացնելով ամէն օտարական հոգւոր և ազգային յարաբերութիւններից, ամէն նորաձև, այլանդակ և փոփոխական բարեկարգութիւններից, մեր հայրենական հաւատը, մեր ազգայնութեան սլափւը, մեր երկնաւոր և երկրաւոր փառքն ու պարծանքը, մի խօսքով մեր հոգեկան կեանքը չենք յանձնել երբէք մեր թշնամեաց • շատ հաւատարմութեամբ, մեծ բարեմտութեամբ և խաղաղութեամբ որ և իցէ ազգումը, որ և իցէ երկրումը և որ և իցէ կառավարութեան ներքև կյարմարինք, կընակինք, թէ կայսերական, թէ սահմանադրական, թէ հատարակապետական կառավարութեան մէջ, մի տեղ հպատակ և ծառայ, մի տեղ զգուշաւոր և խորանօք, մի տեղ հաւատար և համարձակ • վերջապէս ըստ մեր արտաքին քաղաքական հանգամանաց հարկին և յարաբերութեանց միշտ մեր ազգային կրօնը և ազգային հոգին պահպանելով և պաշտպանելով, միշտ մեր կեանքից և մեր ստաճումաճքից աւելի թանգ և աւելի սիրելի համարելով, և ոչ երբէք, ինչպէս որ անցեալ և ներկայ դարուս մէջ մեր նախորդներից ու

մանք , դժբաղդ պատահամբ և ծանր սխալմամբ մեր նախնեաց մեզ աւանդած ազգային և բարոյական արիականութիւնը մոռանալով՝ միմեանցից երկուացան և փոխադարձ իրար խաբելով , իրար չհասկանալով մեծ յանցանք գործեցին և միմեանցից իրանց երկնաւոր և երկրաւոր զգածմունքը , խորհուրդն ու շահն անյայտ և անորոշ պահելով՝ մեր Ազգային և Բարոյական Լուսաւորութեան ընթացքին փոխանակ մեր Հայաստանեայց Եկեղեցւոյն բուն օրինաց և կանոնաց համաձայն ուղղութիւն տալու , թիւր , շեղ և օտար նպատակ տուին և մեզ արդեան վիճակիս հասուցանելով , մեր արդեացս դատապարտութեան արժանի եղան : Նրանց նման և մենք , ուշիմ ընթերցող , այն աղէտալի ուղղութեան չենք հետեւիլ և նոյն շաւղով չենք երթալ . մեր ազգային և բարոյական հոգին , որ մեր յաջորդ սերնդին յոյսն ու մխիթարանքը պիտի լինի , մեր նախորդաց նման դառնադառն և աղէտալի վիճակին մէջ չենք աւանդել , որպէս զի և մենք մեր սերնդին դատապարտութեան ենթակայ չլինինք դժբաղդաբար :

Արդ ի՞նչ դարման պարտական ենք անել մեր նախորդներից ումանց մեզ թողուցած չարեաց այսինքն՝ մեր մէջ եղած ազդուրացութեան և հաւատաւիտութեան հոգին շեջուցանելու և մեր հայրենական կրօնի և ազգային հոգին դարգացնելու և մեր Ազգային և Բարոյական Լուսաւորութեան ուղղութիւնը Հայաստանեայց Եկեղեցւոյն վարդապետութեան մերձեցնելու և ըստ այնմ՝ նրանց ընթացք տալով , միմեանց հետ միաբանելու և միմեանց յարեպատշաճ անելու համար :

Յոյց կտանք , ուշիմ ընթերցող , մեր յաջորդ ամսագրով , թէ հօրն է այս դարմանս և ո՞ւր է պատկանում ի գործ դնել :

Մարկոս Աղաբէկեան :

ՆԵՐԿԱՅ ԺԱՄԱՆԱԿՈՒԱՆ

ՄԻ ԲԱՆԻ ԿԱՐԾԻՔՆԵՐԻ ՎՐԱՅ:

Մեր ազգային լրագիրներն և օրագիրներն կարդալով և մեր մերձակներին հետ բանաստեղծութիւն առնելով՝ պարզապէս տեսնում ենք և լսում, որ ազգայնոց մէջ խօսուում, գրուում և արձագանք են տալի այլևայլ խնդիրներ, առաջարկութիւններ, զանազան հակասական կարծիքներ և կողմնակալ զրոյցներ: Իհարկէ այս ամէնից կարելի է պարզ գուշակել, որ զարթնած է մեր ազգի մէջ մի սթափում, մի շարժողութիւն և բանիմացութեան հարցասիրութիւն. բայց իրական և ազգաշէն միտթարութիւն շատ տակաւ, համեմատելով այսքան գոչիւնքների և ձայնարկութեանց հետ: Պատճառն որ, մեր յառաջխաղացութիւնը այն սկիզբն է առնում, որով կարելի լինի անսայթաք և առանց յապաղանաց հասնել այն սխրալի յառաջադիմութեանը, որին փափաղում են հարազատ Հայ սրտերը: Արին ամենազօր նախախնամութիւնը և ժամանակիս յառաջխաղաց հոգին մեր ազգին ևս զարթուցանում է մի աներեւոյթ և երևելի խթանով, որ մտածի իրան անցած ու գնացած, իրան քաղըր ու գառն օրերի վրայ և ապագայ սերնդոց համար մի երջանկաւէտ, արդիւնաբար և ազգաշէն հունձ պատրաստի. բայց մենք, ապաքաղդաբար, դարաւոր ժամանակներով օտար ազդեցութեանց տակ ընկնելով և խորթանալով մեր ազգայնութենից, չենք կարողանում ըստ արժանւոյն հասկանալ Նախախնամութեան ազդեցութիւնը և փութով նոյնը յարմարել մեր ազգի հոգուն. ուստի և հակասական կարծիքների ու խնդիրների մէջ ծփում ենք ու ծածանուում, առանց մի արդիւնաբար ելք գտնելու: Ամենայն ինչ տակաւին խնդիր է մեղմանում, առաջարկութիւն և կարծիք և ոչ մինը տակաւին չէ հասած իրան վախճանական նպատակին: Լըսում և կարդում ենք լոկ առաջարկութիւններ դպրոցներ և վարժատուններ բանալու մասին թէ պատանեկաց և թէ օրիորդաց համար: Լսում ենք և կարդում առաջարկութիւն

ներ և յորդորակներ հոգեւորական դասու կրթութեան, աշխարհականաց բարոյական դաստիարակութեան և Հայկական հարազատութեամբ զարգացման մասին: Ասում և կարգում ենք առաջարկութիւններ ուսումնական ընկերութիւններ հաստատելու, ազգի մատենադրութեան և ընթերցասիրութեան ծաւալման մասին և սրանց հետ միանգամայն հազարաւոր նախադիմումներ և յանդիմանութիւններ մեր անհոգութեանց և ստուութեանց մասին, բայց թէ կատարումն եղած է, արդեօք այսքան առաջարկութիւններին ամաչելով ասում ենք, թէ ոչ բնաւ:

Եւ ինչո՞ւ է այսպէս, ինչո՞ւ Հիւսիսէն է այսքան առաջարկութիւններն եթէ ոչ կատարուած՝ զոնեա սկզբնաւորուած լինէին և բարեջան խնամակալութեանց յանձնուած: — Մեր կարծիքը այս է այս մասին: Մաի՛ որ մեզանում ամէն մարդ առաջարկութեան համար շուտափոյթ է և կատարելու փախշող: Երկրորդ՝ որ ամենայն բան խօսուում և գրուում է կրքով և կողմնակալութեամբ և երրորդ՝ սրա հետեւանքն ուրեմն, որ կարծիքները տակաւին չեն միաբանուած և ամենայն առաջարկութիւն ունի իրան հակառակ ակոյցեանը:

Առաջին երկու արբերակիւթների համար աւելորդ ենք համարում երկարօրէն խօսիլ, ըստ որում ամենայն ոք, եթէ փոքր ինչ ուշի ուշով մտածի, պարզ կտեսնի մեր թէ զբաւոր և թէ բանաւոր խօսակցութեան մէջ, որ մեր ազգի ամէն մի՛ անհատը, ամէն մի անդամը միայն առաջարկութեան համար է պատրաստի, իսկ կատարման համար ոչ բնաւ: Աշխարհականը առաջարկում է հոգեւորականին, հոգեւորականը աշխարհականին, հարուստը՝ զխոնականին, գիտնականը հարստին և այսպէս ամենայն ոք իրան անձն ազատ է կոչուցանում, ինչպէս կատարելու պարտքերից, նոյնպէս և այս մասին եղած, յանդիմանութիւններից: Եւ այս տեղից ծագում է ահա՛ կողմնակալութիւնը և կռուասիրութիւնը, որ հոգեւորական ու աշխարհական, հարուստ ու աղքատ, զխոնական ու տգէտ անվերջ բանախօսութիւններով նախաստանաց և բարուրանաց տակ են ձգում միմեանց: Ըստ երևութին, այսօրուան օրս, ամենայն ոք ցանկանում է, վառուած խօսում

է և շտապում է տեսնել ազգի մէջ բարձրախորհուրդ դրօշ-
 րոյններ, առաքելի և արի հոգեւորականներ, ուսումնական ըն-
 կերութիւններ և մատենադրական ծաւալումն, բայց թէ ո՞վ
 պէտք է յառաջ տանի այս սխրալի գործքերն, ոչ ոք իր գը-
 լուխը պարտական չէ համարում այս մասին, և ամէնքս առ-
 հասարակ ուրիշներին ենք մատնացոյց առնում և անպարէզ
 կանչում ազգաշինութեան, ազգովին նմանուելով մի թատրո-
 նի, ուր ամենայն ոք ցանկանում է հանդիսադիր լինիլ, իսկ
 հանդիսացոյցք կամ գործողք չ'կան ի միջի: Ուստի և սը-
 խալուում են այն բանախօսները և լրագիրներն, որոնք թըմ-
 բուկ են հարկանում, որպէս թէ ամենայն ինչ կատարեալ է:
 Ո՛ւր են դպրոցներն, ո՛ւր են ուսումնական ընկերութիւննե-
 րն, ո՛ւր են հոգեւորական դասու արիաջան և արթուն հո-
 վիւններն: Ո՞րտեղ է ծաւալուել մինչև ցայսօր Հայկական գը-
 րականութիւնը կամ գոնեա՞ մայրենի լեզուի ընդհանուր խօ-
 սակցութիւնը: Տակաւին Վրաստանի հայաբնակ քաղաքնե-
 րի և գիւղերի մէջ մայրենի լեզուի հասկացողութիւնը ար-
 տորուած է ոչ թէ միայն ընտանեաց միջեց, այլ, աւանդ, և
 սրբութեան սեղանի վրայից: Տաճկաստանի և Եւրոպայի այլ-
 ևայլ տեղերումը հայախօսութեան միայն անունն է մնացած:
 Մոյն իսկ մեր հայրենաբնակ ազգակիցների մէջ, Տաւրոս լեռ-
 ներում դանդա՞հ հիւսիսեայ Հայ դպեակների մէջ, տակաւին
 դպրոց և ազգային լեզու երազ են դարձած: Մուխոմայ դա-
 ւառի հայաբնակ գիւղերումը Թուրք և Ուսի լեզուն ժա-
 ոանդութիւն է դարձած ոչ միայն Հայադղի ժողովրդակա-
 նաց՝ այլ և քահանայից համար, և այլ քանի՞ քանի՞ հազա-
 րաւոր տեղերում Հայը տակաւին մերկացած, կողոպտած և
 դնիւած է իրան մայրենի լեզուից, մայրենի ուսումից, մայ-
 րենի ընթերցմունքից, մայրենի վարք ու բարքից և կարօտ է
 այժմ այս ամէնի վերանորոգութեանը: Այսքան առաջար-
 կութիւններից, այսքան խնդիրներից և դժուարունքներից յե-
 տոյ, վասն է՞ր պէտք է ուրեմն այսպիսի տխուր տեսարան ներ-
 կայացնի մեզ տակաւին մեր ազգայնութիւնը. վասն է՞ր չ'ը-
 պէտք է այսքան աղաղակները և բանախօսութիւնները յա-
 ռաջ բերած լինէին մի քանի ազգաշէն գործք և նախնա-

կան ուղղութիւններ Հայկական հողոյ զարթուցման և ազգայնութեան վերանորոգութեան մասին : Սրան պատասխան մենք տաքինք և ասում ենք, — որ փախչում ենք ազգայնութեան ասպարիղից և մեր կարծիքներն միաբանած չեն, հոգիները միացած չեն, դատողութիւններն համաձայնուած չեն, ազգասիրութիւնը կամ հայրենասէր ցաւակցութիւնը ճշմարտուած և հարազատութեամբ զտուած չեն և թագաւորում են կիրք և կողմնակալութիւնք : Խօսքը և զիրը, որոնք շինութիւն, միութիւն և սէր պէտք է քարոզէին, սուր են դարձել և սլաք : Անհաշտ ատելութեան արիւնով ներկուած են, ոչ թէ միայն մի քանի օրագիր և լրագիր, այլ և նեխուած արեան հոտ են շնչում նրանց կողմնակալաց բանաստեղծութիւններն և դատողութիւններն : Ամէն մարդ ջանի գործ է լինում աստուածայնել իրան կարծիքը և դատողութիւնը և կողմնակալ մտահաճութեամբ ծաղրել այս կամ այն ոք և ազգայնոց մէջ տարածանել խնդութիւն և ծափահարութիւն կճանողական և վերաւորիչ բանաստեղծեանց և գրութեանց վրայ, խայտառակութեանց, վիճմանց և տրամադրութեանց վրայ : Այնպէս որ յառաջանում ենք առաւել բաժանիչ, քան թէ միացուցիչ և միաւորիչ հիմունքներ լի վրայ և ազգաշինութիւնը յետաձգուում է և մենք խորխափելով դիմում ենք, չդիտենք թէ ուր : Մենք այն ևս զիտենք, որ ոչ ոք մեզանից վնաս չէ կամենում ազգին, բայց շատ անգամ մի կամ երկու անխոհեմ մարդկանց ատելութեամբ, մի կամ երկու մարդու կործանման կամ կանգնեման պատճառաւ ընդհանուր ազգը կամ գոնե՛ւ մի մասն, երբեմն զովութեամբ բարձրանում է մինչև երկինքը, երբեմն պարսաւանքով իջանում մինչև դժոխքը, երբեմն քարոզուում իբրև փառաց և պարծանաց արձան, երբեմն իբրև մուրացկան և անփառունակ թարթափող ի խաւարի անյայտութեան : Այսպիսի հեռանքներ են յառաջ դաշ շահ՝ անձնապաշտ և կողմնակալ կարծիքներից, մանաւանդ այսպիսի ժամանակումը, երբ առանց մտախոհութեան, առանց կանխատեսութեան, ամենայն ոք իրան անձն ճշմարտութեան համարելով և գիտնական՝ դատում է, յանդիմանում է և վճիռներ է տա-

լի բառ քմաց : Սակայն եթէ անաչառութեամբ հաւաքուի այդ քան կարծուած դատողութիւններն ճշմարտութեան ներքին և վճիռներն անաչառութեան կալումը բոլորն անշէջ հրով այրելու յարդ կդառնան , իսկ ազգին կենդանութիւն տուող բանականութեան ցորեան՝ շատ սակաւ :

Այսպիսի մի ժամանակում , այն ինչ մենք մեծ կարօտութիւն ունինք ազգովին միութեան և միաբան գործակատարութեան , այն ինչ ներողամտութեամբ պէտք է գգուենք միմեանց և ձեռք ձեռքի տալով : Հզօր և տկար , հարուստ և աղքատ , գիտնական և անբանիմաց հոգանք մեր ազգաշինութեան վրայ , ընդհակառակն՝ գլուխներս ուռցրած՝ հողմուռոյց մտածմունքերով՝ դատողութիւն ու դատաստան ենք առնում անհամաձայնութիւն ու բաժանմունք ենք ցանում միմեանց թերութիւններն քրքրելով՝ քան թէ սէր քարոզելով և սիրով բան հասկայնելով : Մոռանում ենք , որ ամէնքս ևս ունինք պակասութիւն , և այնչափ խիստ չենք կարող դատել ուրիշներին , եթէ նախ ձեռքներս սրտերիս դրած մեր խիղճը քննենք : Մենք ամենեքեան՝ մինքանիստ անկարեկցութեամբ և շռայլութեամբ ենք վարակուած , մին քանիստ հպարտութեամբ և բամբասանօք : Մի քանիստ ունայնախօս փիլիսոփայութեամբ և անդործ հայրենասիրութեամբ ենք անցուցանում մեր օրերը և միւսներն ծուլութեամբ , սառնութեամբ , արհամարհանօք և անձնական փառասիրութեամբ՝ քան թէ ազգաջան գործունէութեամբ և հանրական շահաւետութեամբ , ուրեմն մոռանալն մեր անձը և ուրիշների պակասութիւնների համար մանրակրկիտ լինելն այն հետեանքին է հասցնում մեզ , որ ամէն մէկս ետականութեան ծառայ եղած՝ առաւել հեռանում ենք միմեանցից , քան թէ մօտենում անձնազոհութեամբ մի կատարեալ և անխախտ ազգութիւն ձևացնելու : Մեր ասածներիցը պարզապէս երևում է ուրեմն , որ որչափ ետականութիւն և կողմնակալութիւն կայ մեր մէջ , այնչափ ևս միմեանց հակառակ և կործանիչ կարծիքներ , անհամաձայնութիւններ և հետեալէս արգելանք յառաջադիմութեան և ազգաշինութեան : Մենք զանց ենք առնում խօսելու այլ և այլ զանազան մասնաւոր կարծիքների վրայ , որոնք անհա-

մար են և միայն կամենում ենք խօսիլ ազգային երկու ամենամեծ կարծիքների վրայ, որոնց մէջ անսխալութեամբ են և միւս շատերը, որոնցից կախուած է առ այժմ մեր յառաջադիմութեան բարեգուշակ կամ չարագուշակ ուղղութիւնը և որոնց բանասէրների խորհրդով, անպատճառ հարկաւոր է մի վախճանական վճիռ տալ՝ զոհելով ազգի համար ամենայն եսականութիւն և կողմնակալ մտահաճութիւն: Այս երկու ամենամեծ կարծիքներն կամ ինդիւիդներն սրանք են, որ ոմանք խորհում են հոգեւորական դասու կրթութեամբ և նրանց ձեռքով հիմնարկանել վերանորոգութեան ազգապարծանք յառաջադիմութեան իսկ ոմանք խորհում են իբաց թողուլ հոգեւորականներին և այնպէս կրթուիլ և յառաջ գնալ: Թէ ինչպէս և որտեղից են յառաջացել և ի՞նչ հետեանք կարող են ունենալ այս կարծիքները՝ մենք կամենում ենք փոքր ինչ երկարորէն խօսիլ այս մասին:

Որովհետեւ ներկայումս ապարտղտաբար ամենայն տեղ մեր հոգեւորական դասու մէջ շեջած է ազգաշէն աչալընութեան, արիաջան հմտութեան և անձնանուէր հովուութեան լուսապայծառ ջահը. որովհետեւ մեր հոգեւորականներն ամենեւին չեն ցոյց տալի իրանց վարմանց մէջ այն գործունի աշխատասիրութիւնը, այն առաքելական և եկեղեցական սպասահարկութիւնը, ինչ որ տեսնում ենք մեր անմահ յիշատակաց արժանի նախնի հայրապետաց, վարդապետաց, քահանայից և սարկաւազաց մէջ, որպիսիք էին Ներսէս Մեծն, Սահակ Պարթէն, Սուրբ Մեսրոպ և Յովսէփ, Ղևոնդ երէց և այլք, այս պատճառաւ հոգեւորականութիւնը այսօրուան օրս սաստիկ յանդիմանութեան, նախատանաց և արհամարհանաց ներքոյ է: Այս պատճառաւ ազգակիցներից ոմանք ազաղակում են թողնենք հոգեւորականներին, ոչ որ չէ հասել լուսաւորութեան աստիճանին հոգեւոր դաստիարակների ձեռքով: Հոգեւորականներն շատ յեա են մնացել աշխարհականներից և աւելորդ է ժամանակ կորուսանել նրանց վրայ, յառաջ տանենք ազգը, և այլք ոմանք հազարաւոր այսպիսի ձայնարկութիւններ են անում, ոչ թէ միայն բանախօսութեանց մէջ, այլ և դրաւոր աշխատասիրութեանց մէջ:

Իսկ ազգի միւս մասն ևս հնութիւններն հետադօտելով և տեսնելով, թէ ամենայն բարիք յառաջացել են Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ համար հոգեւոր հարց ձեռքով, տեսնելով որ թէ աւանդութիւններն, թէ մատենագրութիւնը, թէ մեր եկեղեցական ազատութիւնը և անկախութիւնը, թէ մեր եկեղեցին առհասարակ, որ նոյն է ասել, թէ ազգը, պահպանուել և մեզ են հասել մեծ մասամբ եկեղեցւոյ արիաջան հովուաց՝ վարդապետութիւններով, գիշերաջան աշխատանքներով, տեսնելով նմանապէս և անաչառ նկատելով թէ ներկայ ժամանակիս աշխաշահականներն ևս պակաս տգիտութեան և անդործունէութեան մէջ չեն ազգայնութեան ասպարիզումը՝ և շատ սակաւ ընտրեալքն կան նրանցից, որ ընթերցատիրած և վերահասու եղած լինին իրանց մատենագրութեանը, իրանց ազգայնութեան հոգուն, իսկ շատերն առհասարակ անտեղեակ են իրանց եկեղեցւոյ վսեմութեանը, անարատ վարդապետութեանը և բարոյական չնաշխարհիկ ըսկրզունքներին, ազգի պատմութեանը, և մանաւանդ օտար ուղղութեամբ դարգանալով, չեն կարողանում թափանցել իրանց ազգի սրտի մէջ նրա լուսաւորելու աղբիւրներն վերադննելու, ազգի միւս մասն ահա, այս ամէնը տեսնելով և այս նկատմունքներն անելով, աղաղակում է։ Մենք հոգեւորականների ձեռքով միայն կարող ենք կանգնել մեր ազգութիւնը, որովհետեւ մեր ազգն էլ հայրենիքն էլ եկեղեցին է, բայց այս հոգեւորականներն ևս անընդմիջական հոգատարութեամբ պէտք է առաջ բերենք և ոչ թէ սպասելով՝ որ նախապիւնքով կամ մի մոտցածին հրաշքով վերականգնին այժմեաններն տարիւններով տարբացած բնաւորութենից։

Այսպէս ահա այս երկու ընդդիմադիր կարծիքներն միմեանց ախոյեան ելանելով և ձայնի բազմաւորութիւնը երկու կողմանից ևս շատ լինելով՝ տակաւին ազգաշինութեան գործը մընում է անկատար և այն օրագիրներ և լրագիրներն ևս, որոնք իրանց հասարակական կոչմամբ պէտք է ընդհանուրին սպասաւորէին և հիմնական սկզբունքներով օգտուէտը և շահուէտը ցոյց տային, սպասաւորում են այս ինչ կամ այն ինչ նախապաշարմանը ումանց հաճոյանալու համար։ Այն ինչ

նրանց ամենամեծ ուխտեալ խորհուրդն էր արտօրել և մերժել հակառակասիրութեան հոգին, իրար նախատել, ծաղրել և ի վայր հարկանիլը, որոնք ճշմարտութեանը հասնելու համար մեծ արգելք են լինում և փոխանակ օգտակար և ազդային սիրոյ և միութեան գործիք լինելու, երկպառակութեան գործի են դառնում և ազդի ուժը բաժանելով՝ յետսձգում են ստոյգ յառաջադիմութիւնը:

Պարտ և արժան էր այսպիսի կողմնական բաժանմունքներին վախճան տալ և ազդի ներկայ և ապագայ վիճակի բարւոքութեան համար հանրաշահ հիմունքների վրայ հաստատուն գործ յառաջացնել: Չ'նայելով բնաւ այժմեան հոգեւորականաց իմացական և բարոյական վիճակին, չ'նայելով և աշխարհականաց այլատարազ հասկացողութիւններին, ուստից ծագել և յառաջացել են կողմնաբաժանմունք, բազմաժամանակեայ փորձերից պէտք է աշխատենք յերևան հանելու օգտակարն և պաշտպանելու:

Մեր ազդային պատմագրութիւնը ակնյայտնի ցոյց է տալի, որ նաև մեր թագաւորութեան կանգուն ժամանակը մեր հոգեւոր հարքն մեծ ազդեցութիւն են ունեցել ազգի, եկեղեցւոյ և նաև թագաւորի վրայ: Մի տեղ տեսնում ենք Մեծն Ներսէս աղաչաւոր մեր թագաւորութեան յարատեւութեան համար Թէոդոսի դռանը Յունաստանումը, կամ Պարսից հետ ունեցած սարսափելի պատերազմի արհաւրանաց ժամանակ Նպատ սարի վրայ ձեռքերն առ Աստուած տարածած վասն յաղթանակի ազդին և կամ աղքատանողներին, վարժատունների և հիւանդանոցների շինութեան պատճառի դիւրութիւն և ի կրթութիւն ազդայնոց: Մի տեղ տեսնում ենք Սուրբն Սահակ Նախարարական իշխանութեանը պաշտպան և հայրենի լեզուի ու հայկական դպրութեան անարգել ծաւալման համար քիլոթ թափող: Մի տեղ տեսնում ենք Մեսրոպի հետ աջակցեալ քրիստոնէական բարեկարգութեան, Հայկական դրաղիտութեան և Հայ պատանեկութեան ուսման հոգսը քաշելով: Մի տեղ տեսնում ենք անմահ թարգմանիչները միմեանց թիկունք դարձած՝ արիաջան հրէկորութեամբ Սուրբ Գիրքը թարգմանելով՝ ծաւալում են բա-

ըղյական և աւետարանական լոյսն բովանդակ Հայաստանի մէջ և կանգնում են Հայկական դպրութիւնը և մասնազրու-
թիւնը ճոխացուցանելով աստուածաբանական, իմաստասիրա-
կան, բանասիրական և հոգեբուդիս բանաստեղծական զանձե-
րով : Միւս տեղումը տեսնում ենք Յովսէփի և Ղևոնդ խա-
չը և աւետարանը ձեռքին բռնած երկնաշունչ ճառերով ա-
ռաջնորդում են հայագունդ զօրքնն դէպի պատերազմի դաշ-
տը, Պարսկական մոլեռանդն մոգերին լռեցնելով և անբաւ հը-
րոսակը սորսափեցնելով իրանց և իրանց հօտի անվհերու-
թեամբ : Մի տեղ տեսնում ենք աստ և անդ եղած եկեղե-
ցական ժողովքների բարոյական և քաղաքական խորհուրդ-
ներին խորամուխ՝ թափանցիկ հեռաեսեութեամբ ընդունում
կամ մերժում են այս ինչ կամ այն ինչ խնդիրը և աղատ և
անկախ են պահպանում Հայաստանեայց Եկեղեցին ի քա-
ղաքական փնտաբեր դիտմանց և ի խորամանկ փաղաքշու-
թեանց օտարաց : Միւս տեղումը տեսնում ենք մեր ազգի
կրած ալեծուր հալածանաց, հարստահարութեանց, աւերա-
նաց և անտուն, անտէր զաղթականութեանց ժամանակերկ-
նային յուսով ամրապնդելով ժողովրդի սիրտը՝ կազդուրում են
նրան քրիստոնէական համբերութեամբ և խլում են յուսա-
հատութեան և օտարաց հետ միութեան կորստաբեր վտանդ-
ներից, հարազատ քարոզ և պաշտօնան լինելով իրանց եկե-
ղեցւոյ և ազգայնութեան անկախութեան համար : Եւ քա-
նի՞ քանի՞ հազարաւոր այսպիսի դիպուածներում հրաշքներ
են գործուել Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ արիաջան հովիւ-
ների ձեռքով թէ՛ նոյն իսկ եկեղեցւոյ պահպանութեան հա-
մար և թէ՛ յարստե թաղաւորութեան և յաւերժական
ազդութեան համար : Ինչ որ թաղաւորները չեն կարողացել
առնել իրանց սրերով և մարմնաւոր զօրութեամբը, քաջ
հովիւներն արել են միայն խաչիւ և բանիւ : Մի անաչառ և
հարազատ եկեղեցական պատմութիւն^(*) միայն ըստ արժանւոյն

(*) Շատ մեծ կարօտութիւն ունի մեր ազգը մի աղային եկեղեցական պատ-
մութեան, իրան եկեղեցւոյ աղատ, վսեմ և քրիստոնէական հոգին ճանաչելու
համար, նրա մեծ ազդեցութիւնը բացառապէս համար, օտարներից նրան
հասած խորամանկ խնդիրներն և յարձակմանքներն ցոյց տալու համար մեր հո-
ղեւոր հարց բարձրախոհ հասկացողութիւններն և արարմունքներն այժմեանե-

կարող է փայլեցնել նրանց հողին և արարքը, մեր մի քանի խօսքերն ինչ պէտք է առնեն:

Իսկ նոյն իսկ աշխարհականքը իրանց թագաւորական և նախարարական իշխանութեամբ, իրանց լայնածաւալ դօրութեամբ մի՞ թէ առաւել մեծ դործ են կատարել ազգի համար, քան հողեւոր հայրերը, կամ եթէ կատարել են, ոչ ապա՝ քէն հողեւորականքը իրեւ աղել համեմել են նրանց սիրտը բարոյական և հայրենասիրական մեծութեամբ: Քանի՞ անգամ ամբիւր են թագաւորների վարքը և յանդիմանել. քանի՞ անգամ հաշտեցրել են թագաւորներին նախարարների հետ, նախարարներին ժողովրդեան հետ, որ կարողանան պահպանել յօդ և կապ խաղաղութեան և սիրոյ: Աւ ընդհակառակն քանի՞ անգամ փառասիրութիւնը և շահասիրութիւնը բռնացել է նախարարների վրայ և ժամանակ ժամանակ երկպառակուել են մինչև անգամ հայասիրտ միաբանութենից՝ թիկունք և դործիք դառնալով Յունաց, Պարսից, Արաբացւոյ և Հապարացւոյ, քան իրանց ազգակցաց. բայց հողեւորականներն ընդհանուր ազգութեան վերաբերեալ դործքերում միշտ սրաշույան և ջատագով են հանդիսացել իրանց ազգայնութեանը, բացի մի քանի փառասէր Շմուկէլներից և Սուրմակներից, որոնք բարձրացել են քահանայապետական աթոռի վրայ, ոչ թէ Հայ ժողովրդեան հաւանութեամբ, այլ նոյն իսկ օտարաց չարասիրութեամբ և խորամանկութեամբ, որպէս զի ընդհատեն հողեւոր հարց, այն նուիրական ազդեցութիւնը, որ աւետարանական զղացմամբ ունէին ժողովրդեան սրտի վրայ:

Եթէ հին ժամանակումն, ուրեմն, մեր թագաւորութեան մարմնաւոր իշխանութեան կանգուն ժամանակն, մեր ազգութեանը պիտանի են եղել մեր հողեւոր հայրերն և արիւնջան հովիւներն. եթէ նրանց դործակցութեան կարեւորութիւնը և իշխութիւն և ի պահպանութիւն ազգին եղած ազդեցու-

րին օրինակ տալու համար և այլ պայտիք: Այն օրինակ մի եկեղեցական, ոչ թէ չոր ու ցամաք, այլ զղայան հողում աշխատասիրտ պատմութիւն համարեալ այն ազդեցութիւնը կունենայ ժողովրդի հոգւոյ, սրտի և մտաց վրայ, ինչ որ կարող էր ունենալ մի Հայ առաքելական միաբանութիւն:

Թիւնը զգուժ էին մեր քաջագործ թագաւորներն և դիւցա-
զուն նախարարներն, մենք ինչպէս կարող ենք առանց նրանց
գործակցութեան և առանց նրանց զօրացնելու՝ ազգաշինու-
թեան գործ յառաջացնել, երբոր զըկուած ենք հայրենի-
քից, զըկուած ենք թագաւորութենից, զըկուած ենք նախա-
րարապուն պաշտպաններից և միայն հարստութիւն ու հայրե-
նիք եկեղեցին ենք տեսնում մեր առաջին և իբրև անքնդհատ
և օխրատեսիլ մնացորդք Թադէոսի և Բարդուղիմէոսի՝ մեր
հոգեւորականքը: Այս մի մնացորդը ևս փոխանակ պահպա-
նութեան և բարեխաւութեան՝ միթէ պէտք է կենդանոցն
մեր ձեռքով շնչասպառ անենք. եկեղեցին ևս, այս յարա-
տեւ հայրենիքը, այս նահատակաց արիւնով կտակած աւան-
դը, միթէ պէտք է անտես առնենք իրան հոգեւորական դա-
տով և անյայտ մեռելութեան պատանքումն դնենք, ինչպէս
զրինք մեր թագաւորութիւնը, մանաւանդ այն ևս, այն ե-
կեղեցին և այն հոգեւորականութիւնը, որ խորամանկ ազգա-
կերութեանց և մարդաստոր բռնութեանց փորած խորխորա-
տներիցը հանել են մեզ և կհանեն իւրյս և իկենդանութիւն:

Ոչ, սիրեկան եղբարք, մենք այս ժամանակիս հոգեւորա-
կանաց չափովն չպէտք է չափենք հոգեւորական կոչման մե-
ծութիւնը և ոչ պէտք է մենք աշխարհականներս էլ շատ
պարծենանք, որպէս թէ յառաջ ենք քան հոգեւորականնե-
րն: Ասենք թէ այժմեան հոգեւորականները տգէտ են, ա-
սենք թէ իրանց վարմունքը, գործունէութիւնը համեմատ չէ
իրանց կոչմանը, ասենք թէ առաւել այլ բաներով քան թէ
առաքելական հօտի քարոզութեամբ են զբաղուած, բայց մենք
աշխարհականներս ի՞նչ ենք և ինչով ենք նրանցից դերազանց:
Երբ մենք միահաւան մի ազգային գործով պարապեցինք,
որ նրանք մեր ձեռքերը բռնեցին և խափանեցին: Մենք մեր
հարստութիւնը, մեր շահը պաշտելով, մենք մեր մանուկնե-
րի և օրփորդների ազգային կրթութեան խնամքը օտարաց
յանձնելով և օտարահոգի մեծայնելով մենք առանց հայրե-
նազիպութեան, անխորհուրդ լեզուազիտութեամբ և ունայ-
նախօս դատողութիւններով պարծենալով, մենք գործով օ-
տարասէր քան թէ հայրենասէր լինելով՝ սկսանում ենք էլ

հոգևորականներին յանդիմանել և խախնարարք մեր յառաջադիմութեանը համբաւել և որպէս թէ առանց բանիբուն հովիւների գործակցութեան կարող ենք մենք կրթութիւն և լուսաւորութիւն տարածանել մեր մէջ: Բայց շատ սխալուում ենք, մենք պէտք է յարդենք և պատուենք հոգևորական կոչումն և խոստովանենք բարի հովիւների ազդեցութիւնը մեր ժողովրդեան վրայ: Այժմեան հոգևորականներն եթէ չունին այն արիաջան հովուական հոգին, որով մեր նախնիք ազդեցին ժողովրդեան սրտումն և բարքումն՝ այն առաքինութիւնը, այն հայրենի կրօնասիրութիւնը, այն եկեղեցւոյ համար ունեցած սէրը, որին ոչ հալածանք, ոչ քսորանք, ոչ հուր և ոչ սուր նաւն ոչ անուսուրմութիւն չը կարողացան կողոպտել և յափշտակել, մեղաւորն մենք ենք: Մեր եկեղեցւոյ ազատական հոգին և հանրաշահ կանոնադրութիւնը մեր կամքին և մեր հաւանութեանն է յանձնել, որ միահամուռ ձայնակցութեամբ ընտրենք մեզ համար հայրապետ, վարդապետ, քահանայ, սարկաւազ և այլ ամենայն կղերք և հոգևոր առաջնորդք, վասն է՞ր չենք ընտրում մեզ համար այնպիսի հովիւներ, որ իրաւունք չունենանք դանդատելու և բամբասելու: Եթէ ցանկանում ենք ընտրել և չկան, ոչ ապաքէն յանցաւորն մենք ենք: Եւ չու չենք հոգս քաշում այս մասին և մեր որդիքներից, մեր եղբարներից, մեր ազգականներից կամ ազգակիցներից ընտրում ուշիմամիտ և առաքինասէր պատանիք և պատրաստում այս սրբազան կոչման համար: Մենք ջան ի գործ ենք լինում մեր որդիքը զօրապետներ, սլաշտօնակալներ, լեզուադէտներ, դրամավատակներ անել, իսկ հայերէնագէտ և անձնադիր հովիւներ ոչ բնաւ, որով և պարզ երևում է, թէ մենք ոչ յարգում ենք մեր ազգայնութիւնը և ոչ հոգևորական կոչումն, այլ միայն ինչպէս միւս բաների մէջ, նոյնպէս և այստեղ ամենայն յանցանք մեզանից հեռացնում ենք և մի քանի մարդիկների պատճառաւ առ հասարակ բովանդակ հոգևորականութիւնը արհամարհանաց և ատելութեան ենթակայ ենք շննում, կոչումըն և պաշտօն վարողն մի կշռով դատելով: Եթէ պաշտօն վարող անձն վատթար է և վնասակար անդամ ազգու-

Թեան կամ մոլի մօն և պարագորդ, նրա պատճառաւ մենք արհամարհում ենք նրա այն հոգեւոր կոչումն, որով առաքինի մարդիկ իրանց անուան անմահ են թողել յետագայից համար: Պաշտօն վարողը կամ օրէնք կատարողը կարող է եղեռնագործ լինի, բայց պաշտօնը և օրէնքը սուրբ և նուիրական: Բայց մեզ համար այսպէս չէ, եթէ վարդապետը կամ քահանայն վատ է, ուրեմն վատ է և վարդապետութիւնն և քահանայութիւնն: Ի անձուանի փիլիսոփայութիւն, որով այնտեղն ենք հասցրել մեր հոգեւորականութիւնն, որ ոչ մեծատուն, ոչ ազնուական և ոչ կարողութեան տէր մարդիկ իրանց որդիքը չեն պատրաստում այս նուիրական կոչման համար և ասպարէզը մնում է աղքատներին և անկարողներին, որոնք ոչ դպրոց են տեսել (վիճակի ապահովութիւն չունենալով) ոչ իրանց կոչմանը համեմատ ուղղութիւն են ստացել, ոչ իրանց ազգային և եկեղեցական պատմութեան հոգւոյն են տեղեակ, ամաչում եմ ասել, և ոչ ուղիղ ընթերցանութեան սուրբ դրոց և հասկացողութեան հմուտ, այլ այս կամ այն եկեղեցում կամ վանքում սպասաւորելով կամ աղքատութենից ստիպուած և կամ ժողովրդեան անհրաժեշտ հարկաւոր եկեղեցական ծխակատարութենից, հրաւիրուում են ի կոչումն հովուութեան, որովհետեւ եթէ մի քանի մարդկանց երեւակայական մեծախօսութիւններին մնային և նրանց անգործ բանախօսութեամբ երեւակայած հովիւներին, պէտք է եկեղեցիների դուռն կողպուէր, սեղանները սարդի ոտայնով ծածկուէին, մեռելներն անթաղ և մանուկներն առանց մկրտութեան մնային, ժողովուրդը քրիստոնէական ջերմեռանդութենից սառչէր և այն անշէն և անապատ աւերակ վանքերի նման դառնային նրանց սրտերը, որոնք տեսնում ենք մեր հայրենեաց տխուր երեսումը:

Ուրեմն քան թէ այս տեսակ յառաջ եկած հոգեւորականներին ենք նախատակոծ անում օգաբաղխ խօսքերով, առաւել լաւ չի՞ լինիլ մեր անկարեկցութիւնը և սառնութիւնը դատապարտել, որ չենք աշխատում լաւ հովիւներ յառաջ բերել ազգի մէջ և այն աստիճանին ենք հասցնում բանը, որ մտածում և գրում ենք հոգեւորականներին թողնել և նը-

բանցից բաժանուել և որպէս թէ լուսաւորութեան հիմն ճշգիւ : Բայց խորհենք անաշառութեամբ , թէ կարելի բան է արդեօք , մանաւանդ մեզ նման անտէր անտիրական ազգի համար , ճշմարիտ լուսաւորութիւն ստանալ առանց հոգեւոր հայրերի գործակցութեան : Ամենայն ճշմարիտ լուսաւորութեան ազբիւրն է քրիստոնէական կրօնի ուսումն . և ոչ ապաքէն այս քրիստոնէական կրօնի ուսումն միայն անձնադիր վարդապետաց և հովուաց քարոզութեամբ կարող է ծաւալուիլ մեր ժողովրդեան հոգումը և սրտերումը և ոչ թէ որ և իցէ աշխարհական անկենդան դպրոցի անկենդան և արհեստական կրթութեամբ : Եւ ո՞ր ուսեալ աշխարհականը կարող է այն ազդեցութիւնն ունենալ ժողովրդեան սրտի վրայ ի կոչումն ճշմարիտ լուսաւորութեան , ինչ որ կարող է ունենալ ազգի սիրովը փեսայացած մի վարդապետ կամ աղնուականի ու շինականի համար թեմբասաց մի երկիւղած քահանայ : Արքան զանազանութիւն կայ աշխարհականի և հոգեւորականի մէջ ազգային լուսաւորութեան ասարիղումը : Աշխարհականը կրթութեամբ է իրան պաշտօնի , իրան հարստութեան , իրան կենաց ապահովութեան համար , հոգեւորականը իրան հօտի հոգեկան փրկութեան և յաւիտեական երջանկութեան համար : Ո՞րն կարող է մի աստուածալայել պաշտօն կատարել և մի հանրաշահ օգուտ յառաջ բերել , ի հարկ է նա , ով իրան անձը յետ է դրել այլոց բարեկեցութեան համար :

Եթէ այսպէս է , ապա ոչ ապաքէն հոգեւորական կոչումն արհամարհելով՝ արհամարհում ենք մեր քրիստոնէական զգացմունքների նորոգութեան և աղնուագործութեան հիմունքներն և փորում ենք ճշմարիտ լուսաւորութեան շինուածքի յատակը , որն որ միւս կողմից ցանկանում ենք կանգնել և բարձրացնել :

Ժամանակը հասել է և մեր եկեղեցին փափաքում է տեսնել իրան սրբութեան սեղանի վրայ ընտիր պաշտօնեայք : Օտար երկիրներում ցրուած և իրանց լեզուն , իրանց ազգային չլինող բնաւորութիւնները և իրանց հայրենասիրութիւնը կորցրած և աղաւաղած մեր ազգի հաստուածներն օր աւուր մընում են , որ եկեղեցական ամբիօնից հովուական հայրենասէր

պատգամախօսութեամբ մի նուիրական զգացմունք զարթնի նրանց սրտերումն իրանց լեզուն ի գործ դնելու և մի լոյս փայլի նրանց հոգւոյ մէջ իրանց լոյս հաւատը, իրանց նախահարց աւանդութիւնները պատուելու և անմահացնելու: Սպասում են նաև մեր դրացի և վաղաճանօթ Մահմետականներն մեր լուսովն լուսաւորիլ և տաղաւարիլ ընդ հովանեաւ Խաչին և Աւետարանին Քրիստոսի: Այսպէս մեծ խորհուրդ ունի ահա մեր սեփական լուսաւորութեան և անկեղծաբարոյ փառաց համար մեր հոգեւոր դասու վերականգնումն և նախնական հիմամբ ուղղութիւնն:

Բաց յայսմանէ, մենք չ'վերջացրած տակաւին մեր խօսքը, այս ևս համարձակ քարոզում ենք, որ մեր հոգեւորականութիւնն մի բռնաւոր կաթոլիկութիւն, մի մարդախար խորամանկութիւն կամ իշխանական դասակարգ չ'է, այլ մեր անբաժան զօրութիւնն, մեր հաւանութեան և անաճօթեան պատկերը և մեր ազատականութեամբ ընտրած և յարգած սլաշտօնը:

Մեր եկեղեցին է մեր սրտերի և նուիրական զգացմունքներէ բարեպաշտութեան, ողորմածութեան, ազատութեան, աստուածօրութեան և հայրենասիրութեան կենդրոնը և յօրէ իշխանութեան մերոյ՝ մեր խանդակաթ հայրենիքը և ազգայնութեան ապաստանարանն: Այս հայրենիքը պէտք է մենք բարեզարդենք, այս կենդրոնում ցոլացած լուսոյ ճառագայթներով պէտք է մեզ պատող խաւարը հալածենք, և այստեղ ահա լուսոյ սպասաւորներ են հարկաւոր, ազգային ուղղութեամբ, քրիստոնէական ճշմարտութեամբ և առաքինի վարուք զարգացած և ճոխացած հոգեւորականներ են հարկաւոր: Յանկանում ենք լուսաւորութեան, ցանկանում ենք ազգայնութեան և քրիստոնէական կատարելագործութեան. ուրեմն նախ հոգեւոր հովիւներ յառաջ բերենք, անձնադիր, հայրենասէր և առաքինի հովիւներ, որոնց առ երկրի կոչեց Տէրն ինքնին և լոյս աշխարհի, , , :

Գ. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆՑ:

ՀԱՅՈՑ ԱՇԽԱՐՀԻՆ ԿՌԵԿԱՆ ԽԱՊՐԻԿՆԵՐԸ

Մեր Հայոց աշխարհին Առուենին այս անգամ հրճուելով և ճռուելով է ներկայանում իր աշխարհին բնիկ և նրժգեհ հորդւոց և իր սրտումը զգացած բերկրութեան և ցընծութեան մասնակից է անում նրանց, հաղորդելով մի քանի կարեւոր և մխիթարիչ համբաւներ, որոնք օտար և հեռի աշխարհներումը բնակող մեր եղբայրներից վեր առնելով, մեզ է բերում և իր բուն աշխարհը վայելող եղբայրներից էլ նրբանց է տանում:

Սրանք են այս երեւելի համբաւները. Ա. Հաստատութիւն Ազգային Սահմանադրութեան Հայոց, որ ի Տաճկաստան. Բ. Շուշուայ Հայ Հասարակութեան Ընթերցարանին Վերատեսչաց տարեկան ընտրութեան հանգիսին նկարագրութիւնը և Գ. Թաւրիզումը Սրբազան Աբէլ Արք Եպիսկոպոսի խնամատարութեամբ տեղական Ներսիսեան Ազգային Վարժարանին նոր կանոնադրութեամբ բարեկարգութիւնը, համաձայն ազգասիրական կոնդակին մեր ՍՐԲԱԶԱՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒՆ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ:

Ա. Փառք աստուածային Նախախնամութեան վերջապէս այս օրերս ստոյգ տեղեկութիւն ստացանք, որ Առստանդնուպօլսոյ ազգայինք ընդհանուր միաբանութեամբ հաստատուել են իրանց ի վաղուց անտի դուն զործած և մտադիր եղած Ազգային Սահմանադրութիւնը: Թէ որչափ այս համբաւ մեր Հայոց աշխարհին (Առնկան), անձկութիւններն ու արտամութիւններն սիրտից և թէ որչափ նաւ մեր Հայոց աշխարհին և Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ բուն հարազատ որդւոց մխիթարանք պիտի լինի անշուշտ, երկու խօսքով այստեղս անհնարին է մեզ բացատրել սակայն կրիւթանք, մեր հողւոց խնդութեան խնդակից անելով նաւ մեր Հայոց աշխարհին բնիկ որդւոց հողւոց խնդութիւնը, թարգման լինիլ առ մեր արեւնակից և կրօնակից եղբարքն որ ի Առստանդնուպօլիս, մաղթելով վերին Նախախնամութեանից, որ այս իրանց ձեռնարկութեանը ամուր հաստատութիւն, անթերի զործադրութիւն և խաղաղ յարաւեութիւն շնորհէ և Ազգային Սահմանադրու-

Թեան իւրաքանչիւր պաշտօնակալին, գործակառարին և մատակարարին սրտումը անձնուրաց և անշահամոլ ջանքով և փութով սպասաւորելու հայրենասիրական հողի շնչէ և ընդհանուր ազգի իւրաքանչիւր անդամին հողումն ևս սոյն Ազգային Սահմանադրութեան օրինաց և կանոնաց յարդանք տալու, նրա վճիռներուն և որոշմունքներուն հնազանդ լինելու և նրան իբրև իր յատուկ յարգն ու պատիւը պահպանելու և համարելու փետմ և արի ներդրութիւն ապրէ :

Սներհրաց լինելով նաև, որ մեր պատուական ընթերցողաց թէ սիրելի և թէ փափաքելի կլինի մի տեղն ի տեղն դիտութիւն ունենալ մի այսպիսի կարևոր ազգային գործողութեան վրայ, պարտ համարեցինք մեզ այս մերազնէից Ազգային Սահմանադրութեան օրինադիրը մեր ամառըոյն մէջ տպելով իւրցս ընծայել, իրանց հայրենասէր զգացմանց եռանդադին հետաքրքրութիւնը գոհացնելու համար :

Մանասպէս կարի քաջ յայտնի լինելով մեզ, որ մի այսպիսի ազգային գործողութիւն, որն որ մեր ազգայնոց ընդհանուր համակամ հաւանութամբն է ի գործ դրուել և որն որ նմանապէս իրաւամբ մեր ամէն ազգայնոցս ուշադրութիւնը իր վրայ պիտի դարձնէ, մի և նոյն ժամանակ նրանց հետախոյզ և մանրագնին բանադատութենից զերծ և ազատ պիտի չլինի : Հայոց Աշխարհիս Կռուակը նաև լինելով մեր բուն ազգայնոց կարգից թէ ոչ բոլորովին ազգային զգացմանց առաջնադետութիւն ունեցող, դէթ և ոչ բոլորովին երկրորդականութիւնը, Ռուսաստանեայց Հայոցս նկատմանց իր կողմից արձադանք լինելու համարձակում է ուշի ուշով և խրդճի մտօք :

Ուշի ուշով և խղճի մտօք ենք ասում, վասն զի ցաւալի է մեզ Ռուսաստանեայց Հայոցս կամ թէ Հիւսիսային Հայաստանեայցս համար, որ Օսմանեան Պետութեան մէջ քսան տարիից հետէ սկիզբն արած քաղաքակրթութեան կերպարանքը տակաւին մինչև այսօր մեզ թուխ և թանձր ամպեղէն ծածկութով երևած լինի, և մեր արեւոսկից և կրօնակից եղբարց Ազգային և Բարոյական լուսաւորութեան ճաճանչները հապիւ կարող լինին դուն ուրեք այս խաւարա-

սփիւռ ծածկութից թափանցելով, մեր աչքերը մի փոքր շլացնեն և մեր սրտերը յոյսերով լքցնեն մեր ազգային ընդհանուր յառաջագիւծութեան մասին: Բայց վերջապէս տեսնում ենք այսօր, որ մեր յոյսերը ի դերեւ չեն եղել և ճանաչում ենք, որ Օսմանեան Տէրութեան մէջ եղող մեր ազգայինք արդեան քաղաքակրթութեան ասպարիզումը իրանց առաջին քայլերը պիտի և ամուր կերպով առնել սկսել են: Արդ այժմէն իսկ ասել վաւարար, թէ այս Ազգային Սահմանադրութիւնը թերակատար կամ անթերի պիտի լինի իր գործադրութեան մէջ, չէ կարելի մեզ համար. վասն զի ինչպէս ասացինք, թէպէտեւ Տաճկաստան մեզ սահմանակից, բայց սակայն դժբաղդաբար ոչ մեր ազգային և ոչ քաղաքական յարաբերութիւնները ճշգրիտ և հիմնովին տեղեկութեամբ ծանուցուած չեն միմեանց ազգային և բարոյական և այլ որեւիցէ վիճակին վրայ մի ստոյգ դիտութիւն ունենալու: Ուստի մեր բանադատութիւնը սոսկ կարծիքական քան թէ իսկ իրական պիտի լինի. վասն զի ինչպէս կարող կլինինք վստահանալով մեր կարծեաց վրայ, մեր բանադատական վճիռը տալ այս Ազգային Սահմանադրութեան վրայ, երբ մենք Տաճկաստանի մերադնէից ազգային, բարոյական, մշտաւորական և նիւթական վիճակին հետ չենք կարող բազդատել և զուգակշռել. իսկ եթէ միմիայն Եւրոպական լուսաւորութեան փորձաքարին քսելով ճանաչել կամենանք նոյնպէս ապահով չենք կարող լինիլ. վասն զի և այնպէս միականի դիտակով նայած կլինինք բանին, որ կշանակէ թիւր և կողմնակի աչքով նայել: Ուստի Հայոց աշխարհիս Կռուակն իրա ի բնէ անտի սովորական եղած օրինաւոր և նուիրական սկզբանց վերայ հաստատած կշիւից կանցկացնէ որ և իցէ ազգային դործողութիւն, յետոյ իր բանադատական որոշմանքները կ'այսնէ:

Այս Ազգային Սահմանադրութիւնը երբեք միմիայն Եւրոպական լուսաւորութեան հայեցուածով չենք նկատել և քրննել, այլ մեր Հայաստանեայց Եկեղեցւոյն հոգեւոր լուսաւորութեան նայուածքով, և փոխանակ միականի ակնոցով գիտելու և գննելու երկականի կաննք մեր ակնոյք, այսինքն՝ թէ Հայկական և թէ Եւրոպական նայեցուածքով: Արդ մեր այս

սկզբամբ և ղիտամբ նկատելով Տաճկաստանի մերազնեից հաստատած Ազգային Սահմանադրութեան հիմնական սկզբունքները, սոյն այս հիմնական սկզբանց վրայ հաստատած օրէնքներն ու կանոնները և սոյն այս օրինաց և կանոնացառլնչ նպատակ դիմելը և այլ իր ամէն հանգամանքները, ոչ ինչ չենք տեսնում, որ մեր հայրենական և ազգային եկեղեցոյն սուրբ հարց հաստատած նուիրական սահմանադրութեան հոգւոյն հակառակ մի վախճան կամ ընթացք ունենայ, ընդհակառակն Յիսուսի քրիստոսի Եկեղեցւոյն Առաքելական Սահմանադրութեան սկզբունքներից վերառած է ճշգրիտ նմանութեամբ, և ըստ այնմ որչափ կարելի է մի չափաւոր և բարեխառն իշխանութեամբ տիրել են տալիս օրինաց մեր ազգայնոց վրայ :

Բայց մի քանի դիտաւոր յօդուածներ, որ մեր ուշադրութիւնը գրաւեցին բաւականապէս, չենք կարող թաքցնել մեր ազգայիններից այս տեղս : Ազգային Սահմանադրութեան Թ. յօդուածով Կոստանդնուպօլսոյ մերազնեայք իրանց համար եռապատիկ առաւել ձայն պահելով, բոլոր Տաճկաստանի վիճակների ձայները սանելու մի առաջնապետութիւն տուած են իրանք իրանց, ոչնչացնելով բոլորովին առաջնորդանիստ գաւառներու ձայները :

Այս Կ. Պօլսոյ առաջնապետութիւնը մեզ Հայաստանեայցս ուրիշ բան չի կարող իմաց անել, բայց միայն ակներև անել, որ Տաճկաստանի Հայոց Պօլիսը դուրս առնելով, Ազգային և Բարոյական Լուսաւորութեան կայծը տակաւին ձուռն մէջ փակուած լինի իբր վառեկ և Պօլսոյ Հայոց ձայներու առաւելութիւնը թուխս նստելով այս ձուռնուն վրայ, լուսաւորութիւնը Տաճկաստանի ուրիշ վիճակներու համար պիտի ձաղ հանել տայ : Ի՞նչպէս կարելի է քսան և չորս թաղով մի քաղաք յիսուն առաջնորդական վիճակներից երկու անգամ աւելի ուժ ունենայ միմիայն պատրիարդանիստ և թաղաւորանիստ լինելու իրաւունքով :

Այս մեր նկատողութեան վրայ յամառեալ մնալ մեզ ամենեին կամք չէ, թէպէտև Սահմանադրութեան գործողութեան հանգամանքն ըստ ինքեան մի այսպիսի կերպարանքով

ներկայայնէ մեզ իր գործադրութեան որպիսութիւնը :

Մի երկրորդ հանգամանք այս Ազգային Սահմանադրութեան , որն որ անհնար է մեզ համար անտես առնել , այն է՝ որ իբրեւ հիմնական սկզբունք կարի օրինաւոր և անթերի է , բայց իր այլևայլ բաժանմանց կանոններն ու կարգերը հարկ եղածին չափ ընդարձակ չեն , որով վերստին յառաջ սխալի գայ թաղական և դաւառական այլևայլ կարգ Մասնաժողովոց համար մի կամածին իրաւադատութիւն կամ թէ ինքնակամ իշխանութեամբ դատատան առնել և ոչ թէ ըստ Սահմանադրութեան : Այս մասին անպատճառ Տաճկաստանի մերազնեայք տեղի չտալու համար այլևայլ սկզբնամբ և կարծիքով անձանց մէջ գծաութիւն և երկպառակութիւն մտցնելու , թէ մին կողմից Սահմանադրութեան երկրորդական թերութիւնները լրացնելու և կատարելագործելու փոյթ և ջանք կանեն բոլորովին Հայաստանեայց Եկեղեցւոյն առաքելական և հայրապետական , օրինական և կանոնական սահմանադրութեան համաձայն , և թէ միւս կողմից նոյն Սահմանադրութեան օրինադիրքը իբրեւ մի անհրաժեշտ և կարեւոր ուսմունք բոլոր ազգային վարժարանաց և վարժատանց մէջ կհաստատեն իբրեւ մի պարտադիր ուսմունք Հայկազն պատանեկաց համար , որոնք նոյն սկզբանց մէջ սնանելով և կրթուելով կզարգանան , միայնելով իրանց Հայկական դաստիարակութեանը հետ նաև Եւրոպական լուսաւորութիւնը , և այնպէս տասն և քսան տարուց յետոյ թէ իձեռն մեր Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ մեզ տուած բարոյական դաստիարականութեան և թէ մեր Ազգային Սահմանադրութեան քաղաքական և բնկերական դաստիարակութեամբը կարի գովելի և զդալի կերպով մեր Ազգային և Բարոյական Լուսաւորութեան մէջ յառաջանալու տարակոյս չի մնալ :

Արդ մենք՝ Հայոց աշխարհիս բնիկ և նժդեհ որդիք , թէ հոգեւորականքս և թէ աշխարհականքս , մաղթենք Աստուածանից , որ մեզ խաղաղութիւն և ժամանակ շնորհէ և այս Ազգային Սահմանադրութեան մեզ խոստացած բարեկեցութիւնը և բարօրութիւնը վայելել տայ :

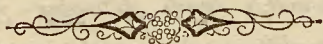
Իտայէլացիք , մեր արեւակից և կրօնակից եղբարք , երբ Ե-

բուսազէմ մասն Յուդա Մակաբէն առաջնորդութեամբ ,
ամէն բան տակն ու վրայ եղած գտան , պարիսպ և բերդք
քարուքանդ և ամէն բնակարան աւերակ . այս պատճառաւ
պարտական եղան ամէն բան ի նորից շինել և կանգ-
նել , թէպէտև թշնամին պարսպաց և պատնիշաց փլատակնե-
րու վրայ էր : Ի՞նչ արին Խարայէլացիք այսպիսի մի ճգնա-
ժամ պարագայումը . մի և նոյն ժամանակ՝ որ ամէն բան շի-
նում և կանգնում էին , մի և նոյն ժամանակ նաև պաշտպա-
նում և պահպանում էին իրանց ժողովուրդը և քաղաքը ,
այնպէս որ միանգամայն թէ պատերազմի նեղութիւններն էին
կրում և խաղաղութեան ծանր պահանջներն էին կատարում .
իւրաքանչիւր Խարայէլացի պարտական էր եղած փոփոխակի որ-
մաշխութեան գործիքները թողուլ և պատերազմի զէնքերը
ձեռք առնուլ և պատերազմիլ փոխանակ աշխատելու :

Մի համանման պարտք կարծես թէ և մեր վրայ է դըր-
ուած այժմեան ժամանակումն , մի և նոյն ժամանակ , որ մենք
մեզ վերականգնելու և վերածնեցնելու պարտական ենք
մեր յատուկ Սգգային և Բարոյական Լուսաւորութեամբ ,
մի և նոյն ժամանակ նաև մեր արտաքին թշնամեաց դէմ դը-
նելու պարտական ենք , որոնք մեզ ամէն կողմից պաշարել են :
Այս է մեր արդեան վիճակին հանգոյցը : Ստոյդ է ներկայ դա-
րուս Եւրոպական լուսաւորութիւնը մի փոքր մեր աչքերը
բաց արաւ , բայց մեզ տակաւին մեր բնական , իսկական և օ-
րինաւոր վիճակին մէջ չէ մղած . այս վիճակիս մէջ մեզ մղե-
լու պարտքը մերն է , մենք մեզ պիտի առաջնորդենք և ոչ
ուրիշը և մեր միջից նաև մեզ առաջնորդք՝ մեր Հայաստա-
նեայց Եկեղեցւոյ պաշտօնեայք պիտի լինին : Այս է մեր ե-
կեցւոյն պահանջքը , այս է նաև մեր ազգինը : Միթէ այս
պահանջքին ճշմարիտ , օրինաւոր և իրաւացի լինելուն տա-
րակոյս կայ արդեան ժամանակումն . կարծենք թէ ոչ մի հա-
րազատ որդի Հայոց աշխարհիս և Հայաստանեայց Եկեղեց-
ւոյ չէ կարող երկբայիլ :

ԱԶԳԱՅԻՆ

ՍԱՀՄԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՍԿԶԵՐՈՒՆՔ

Ա.

Աղղին ամէն մէկ անհատը առ Ազգը պարտաւորութիւններ ունի. Ազգն ալ իր կողմէն առ ազգային ամէն մէկ անհատը պարտաւորութիւններ ունի. դարձեալ ամէն մէկ անհատ իրաւունքներ ունի. Ազգէն և Աղղին անհատներէն :

Այս պարտիքներն որոշող և այս իրաւունքները հաստատող իշխանութիւնը ազգային վարչութիւն կկոչվի, որոմ Օսմանեան Տէրութենէն յատուկ արտօնութեամբ յանձնեալ է Տաճկաստանի Հայոց ներքին գործոց սնօրէնութիւնը :

Բ.

Ազգային վարչութիւնը հիմնեալ է իրաւանց ու պարտեաց սկզբունքին վրայ, որ արդարութեան սկզբունք է. իր ոյժը ձայնից բազմութեան մէջ կկայանայ, որ օրինաւորութեան սկզբունք է : Ամենայն սնօրէնութիւն ազգային որ չէ համաձայն սոյն սկզբանց, ոչ արդար է և ոչ օրինաւոր :

Գ.

Ազգն ու ազգային վարչութիւնը փոխադարձ պարտիքներով կապված են իրարու հետ :

Դ.

Ազգայնոց պարտականութիւնն է՝ Աղղին պիտոյիցը պահանջած ծախքերուն մասնակից ըլլալ իւրաքանչիւրը իր կարողութեան չափովը, Աղղին խնդրած ծառայութեանցը յանձնառու ըլլալ, և ազգային վարչութեան ըրած սնօրէնութեանցը ազգասիրաբար հնազանդիլ :

Ե.

Ազգային վարչութեան պարտականութիւնն է՝ Աղղին բարոյական, մտաւորական և նիւթական պիտոյիցը հոգ տանիլ, Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ ղաւանութիւնն ու աւանդութիւնները անխախտ պահել, մարդ-

կութեան հարկաւոր եղած անհրաժեշտ դիտելաց ուսումը Ազգին ամէն աստիճանի թէ՛ մանչ և թէ՛ տղջիկ տղայոց հաւասարապէս ծաւալել, ազգային հաստատութիւնները պայծառ պահել, Ազգին հասոյթները օրինաւոր կերպով աւելցնել և ծախքերը խմտութեամբ սնտեսել, Ազգին ծառայութեանը մշտնջենապէս նուիրեալ անձանց կացութիւնը լաւցընել և ապագան անդորրել, կարօտելոց խնամ տանիլ հայրաբար, ազգայնոց մէջ ծագած վէճերը արդարութեամբ խաղաղել և վերջապէս Ազգին բարեկարգութեանն ու յառաջադիմութեանը աշխատութիւն չըխնայել:

Զ.

Ահա այս ամէն պարտիքները կատարելու և իրաւունքները ասպնովելու դիմամբ է, որ Ազգը հետեւեալ կերպով կաահմանադրէ զազգային գործոց վարչութիւնը:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա.

Ա. Զ. Գ. Ա. Յ. Ե. Վ. Ա. Բ. Ղ. Թ. Ի. Ի. Ն.

Կազմութիւն

1. Բարձրագոյն Դրան չնորհած արտօնութեանը համեմատ՝ Ազգային վարչութիւնը երեսփոխանական է:

Ազգը ընդհանուր ժողովով մը կը ներկայանայ և անոր միջնորդութեամբ կը վարէ զազգային իշխանութիւնը:

Ընդհանուր ժողովը՝ Ազգին ընդհանրական գործոց անօրէնութիւնն իրեն պահելով, սովորական գործոց վարչութիւնը երկու ազգային ժողովներու կը յանձնէ: Կրօնական գործոց մասը՝ Կրօնական ժողովինը, քաղաքական գործոց մասը՝ Քաղաքական ժողովի մը իսկ խառն գործոց անօրէնութիւնն՝ այս երկու ժողովոց առ ժամանակնայ մէկ տեղ գալովը ձեացած խառն ժողովին կը յանձնէ:

2. Ազգային վարչութիւնը՝ աշխատութեանց բաժանումը բարեկարգութեան առաջին պայման բռնելով, ազգային գործոց մէջ տեսչութիւնն ու մատակարարութիւնն իրարմէ կը զատէ երկու կարգ խորհուրդներու միջոցով:

Տեսչութեան համար՝ ազգային գործոց գլխաւոր մասերուն յատկացեալ չորս ազգային խորհուրդ կը հաստատէ, որ են՝ Ուսումնական խորհուրդ, Տնտեսական խորհուրդ, Այնտական խորհուրդ, Դատաստանական խորհուրդ, և վաւերագործութիւնն իրեն պահելով՝ այս խորհուրդներուն իւրաքանչիւր մասին տեսչութիւնը:

Մատակարարութեան համար՝ Պօլսի մէջ թաղական խորհուրդներ կը

հաստատէ թաղին եկեղեցւոյն անուամբը, և ամէն մէկ թաղին տեղական գործոց և հաստատութեանց մատակարարութիւնը իր թաղական խորհրդին կը յանձնէ, Ազգային խորհրդոց տեսչութեանը տակ :

3. Ազգային վարչութեան պաշտօնական գլուխ՝ Պօլսի Պատրիարքարանը է և կեդրոն՝ Պօլսի Պատրիարքարանը :

Ազգային ժողովքներն ու խորհուրդներն իրենց գլուխ ունելով Ազգին Պատրիարքը՝ Պօլսի մէջ ազգային վարչութեան կեդրոնական մասը կը կազմեն, որոյ իշխանութիւնը բոլոր Տաճկաստանի Հայոց վրայ կը տարածուի :

4. Ազգային կեդրոնական վարչութիւնը Տաճկաստանի առաջնորդանիստ գաւառներու մէջ կը ներկայանայ Գաւառական ժողովներով, որոնք Պօլսէ դուրս Ազգային վարչութեան գաւառական մասը կը կազմեն որոյ պաշտօնական գլուխ՝ վիճակին Առաջնորդն է, և կեդրոն՝ տեղին Առաջնորդարանը :

5. Գաւառական վարչութիւնը նոյն փոխադարձ պարտեօք կապված է գաւառաբնակ ազգայնոց հետ, ինչպէս կեդրոնական վարչութիւնը ընդհանուր ազգայնոց հետ, իրեն յարացոյց սխտի բռնէ ըզկեդրոնական վարչութիւնը :

6. Գաւառական վարչութիւնը առաջնորդանիստ քաղաքներու մէջ Երօնական և Քաղաքական ժողովներ կը հաստատէ և անոնց կը յանձնէ գաւառին կրօնական և քաղաքական գործոց տեսչութիւնը :

Այս ժողովները քաղաքին թաղերուն մէջ թաղական խորհուրդներ կը հաստատեն իրենց վերատեսչութեանն ու համարառութեանը տակ և անոնց ձեռքով կը մատակարարեն տեղական գործերը, նոյն յարաբերութիւններով որով կը վարվին Կեդրոնական ժողովները Պօլսի թաղական խորհրդոց հետ :

Նմանապէս իրենց վերատեսչութեանն ու համարառութեանը տակ թեմական խորհուրդներ կը հաստատեն և ամէն մէկ թեմին տեղական գործոց և հաստատութեանց մատակարարութիւնը իր թեմական խորհրդին կը յանձնեն :

Պատասխանատուութիւն

7. Իւրաքանչիւր ժողով և խորհուրդ իր մասին մէջ ձեռնհաս է համարառութեան պայմանով :

Գաւառական վարչութեան մէջ՝ թաղական ու թեմական խորհուրդները համարառու են Գաւառական ժողովներուն, Գաւառական ժողովները համարառու են գաւառական ընդհանուր ժողովներուն, Գաւառական վարչութիւնը կեդրոնական վարչութեան համարառու է, և Առաջնորդը Պատրիարքին :

Կեդրոնական վարչութեան մէջ՝ Պօլսի թաղական խորհուրդները հա-

մարատու են ազգային Տեսուչ խորհրդներուն ըստ իւրաքանչիւր մասին. Տեսուչ խորհուրդները համարատու են ազգային Քաղաքական ժողովին՝ ըստ Ղառաւորական խորհրդէն, որ համարատու է իստուն ժողովին :

Կրօնական ու Քաղաքական ժողովները և Պատրիարքը Ընդհանուր ժողովին համարատու են :

Ընդհանուր ժողովը բարոյապէս պատասխանատու է Ազգին առջև :

Յարաբերութիւնք

8. Ազգային վարչութեան՝ Ազգին հետ, Արարատեան մայր Աթոռին հետ, Բարձրագոյն Գրան հետ ունեցած յարաբերութիւնները սա օկղբանց վրայ հիմնուալ պիտի ըլլան :

Ազգին և ազգայնոց հետ՝ միշտ հայրաւար վարվիլ :

Արարատեան մայր Աթոռին հետ՝ աւանդապահ մնալ միշտ նոյն յարաբերութեանց, որոնցմով նախնեացմէ անտի կապուած են իրարու հետ Ազգն ու Աթոռը :

Բ. Գրան հետ թէ Ազգին և թէ ազգայնոց կրօնական ու քաղաքական իրաւունքներու պահպանելու համար Տէրութեան պաշտպանութիւնը խնդրել և Ազգին հպատակութիւնը հաւատարիմ պահել առ Տէրութիւնը :

Սոյն յարաբերութեանց միջնորդ Պատրիարքն է :

1. ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

ա. Ազգային Ընդհանուր ժողով

9. Ազգային Ընդհանուր ժողովը կը բաղկանայ 220 անդամներէ, որոնցմէ 160—ը Պօլսի թաղերուն եկեղեցեաց կողմէն ընտրեալ, և 60—ը առաջնորդանիւստ գաւառներուն կողմէն ընտրեալ :

Ընդհանուր ժողովին մէջ ազգային երեսփոխանաց անդամակից են :

Նախ՝ ազգային կեդրոնական վարչութեան անդամներէն՝ կրօնական ու քաղաքական ժողովներուն և չորս տեսուչ խորհրդներուն անդամներն ու թաղական խորհրդներուն ատենապետները :

Այս կարգի անդամոց թիւը իբր 100 է. բայց այս թիւը երեսփոխանաց թուին վրայ ճշդիւ չը կրնար աւելցուիլ, վասն զի ասոնց մէջ արդէն երեսփոխան ընտրվածներ ալ կրնան գտուիլ :

Երկրորդ՝ Ազգին կամ Տէրութեան ծառայութեանը մէջ զվարար պաշտօնովմը պատուեալ անձինք, որոնց՝ արժանաւորութիւնը Ազգին կամ Տէրութեան կողմէն վկայեալ կհամարվի, ինչպէս են եկեղեցական դասէն Պօլսի գտուող եպիսկոպոսները, Պօլսի եկեղեցեաց քարոզիչ վարդապետներն ու աւագ երեցիները. Ուսումնական դասէն՝ ազգային մատենադիրներ, վկայեալ բժիշկներ, զվարար դասատուներ, լրագրատուներ. Քաղաքական դասէն՝ վերին պաշտօնաւորաց աստիճանակից—

ներ, արքունի ժողովոց անդամներ, Բ. Գրան դիւաններուն մէջ անօրէններ և թարգմանապետներ, ազգային կամ արքունի հաստատութեանց մէջ անօրէններ, ուսումնապետներ. Զինուորական դասէն՝ վերին ըստայից աստիճանակիցներ :

Այս կարգի անդամոց թիւն ալ չըկրնար ճշտուիլ վերոյիշեալ պատճառով. բայց իբր ընկղբունք՝ այս երկու կարգի անդամոց բոլանդակ թիւը երբէք չըպիտի հաւատարի երեսօխտանաց թիւին (*) :

10. Ընդհանուր ժողովը էն շաբաթ 400էն աւելի անդամ չըպիտի ունենայ, և քանի որ երեսօխտանաց մեծագոյն մասը այդինքն 111ը գոնէ ներկայ չըլլայ, նիստ չըպիտի կարենայ ընել :

11. Ընդհանուր ժողովին պաշտօնն է՝ Ազգին կողմէն երեսօխտանութեանը ազգային բարձր պաշտօնաւորները ընտրել, Ազգային ժողովները կարգել, անոնց վարչութեանը համարառու ըլլալ, և ազգային ծանր կամ ընդհանրական գործերը վճարաբար տնօրինել :

Իր պարտաւորութիւնն է՝ ազգային Սահմանադրութեան սկզբունքները անխախտ պահել և անոնց տրամադրութեանցը համեմատ վարել :

12. Ընդհանուր ժողով կոչմամբ չի :

Նախ՝ կանոնաւորապէս ամէն տարի մարտ ամսին վերջերը ազգային վարչութեան տարեկան ընդհանուր համարաւորութիւնը մի կ ընելու ազգային ժողովականաց կէտին ընտրութիւնն ընելու և ազգային բարեկան տուրքին տնօրէնութիւնը հաստատելու համար : Աոյն ատրեկան նիստին մէջ վարչութեան անդամները՝ տուրքի խնդիրէն զատ՝ միւս խնդիրներուն մէջ խօսք միայն ունին և ոչ քուէ :

27. Կաթիւղիկոսի ընտրութեան մասնակից ըլլալու համար :

37. Երուսաղէմայ և Պօլսի Պատրիարքաց ընտրութեանը համար :

47. Կրօնական ու Քաղաքական ժողովոց մէջ կամ Պատրիարքին ու ժողովոց մէջ պատահած անհամաձայնութեանց համար : Սոյն պարագայից մէջ ալ վարչութեան անդամները խօսք միայն ունին և ոչ քուէ :

57. Ազգային Սահմանադրութեան վերաքննութեան համար :

Եւ վերջապէս արտաքոյ կարգի պատահած այնպիսի ծանր խնդիրներու համար զորոնք Ազգային ժողովները Ընդհանուր ժողովով որոշել հարկաւոր դատեն :

13. Ընդհանուր ժողով կը՝ քաւիրեն, նախ՝ Պատրիարքը ազգին կողմէն, երկրորդ՝ Ընդհանուր ժողովին աւետապետը՝ սոյն ժողովին դիւանին կողմէն, երրորդ՝ Կրօնական կամ Քաղաքական ժողովին ատենապետները՝ սոյն ժողովոց կողմէն :

(*) Այս յօդուածը վերաքննելի է երբ թէ ազգային և թէ Տէրութեան պաշտօնաւորաց թիւը այն աստիճան աւելնայ որ անկարելի ըլլայ սոյն համեմատութիւնը պահել :

բ. Պատրիարք

14. Պատրիարքը Աղղային ժողովոց նախագահն է և անոնց դորժողիւր իշխանութիւնը կը վարէ :

15. Պատրիարքը իրեն եկած ամէն դործ՝ որ ժողովին ձեռնհասութեանը տակ է նէ՝ նոյն ժողովին քննութեանն ու որոշմանը պիտի յանձնէ, և աղղային որոշմանց մէջ իր պաշտօնական գրութիւնքը անվաւր պիտի համարվին եթէ ձեռնհաս ժողովին կողմէն ալ կնքեալ կամ ստորագրեալ չըլլան : Իսկ երբ սովորական դործ մը պատահի որոյ տնօրէնութիւնը չենք սպասել մինչև ժողովոց գումարման օրը և արտաքոյ կարգի ժողով գումարել կարելի չըլլայ, Պատրիարքը կրնայ ինքնին տնօրինել՝ պատասխանատուութիւնը իր վրայ առնելով, բայց եղելութիւնը կանոնաւոր կերպով Ֆիշո արձանագրել տալով ձեռնհաս ժողովին պէտք է որ խնայնէ առաջիկայ նիստին մէջ զանի վաւերացնել տալու համար :

16. Պատրիարքը իր բացակայութեան ատեն Աղղային ժողովներու մէջ տրված որոշումը չըստորագրած՝ իրաւունք ունի դատողութիւն ընելու և խնդիրը կրկին քննութեան առնել տալու : Իսկ երկրորդ որոշումէն ետքը պարտաւորեալ է ստորագրելու՝ եթէ այն որոշումը Սահմանադրութեան տրամադրութեանցը անհամաձայն չգտնէ :

17. Պատրիարքը իրաւունք ունի Սահմանադրութեան տրամադրութեանցը համեմատ չըլլալով աղղային դործակալ մը, այլինքն՝ եկեղեցական մը, վարժապետ մը, եկեղեցւոյ, վանքի, դպրատան կամ հիւանդանոցի մատակարար մը, իր պաշտօնէն հանելու կամ արգիլելու առաջարկութիւն ընել որում որ անկ է :

18. Պատրիարքը իրաւունք չունի Աղղային ժողովները կամ խորհուրդները ինքնին լուծելու : Բայց երբ որ տեսնէ թէ սոյն ժողովները Սահմանադրութեան հակառակ ընթացքի մը մէջ են, առջի անգամին անոնց ատենապետին հետ կը բանակցի բացատրութիւն ուղելու համար : Երկրորդին՝ գրով լմաց կուտայ նոյն ժողովին իր ապօրինաւոր ընթացքը և ի կարգ կհրաւիրէ զանի : Իսկ երրորդին՝ Ընդհանուր ժողով կը կոչէ եթէ ամբաստանելին Աղղային ժողովներէն մէկն է, կամ Քաղաքական ժողովին կը կոչէ եթէ խորհուրդներէն մէկն է, և պատճառներն լմացնելով ամբաստանեալ ժողովին լուծումը կը պահանջէ :

19. Պատրիարքը աղղային մատուկէն իրեն յատկացեալ ամսական մը պէտք է ունենայ, և Պատրիարքարանին ներքին մատակարարութեան պահանջած ծախքը իր վրայ ըլլայ :

գ. Աղղային կրօնական ժողով

20. Կրօնական ժողովը 14 բանիբուն եկեղեցականներէ կը բաղկանայ :

21. Կրօնական ժողովին պաշտօնն է՝ ազգային կրօնական գործոց ընդհանուր տեսչութիւնը :

Իր պարտաւորութիւնքն են՝ Ազգին մէջ կրօնական զգացումը դարգացնել, Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ դաւանութիւնն ու աւանդութիւնքը անխախտ և անարատ պահել, եկեղեցեաց և եկեղեցականաց բարեկարգութեանը հսկել, քահանայից կացութիւնը լաւցնելու և առաջան անդորրելու հոգ տանել, արժանաւոր ու բանիւրուն եկեղեցականներ հասցնել, և Ազգին մէջ ծագած կրօնական վէճերը քննել ու լուծել :

22. Երբ սլաւասէի կրօնական աշխարհի ծանր խնդիր մը զոր Կրօնական ժողովը չկարենայ լուծել, Ընդհանուր ժողովին բազմական զբաւիժող եկեղեցականաց հետ համագործակար ժողով տրախ կազմէ, եթէ այն համագործակար ժողովն ալ իր ձեռնհասութենէն վեր զատէ ըզխնդիրը, Արարատեան Մայր Աթոռին պէտք է դիմէ :

23. Թէ մայրաքաղաքիս և թէ գաւառներու մէջ վարդապետի և քահանայի ձեռնադրութեան հրամանը Կրօնական ժողովէն կը տրուի :

24. Քանի որ եկեղեցւոյ մը ժողովուրդը աւելի քահանայի մը հարկաւորութիւնը չըզգայ և Թաղական խորհրդին միջնորդութեամբ չը խնդրէ, նոյն թաղին եկեղեցւոյն համար քահանայի ձեռնադրութեան հրաման չը տրախ տրուի :

25. Պօլսի եկեղեցեաց քարոզիչ վարդապետներն ու աւագ երեսները Կրօնական ժողովը կորոչէ, և Պատրիարքը կանուանէ :

26. Կրօնական ժողովին սրբազան պարտաւորութիւնն է հսկել որ՝ հոգևոր պաշտօնները ձրի կատարվին և հոգևոր պաշտօնեայք եկեղեցիէն ապրին :

դ. Ազգային Քաղաքական ժողով

27. Քաղաքական ժողովը 20 քաղաքագէտ աշխարհականներէ կը բաղկանայ :

28. Քաղաքական ժողովին պաշտօնն է՝ ազգային քաղաքական գործոց ընդհանուր վերատեսչութիւնը :

Իր պարտաւորութիւնն է՝ ազգային խորհրդներուն կողմէն իրեն մատուցած ազդեցութեամբ առաջարկութիւնները ուշի ուշով քննել և կարեւորութիւնը յայտնելէն ետքը հաստատել զանոնք և անոնց գործադրութեանը արդելքները՝ եթէ կան՝ բառնալու հոգ տանել, և Ազգին բարեկարգութեանն ու յառաջադիմութեանը ըստ ամենայնի վոյթ ունենալ :

29. Քաղաքական ժողովը իրեն եկած գործերը՝ որ խորհրդին վերաբերեալ է նէ, նոյն խորհրդին քննութեանը պէտք է յանձնէ, և անոր կարծիքը չառած չը ամօրինէ :

30. Քաղաքական ժողովը կրնայ՝ բանաւոր պատճառով մը՝ չը հաստատել կամ ետ ձգել խորհրդի մը ըրած որոշումը, բայց՝ անոր

ձեռնաստութիւնը յարգելով՝ չըպիտի կարենայ նոյն որոշման ներհակ որոշում և գործադրութիւն ընել :

31. Քաղաքական ժողովը իրաւունք չունի զԱլլային խորհուրդներէն մէկը լուծելու, քանի որ Սահմանադրութեան արամադրութեանցը հակառակ ընթացքի մէջ չըտեսնէ զանի. իսկ եթէ պատահի այսպիսի պարագայ մը, առջի անգամին՝ անոր ատենապետէն բացատրութիւն կուգէ, երկրորդին՝ զրով լամաց կուտայ խորհրդին և կարգի կըհրապրէ զանի, իսկ երրորդին կըլուծէ. բայց Ընդհանուր ժողովին արվելու տարեկան տեղեկագրին մէջ այս լուծման պատճառները պէտք է որ բացատրէ :

32. Երբ պատահի քաղաքական այնպիսի ծանր խնդիր մը զոր քաղաքական ժողովը իր ձեռնաստութիւնէն վեր դառնէ, Ընդհանուր ժողովին պէտք է որ դիմէ :

Ե. Ազգային Ուսումնական Խորհուրդ

33. Ուսումնական խորհուրդը 10 ուսումնական աշխարհակառններէ կը բաղկանայ :

34. Ուսումնական խորհրդին պաշտօնն է՝ ազգային դաստիարակութեան ընդհանուր տեսչութիւնը :

Իր պարտաւորութիւնքն են՝ ազգային վարժարանաց բարեկարգութեանը հսկել, ազգային դաստիարակութեան ընդհանուր հիմնադիր մը և դպրոցական կանոններ հաստատել, և անոնց համեմատ՝ ազգային վարժարանաց մէջ միօրինակ ընթաց մը որոշել թէ՛ ուսման և թէ՛ ուսուցման, սկզբնական դիտելեաց ուսումը ծաւալել, աղջկանց դաստիարակութեանը յատուկ կերպով հոգ տանիլ, սոյն նպատակով հաստատեալ ընկերութեանց խրախույս տալ և ձեռնտու ըլլալ, ազգային դաստիարակաց կացութիւնը լաւցնելու և ասպզան անդորրելու խնամ տանիլ, Ազգին մէջ բանիբուն դասատուներ հասցնելու և դպրոցաց ընտիր դասազիրքներ պատրաստելու փոյթ ունենալ :

35. Ուսումնական խորհուրդը պէտք է իր կողմէն ամենայն ջան ի գործ դնէ, որ թէ՛ Պօլսի և թէ՛ գաւառներու մէջ ամէն թաղ սկզբնական դաստիարակութեան դպրոցներ ունենան, նոյնպէս Պօլսի և առաջնորդանիստ քաղաքները մէյմէկ ազգային ուսումնարան ունենան դասական ուսմանց համար : Այս ուսումնարանէն վրայականով կեննէն աշկերտները, և մասնաւոր ուսմունք ընօղներուն՝ դասատուութեան վըկայադիր ալ կտրվի :

36. Ուսումնական խորհուրդը կորոշէ ազգային վարժարանաց մէջ ընդունվելու դասազիրքներն ու դասատուները. իսկ քրիստոնէական վարդապետութեան դասազիրքն ու դասատուն կրօնական ժողովն պէտք է որ խնդրէ :

37. Ուսումնական խորհուրդը կընախադասէ ազգային վարժարանաց

տարեկան քննութեանը. իսկ քրիստոնէական վարդապետութեան մասին քննութիւնը Կրօնական ժողովին ձեռօքը կը ըլլայ :

Գ. Ազգային Տնտեսական Խորհուրդ

38. Տնտեսական Խորհուրդը 10 անտեսադէտ աշխարհականներէ կը բաղկանայ :

39. Տնտեսական Խորհրդին պաշտօնն է՝ ազգային հաստատութեանց և կալուածոց մատակարարութեան ընդհանուր տեսչութիւնը :

Իր պարտաւորութիւնն է՝ սոյն հաստատութեանց պայծառութեանն ու բարեկարգութեանը հոգ տանիլ :

40. Տնտեսական Խորհուրդը վանօրէից և հիւանդանոցի համար մասնաւոր հոգաբարձութիւններ կը հաստատէ և անոնց միջնորդութեամբ կը մատակարարէ զայս հաստատութիւնները :

41. Վանօրէից հոգաբարձութիւնը հօթ հոգիէ կը բաղկանայ, որոնց երեքը եկեղեցական և չորսը աշխարհական :

Տնտեսական Խորհուրդը կը նստէ զայս հոգաբարձուները և Քաղաքական ժողովին հաւանութեամբ Պատրիարքը կանուանէ :

42. Վանօրէից հոգաբարձութեան նախատակը պիտի ըլլայ սոյն հաստատութեանց եկամուտներն ու հասոյթները Ազգին օգտին ծառայեցնել, նախ՝ վանօրէից մէջ ուսումնարան հաստատելով՝ Կրօնական ժողովին և Առումնական Խորհրդին տուած հիմնադրին համաձայն, և որի մէջ որ պէտք կայ՝ հիւանդանոց, տպարան, թանգարան :

43. Վանօրէից հոգաբարձութիւնը իւրաքանչիւր վանքի համար երկ երկու գործակալ պէտք է ունենայ տեղացի, որոնք վանահօր նախադանութեամբ կը մատակարարեն ըզ վանքը՝ Գաւառական ժողովէն անկախ կերպով :

44. Հիւանդանոցի հոգաբարձութիւնը հօթ հոգիէ կը բաղկանայ որոնց երկուքը բժիշկ :

Տնտեսական Խորհուրդը կը նստէ այս Հոգաբարձուները և Քաղաքական ժողովին հաստատութեամբ Պատրիարքը կանուանէ :

45. Հիւանդանոցի հոգաբարձութեան նախատակը պիտի ըլլայ սոյն հաստատութիւնը իր նպատակին ծառայեցնել, հոն տնօրինելով նախ՝ կանոնաւոր Հիւանդանոց մը աղքատ հիւանդաց համար. երկրորդ՝ Պատասխարան մը ծեր ու անկար աղքատաց համար. երրորդ՝ Զղտստարան մը անառակաց համար. չորրորդ՝ Երթարան մը որք ու անտէրունչ տղայոց համար :

Այս օթեվաններուն իւրաքանչիւրը թէ՛ չէնքի և թէ՛ կարգի կողմէն բժըշկական կանոնաց և ողջպահիկ օրինաց համաձայն պէտք է կարգադրեալ ըլլայ :

46. Կտակաց անօրէնութիւնը Տնտեսական խորհրդին կը վերաբերի : Այս խորհուրդը պէտք է հսկէ որ ամէն կտակ օրինաւոր կերպով վաւերացեալ ըլլայ, կտակօղին ղիտաւորութիւնը անխախտ պահվի և գործադրութիւնը ապահով ըլլայ :

Սոյն տրամադրութեանց համեմատ՝ կտակի վերաբերեալ յատուկ կանոններ ու մասնաւոր Հոգաբարձութիւն պէտք է հաստատէ Տնտեսական խորհուրդը :

Երբ կտակին գործադրութիւնը կտակօղին ղիտաւորութեանը համեմատ չըլլայ, ընտանիքը իրաւունք ունի բողոքելու :

47. Թէ Պօլսի և Թէ դաւառներու մէջ գտլած աղգային անշարժ ըստացուածոց կալուածագիրներուն (սեփականութիւն) օրինակները Տնտեսական խորհրդին ձեռքով ժողովըվելով աղգային Գլխաւատան մէջ պիտի պահվին ամենայն ապահովութեամբ :

48. Տնտեսական խորհուրդը պէտք է հսկէ որ ամէն աղգային ըստացուած օրինաւոր կալուածագիր ունենայ :

49. Աղգային որ և է կալուածի գնումն ու վաճառումը չը կրնար գործադրվիլ առանց Տնտեսական խորհրդին ղիտութեանը, Քաղաքական ժողովին հաճութեանն ու Պատրիարքին կնքադրութեանը :

Սոյն տրամադրութեանց ուժովը Գլխաւատան ըսված բանը վերցած է :

50. Պօլսի մէջ և չը Զակաները աղգային որ և է չիւնութիւն կամ նորոգութիւն չը կրնար ըսկսիլ առանց Տնտեսական և Երմտական խորհրդոց ղիտութեանն ու Քաղաքական ժողովին հաճութեանը :

Նմանապէս աղգային որ և է հաստատութեան համար ստակ չը կըրնար ժողովըվիլ առանց վերոյիշեալ պայմանին :

է. Աղգային Երմտական խորհուրդ

51. Երմտական խորհուրդը 10 հաշուադէտ աշխարհականներէ կը բաղկանայ :

52. Երմտական խորհրդին պաշտօնն է՝ աղգային հաստութից և ծախսոց ընդհանուր տեսչութիւնը և աղգային սնտուկին համարակալութիւնը :

Իր պարտաւորութիւնն է՝ աղգային հաստատութեանց մատակարարութեան հաշիւները կանոնաւորապէս առնել, ծախսոց օրինաւորութիւնը ըստուղել, աղգային եկամուտներն աւելցնելու ջանք ընել՝ այն ատիճան որ օր մը աղգային սնտուկին մուտն ու ելքը իրարու հաւասար դալով ընդհանուր տուրքը մեծապէս թելեմայ :

53. Աղգային սնտուկին մուտքն են ղլխաւորապէս՝ տարեկան ընդհանուր տուրք, կալուածական հասոյթ, ղիւանական հասոյթ, կտակ, նուէր և այլն. ելքն են ղլխաւորապէս՝ Պատրիարքարանի և Գլխաւատան

ծախք, Հիւանդանոցի ծախք, կարօտեալ թաղելու եկեղեցեացն ու վարժարանացը նպաստ և այլ պատահական ծախքեր :

54. Աղղային սնտուկին հաշիւը տօմարակալութեան կանոնով պիտի բռնելի :

55. Ելեւսական խորհուրդը տարեդիւնէն երկու ամիս առաջ յետադայ տարւոյն մէջ ըլլալու հասոյթն ու ծախքը կշռելով՝ հաշուեցուցակը ֆաղաքական ժողովին պիտի ներկայացնէ :

Ը. Աղղային Դատաստանական Խորհուրդ

56. Դատաստանական խորհուրդը 10 իրաւասէր անձերէ կը բաղկանայ, որոնց հինգը եկեղեցական և հինգը աշխարհական :

57. Դատաստանական խորհրդին պաշտօնն է աղղային դատաստանական դործոց ընդհանուր տեսչութիւնը :

Իր պարտաւորութիւնն է՝ հակառակորդները արդարութեամբ իրաւախօս ընելու ջանալ և իր վճիռներուն հիմ բռնել կրօնական մասին՝ նախնեացմէ աւանդեալ կանոնները, և ֆաղաքական մասին՝ Տէրութեան դատարանաց արդի կանոնները :

58. Երբ պատահի այնպիսի խնդիր մը զոր Դատաստանական խորհուրդը իր ձեռնհասութենէն վեր դասէ, աղղային ժողովներէն որու որ անկ է անոր կը դրէ :

59. Դատաստանական խորհուրդին մէջ դատեալ անձ մը միշտ իրաւունք ունի կրօնական կամ ֆաղաքական ժողովին բողոքելու կամ խառն ժողով պահանջելու ըստ դործին :

Թ. Թաղական Խորհուրդներ

60. Թաղական խորհուրդները կը բաղկանան ըստ տեղւոյն 5 էն մինչև 9 անդամներէ :

61. Թաղական խորհրդին պաշտօնն է՝ թաղին տեղական դործոց մատակարարութիւնը, եկեղեցւոյն եկեղեցականութիւնը, դպրատուն հոգաբարձութիւնը, աղքատաց խնամակալութիւնը, աղղայնոց մէջ պատահած վէճերուն քննութիւնն ու խաղաղարարութիւնը :

Իր պարտաւորութիւնն է՝ թաղին եկեղեցւոյն պայծառութեանը խնամ տանիլ, թաղին մէջ թէ աղջկանց և թէ տղայոց համար ըսկըղբնական դատախարակութեան բարեկարգ դպրատաններ ունենալու ջանք ընել, և թաղին կարօտեալ ընտանեաց ձեռնառու ըլլալ :

62. Թաղերուն մէջ թէ եկեղեցւոյ և թէ դպրատան սր և է կարւած Թաղական խորհուրդին անմիջական տնօրէնութեանը տակ է. այսպիսի կալուածոց գնումն ու վաճառումը ըստ 49. Յօդ. կը զործադրվի :

63. Ամէն թաղ մէյրէկ սնտուկ պիտի ունենայ Թաղական խորհրդին հակօդութեանը տակ :

Այս սնտուկին մուտքն են՝ թաղական տուրքը, եկեղեցւոյ և դպրատան կալուածոց եկամուտները, եկեղեցւոյն հասոյթները, աղքատաց համար եղած նուէրներն ու կտակները և այլն. եւքն են՝ թաղին եկեղեցւոյն և դպրատանց ծախքերն ու աղքատաց օգնութիւնները :

64. Ամէն թաղական խորհուրդ իր թաղին մէջ եղած ծննդոց, ամուսնութեանց և վախճանմանց արձանագրութիւնը պէտք է որ ունենայ կանոնաւոր կերպով :

65. Թաղական խորհուրդները իրենց պաշտօններուն մէջ Տեսուչ խորհուրդներուն հետ ուղղակի յարաբերութիւն ունին. եկեղեցւանութեան գործերու համար՝ Տնտեսական խորհրդին հետ, զպրատանց ուսումնական մասին համար՝ Ուսումնական խորհրդին հետ, դրամական գործերու համար՝ Ելմտական խորհրդին հետ, զատական գործերու համար՝ Դատաստանական խորհրդին հետ :

Թաղական խորհուրդը երբ չը կրնայ հակառակորդները իրաւախօհ ընել, գործը Դատաստանական խորհրդին պէտք է զրկէ իր քննութեան տեղեկագրովը :

Ժ. Աղգային Դիւանատուն

66. Պատրիարքարանին մէջ դիւանատուն մը պիտի հաստատուի որոյ գործը պիտի ըլլայ աղգային պաշտօնական գրութեանց սնօրէնութիւնը :

67. Դիւանատունը երեք գրասենեակի պիտի բաժնուի :

ա. Թղթակցութիւն, որ Պատրիարքարանէն զրկուելու դիրերուն և ի Պատրիարքարան հասած թուղթերուն կարգաւորութեանը կը զբաղի :

բ. Արձանագրութիւն, որ աղգային ժողովոց և խորհրդոց վերաբերեալ թուղթերուն կարգաւորութեանը կը զբաղի :

գ. Աղգահամար, որ աղգայնոց քաղաքային վիճակագրութեանը՝ այսինքն ծննդեան, ամուսնութեան և վախճանման վերաբերեալ արձանագրութեանց կարգաւորութեանը կը զբաղի : Սոյն գրասենեակէն կը տըրվին աղգայնոց թէ՛ ճամփորդութեան համար և թէ՛ առևտրական գործօղութեանց համար պէտք եղած վաւերական թուղթերը, նաև ծննդեան, ամուսնութեան և վախճանման վկայականները :

68. Թղթակցութեան գրասենակը ներքին և արտաքին թղթակցութեանց և թուրքերէն գրութեանց համար պէտք եղածին չափ դիւանագլխիներ պիտի ունենայ : Այս գրասենեակը Պատրիարքին հրամանէն ներքև է և ինք կանուանէ սոսոր անդամները Քաղաքական Ժողովին հաւանութեամբը :

Արձանագրութեան դրժուներակը վեց դիւանագլխի պիտի ունենայ :

երկուքը կրօնական ու ֆաղաքական ժողովներուն զործոցը յատկացեալ, և չորսը՝ չորս Տեսուչ խորհուրդներուն զործոցը կարգեալ :

Այս զրասենեակին անդամները ամէն մէկը իր վերբերական ժողովին կամ խորհուրդին հրամանին ներքև է, զորոնք նոյն ժողովները կամ խորհուրդները կընտրեն և Պատրիարքը կանուանէ ֆաղաքական ժողովին հաւանութեամբը :

Ազգահամարի զրասենեակը պիտի ունենայ նօտար մը, զոր ֆաղաքական ժողովը կընտրէ և Պատրիարքը կանուանէ :

Այս զրասենեակներուն անդամներուն թիւը ըստ հարկին կաւելանայ կամ կը պակսի :

69. Դիւանատունը պիտի ունենայ դիւանապետ մը որ Դիւանատան բոլոր զործոցը սնօրէն և պատասխանատու է, զոր ֆաղաքական ժողովը կընտրէ և Պատրիարքը կանուանէ :

Դիւանապետը կընէ Ընդհանուր ժողովին դիւանադպրութիւնը :

70. Դիւանապետը պարտաւորեալ է տարին անգամ մը Պօլսի ամէն մէկ թաղէն և հինգ տարին անգամ մը ամէն մէկ զաւառէն իրենց աղ-դահամարին, այսինքն՝ ծննդոց, ամուսնութեանց և վախճանմանց տօմարներուն օրինակները պահանջել և ազգային Դիւանատան Ընդհանուր ազգահամարին մէջ արձանագրել տալ :

71. Դիւանապետը ազգային լեզուն քաջ դիտցող և տաճկերէնի ու Ֆռանսերէնի բաւական հմտութիւն ունեցող անձ մը պէտք է որ ըլլայ: Նմանապէս դիւանադպիրները ազգային լեզուն քաջ դիտցող և իրենց մասին մէջ հմուտ անձինք պէտք է որ ըլլան :

72. Դիւանադպիրները մասնաւորապէս պատասխանատու են իրենց վերբերական ժողովին կամ խորհուրդին առջև և Ընդհանրապէս Դիւանապետին առջև :

73. Ազգահամարի զրասենեակէն տրված ո՛ր և է թուղթ և վկայական՝ պատրիարքական կնքով և դիւանապետին ըստօրադրութեամբը վաւերացեալ պէտք է ըլլան :

74. Ազգային դիւանատունը ամէն օր՝ ութ ժամ բաց և դիւանադպիրները ներկայ պիտի գտլին բաց ի տօնելի օրերէն : Եթէ տօնելի օր մը ժողով կամ խորհուրդ ըլլալ պատահի, նոյն ժողովին կամ խորհրդին դիւանապետը նոյն օրը ներկայ պէտք է կգտլի :

2. ԳԱԽԱՌԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

ա. Գաւառական Ընդհանուր ժողով

75. Գաւառներու մէջ Ընդհանուր ժողով կը կազմւի թաղական և թե-

մական երեսփոխաններէ՛ր, որոյ անդամակից են նախ՝ զաւառին Կրօնական և Քաղաքական ժողովներուն անդամներն ու թաղական խորհուրդներուն ատենապետները, երկրորդ՝ Աղղին կամ տեղական իշխանութեան ծառայութեանցը մէջ գլխաւոր պաշտօնով մը պատուեալ անձինք (տես ցօղ. 9) :

76. Գաւառական Ընդհանուր ժողովներուն պաշտօնն է՝ խրաքանչիւրը իր գաւառին կողմէն երեսփոխանութեամբ գաւառին առաջնորդը ընտրել, Կրօնական ու Քաղաքական ժողովները կարգել, անոնց վարչութեանը համարառու ըլլալ, և գաւառական ծանր կամ ընդհանրական գործերը անօրինել :

բ. Առաջնորդ

77. Առաջնորդը Գաւառական ժողովներուն նախագահն է և անոնց գործադիր իշխանութիւնը կը վարէ :

Իր պարտաւորութիւնն է՝ գաւառին մէջ աղղային Սահմանադրութեան գործադրութեանը հսկել :

78. Առաջնորդը չը պիտի կարենայ վանքերու մէջ բնակութիւն հաստատելով իր պաշտօնին գլխէն հեռանալ, այլ գաւառին գլխաւոր քաղքին մէջ աղղային Առաջնորդարանը պիտի բնակի ուր կը գումարվին և գաւառական ժողովները :

79. Առաջնորդը գաւառական սնտուկէն իրեն յատկացեալ ամսական մը պէտք է ունենայ և Առաջնորդարանին ներքին մատակարարութեան ծախքը իր վրայ ըլլայ :

գ. Գաւառական Ժողովք և Խորհուրդք

80. Գաւառաց Կրօնական ու Քաղաքական ժողովները՝ ըստ տեղւոյն 7էն մինչև 12 անդամներէ կը բաղկանան :

81. Գաւառաց Թաղական և Թեմական խորհուրդները ըստ տեղւոյն 5էն մինչև 9 անդամներէ կը բաղկանան :

82. Ամէն գաւառ իր Քաղաքական ժողովին հըսօդութեանը ներքեւ մէջմէկ գաւառական սնտուկ պիտի ունենայ գաւառին աղղային եկամտից և ծախուց անտեսութեանն ու համարակալութեանը համար նմանապէս ամէն թաղ և թեմ իր սնտուկը պիտի ունենայ :

Այս սնտուկներուն համարակալութիւնը կանոնաւոր կերպով պիտի կատարվի :

83. Գաւառներու մէջ ամէն Առաջնորդարան իր գաւառական ղեւանատունը պիտի ունենայ, նմանապէս ամէն թաղ և թեմ :

Գաւառական ղեւանները պարտաւոր են գաւառին թաղական և թեմական աղգահամարները ժողվել և անոնցմով գաւառական ընդհանուր աղղահամար կազմել :

ԳԼՈՒԽ Բ.

ԱԶԳԱՅԻՆ ՏՈՒՐՔ

84. Ամէն ազգային անհատ՝ որ չափահաս է և վստասկի տէր, պարտաւոր է ազգային պիտոյից պահանջած ծախքերուն մասնակից ըլլալ. բաց անոնցմէ որոնց կարօղութիւն չունենալը իրենց թաղին կամ իրենց արհեստակցաց կողմէն վկայեալ է :

85. Ազգային տուրքը տարեկան է և բաշխման հիմ պիտի բռնըվի խրաքանչիւրին կարօղութիւնը :

86. Երկու կերպ է ազգային տուրքը. մէկը ընդհանուր՝ որ ընդհանուր ծախուց յատկացեալ է և կը հաւքըվի Կեդրոնական վարչութեան կողմէն ազգային սնտուկին համար. և միւսն մասնաւոր՝ որ մասնաւոր ծախուց յատկացեալ է և կը հաւքըվի Թաղական խորհրդոց կողմէն թաղական սնտուկին համար :

87. Պօլսի մէջ ընդհանուր տուրքին բաշխման ու հաւաքման եղանակը Քաղաքական ժողովին մէջ կորոչվի և Ընդհանուր ժողովով կը հաստատուի : Իսկ թաղական տուրքը ամէն թաղ իր խորհուրդին մէջ կորոչէ ու կը հաստատէ :

Սոյնալէս կը սնտոլնուին և դաւառներուն մէջ դաւառական ընդհանուր տուրքն ու թաղական մասնաւոր տուրքը :

88. Գաւառները մասնակից պիտի ըլլան ազգային ընդհանուր տուրքին :

Գաւառներուն կողմէն ազգային կեդրոնական սընտուկին տըրվելու մինչև ցարդ սովորութիւնն եղած տարեկան տուրքին փոխարէն՝ դաւառական սնտուկը իր հաւաքած դաւառական ընդհանուր տուրքին հարիւրին այսքան պիտի տայ ազգային կեդրոնական սնտուկին :

Հարիւրին որքան տըրվիլը Պօլսի Քաղաքական ժողովը պիտի որոչէ :

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

ա. Ընտրական օրէնք

1. Ընտրողական պայման

89. Ընտրելու իրաւունքը լման 25 տարուց հասակէն կըսկսի :

90. Ընտրելու իրաւունքէն զրկեալ կամ արգիլեալ են դատաստանաւորէս :

Նախ՝ քրէական յանցանօք դատապարտեալ և հրապարակաւ նըշաւակեալ անձինք, որոնք մեռեալ են քաղաքականապէս ըստ օրինաց Տէրութեան :

2^ր՝ Ազգային գործոց մատակարարութեանը մէջ նենդութեամբ բըռնելով և ազգային ատեանի մը կողմէն դատապարտութիւն կրած անձինք, որոնց համար դատօղ ատեանը ազգային գործոց մէջ չը գործածվիլը վճռած ըլլայ :

3^ր՝ Տէրութեան կողմէն զգաստացուցիչ պատիւ կրած կամ ազգային զգաստարանէն ելած անձինք, որոնց ազգային ատեան մը արդիւրած ըլլայ ընտրելու իրաւունքը : Այս արգելքը կը վերնաց երբոր այսպիսիաց կատարելապէս զգաստացեալ ըլլալը արդիւրօղ ատեանին կողմէն վկայվի :

4^ր՝ Խեղդարութեան պատճառով անբաւական դատեալ անձինք, որոնց կատարելապէս առողջացեալ ըլլալը վաւերական կերպով վկայեալ չըլլայ :

5^ր՝ Հարկ եղած ազգային տուրքը կարօղութիւն ռնկնալով մերժող անձինք, որոնք աղղովին եպերելի են իբր ազգային պարտեաց դանցաւու : Այս արգելքը կը վերնաց երբ այսպիսիք ազգային այս անհրաժեշտ պարտականութիւնը ճանչել ըսկսին :

2. Ընտրելութեան պայմանք

91. Ազգային գործոց անօրէնութեանը մէջ որոշողական ճացն ռնկնալու իրաւունքը ըման 30 տարւոյ հասակէն կըսկսի :

Ամենայն անհատ ազգային որ եռսուն տարին լրացուցած է և չէ դատաստանապէս զրկեալ կամ արգիլեալ ազգային իրաւանց վայելումէն, ընտրելի է ազգային սր և է պաշտօնի համար :

բ. Ընտրութիւն ազգային երեսփոխանաց

92. Ընտրութեան հիմ պիտի բռնելի բնակչաց թիւը :

Պօլսի ամեն մէկ թաղին և ամեն մէկ գաւառին ընկած երեսփոխաններուն բաշխման ցուցակը յատուկ պատկերով պիտի նշանակվի :

Երեսփոխանաց բաշխման ցուցակը՝ ամեն հինգ տարին անդամ մը էը նորոգվի, ազգային Ղիւանատան ընդհանուր ազգահամարին համաձայն :

Այս վերանորոգումը վարչութեան ղլխաւոր անդամոց, այսինքն կըրօնական ու քաղաքական ժողովոց ատենապետներուն և Տեսուչ ու Մատակարար խորհրդոց ատենապետներուն մէկ տեղ գալովը ձեւացած Համախորհուրդ ժողովին մէջ կըլլայ :

93. Թէ՛ Պօլսի թաղերէն և թէ՛ գաւառներէն ուղղած երեսփոխանները հարկ չէ որ ընտրող թաղին կամ գաւառին բնակիչներէն ըլլան ,

բաւական է որ Պօլսի մէջ բնակին, և ազգասիրութեան ու պատուաւորութեան մասին ընտրողաց համարումը ըստացած անձինք ըլլան :

Այս երեսփոխանները չէ թէ զիրենք ընտրող թաղին կամ զաւառին երեսփոխանները կը սեպվին Ընդհանուր ժողովին մէջ, այլ Ազգին և Բնափոխաններն են համազօր իշխանութեամբ :

Ընտրողական ժողովներ

94. Ընդհանուր ժողովին լուծվելու օրէն երկու ամիս առաջ գաւառներուն՝ և մէկ ամիս առաջ Պօլսի թաղերուն կը ծանուցնէ Պատրիարքը ամեն մէկ թաղէն կամ գաւառէն ուղղած երեսփոխանաց թիւը և կը հրաւիրէ ընտրողական ժողով գումարել, յիշելով ընտրելութեան պայմաններն ու ընտրութեան կանոնները :

Սոյն կոնդակին օրինակը թաղական խորհրդարանին մէջ բացաղբերակ կը մնայ մինչև ընտրութեանց աւարտումը :

95. Ամէն թաղի մէջ ընտրողական ժողովներ կը կազմվի թաղին բնակիչներէն՝ երեսփոխանաց հետ անդամակից ըլլալու արժանաւորութիւնն արդէն վկայեալ (տես Յօդ. 9.) և ընտրողութեան պայմաններն ունեցող անձանցմէ :

Ընտրողական ժողովը 21 հոգիէ կը բաղկանայ. եթէ թաղի մը մէջ վերոյիշեալ անձինքը այս թիւը չը կցնեն, պակասը նոյն թաղին մէջ էն շատ տուրք տուող ընտրողացմէ պէտք է կցնել :

Ընտրողական ժողովին նախագահ՝ եկեղեցւոյն քարոզիչը կամ անոր բացակայութեանը՝ աւագերէցն է. իր զիւանը կը բաղկանայ մէկ ատենապետէ, մէկ ատենադպրէ և երեք քննիչներէ :

Ընտրողական ժողովը թաղական խորհուրդին հետ միանալով կը նախագահէ ընտրական գործողութեանց :

96. Ընտրողական ժողովը ընտրելաց ցանկ մը կը պատրաստէ ուղղած երեսփոխաններու թիւէն եռապատիկ աւելի՝ ընտրողաց որոշումը զիրարցնելու համար :

Սոյն ցանկն ալ բացատրեալ կը մնայ թաղական խորհրդարանին մէջ, իսկ ընտրողը ո՛չ մէկ կերպով ստիպեալ են այս ցանկին հետեւելու :

97. Ընտրողական ժողովները ամէն մէկը իր թաղին մէջ՝ ընտրողութեան պայմանները ըստուղելով՝ ընտրողաց ցանկ մը պիտի պատրաստեն այբուբենի կարգով. այս ցանկը ութ օր բաց պիտի մնայ թաղական խորհրդարանին մէջ, որպէս զի թաղին ընտրողները կարենան իրենց անուանը վրայ զիտողութիւն ունին նէ՝ ընել :

98. Ընտրողական ժողովը ամէն մէկ ընտրողի մէջմէկ ընտրողգէր պէտք է տայ սոյն օրինակ .

Ա . . . ընտրող

Ա . . . (անուն խաղէն)

և ընտրողական ժողովին կողմէն ըստորագրեալ :

Առաջ այս ընտրողալիրը ներկայացնելու ոչ ոք պիտի կարենայ քը-
ւէտութիւն մերձենալ :

99. Եթէ ընտրութեան հրաւերը՝ որ և է պատճառով՝ Պատրիար-
քին կողմէն չըլլայ (տես ցօդ. 94) աղղային վարչութեան կողմէն պէտք
է որ ըլլայ Քաղաքական ժողովին ատենապետին ձեռք :

Եթէ աղղային վարչութիւնն ալ զանցառութիւն ընէ իր այս պար-
տականութիւնը կատարելու, և ընտրութեան համար Սահմանադրու-
թեան որոշած ժամանակը հասած ըլլայ, այն ատեն ընտրողները իրա-
ւունքնին վարելով՝ լիակատար իշխանութեամբ կը ժողովին իրենց թա-
ղին կամ թեմին եկեղեցւոյն խորհրդարանը և ընտրողական ժողով
կազմելով կընտրեն իրենց երեսփոխանները ըստ ընտրական կանոնաց :

Երբոր այս կերպով երեսփոխանաց մեծագոյն մասին ընտրութիւնը
ըննայ, անոնցմայեւ լուծեալ է ըստ օրինի հին ընդհանուր ժողովը և
դուրկ ամենայն իշխանութենէ, ուստի և ինչ որ գործ է կամ գործած է
նոյն կէտէն ասդին, ապօրինաւոր է և ապագօր իբրեւ չեղեալ :

Քուէարկութիւն

100. Ընտրողաց ցանկին բացվելէն չաքսթ մը ետքը՝ կիրակի ա-
ռաւոտ ժամերգութեան աւարտումէն ետեւ թագական խորհրդարանին
մէջ քուէարկութեան կըսկըսվի սնպէս :

Ընտրողական ժողովին նախագահը ընտրողաց ցանկը ձեռքը առած
կարգով կը կոչէ ընտրողները որոնք ընտրողալիրնին կը դնեն սեղանին
վրայ և ընտրողաց ցանկին մէջ իրենց անուանը առջև ըստորագրելէն
ետքը՝ հոն թուղթի մը վրայ քանի երեսփոխան ուղղած է նէ՝ այնքան
անձի անուն կը գրեն իրենց ձեռքովը վերէն ի վար կարգով և ամեն
մէկ անուան առջև մականուն, բնակութիւն, արհեստ նշանակելով
թուղթը կը ծալեն քուէտուփին մէջ կը ձգեն :

101. Քուէարկութիւնը դադանի է. ուստի պէտք է որ քուէարկուք
առանձին կերպով մը գրեն իրենց քուէթուղթը, որպէս զի ուրիշ մը չը
կարենայ տեսնել գրված անունները :

102. Քուէարկութիւնը ըսկսած օրը պէտք է ըննայ :

Ընտրողացմէ հվ որ այն օրը քուէարկութեան չը ներկայանայ՝ իրա-
ւունք չունի ետքը բողոքելու :

103. Ոչ ոք պիտի կարենայ միանգամայն երկու թաղի կամ գաւա-
ռի մէջ քուէ տալ :

104. Միացեալ թաղերն ու թեմերը՝ եթէ իրարու մօտ ըլլան, մէկ
տեղ գալով կընեն քուէարկութիւնը, իսկ եթէ հեռի ըլլան՝ իւրաքանչիւ-
րը զատ զատ քուէարկութիւն կընեն ու ետքը քուէարկութեանց ար-
դիւնքը կը միացնեն :

Քուէհամար

105. Քուէարկութիւնը լինենալէն ետքը՝ նոյն օրը միեւնոյն նիստի մէջ ընտրողական ժողովին հսկողութեանը ներքն տուիլը կը բացվի . քննիչները քուէները կը համրեն և քուէարկուաց թիւին հետ կը բաղդատեն . եթէ տարբերութիւն գտվի կամ եղած տարբերութիւնը աննշան ըլլայ, այսինքն՝ մէկ կամ երկու թիւի (վասն զի կրնայ պատահիլ որ քուէարկուացմէ մէկ կամ երկուքը մոռցած ըլլան ընտրողաց ցանկին մէջ ստորագրելու), քուէարկութիւնը վաւերական կը համարվի . իսկ եթէ երկուքէն աւելի ըլլայ տարբերութիւնը և ընտրողական ժողովը խարդախութեան կասկած ունենայ, դարձեալ քուէարկութիւն ընել կորոչէ միւս օր մը մինչև առաջիկայ կիրակին :

Նմանապէս եթէ ուղղած երեսփոխանաց թիւը չըլլի առաջին անգամին՝ մնացածին համար երկրորդ անգամ ընտրութիւն կը ըլլայ ուրիշ օր մը :

106. Եթէ պատահի որ մէկը պէտք եղածէն աւելի թըռով անուն դրած ըլլայ իր քուէթուղթին մէջ, նոյն թիւէն ետքը եկած անունները անընդունելի են :

Նմանապէս վերէն ի վար կարգով չը գրված անուններուն քուէթուղթը անհամարելի է :

107. Քուէարկուաց թիւին կէսէն աւելի քուէ ըստացողներուն մէջ էն չատ ըստացող անձինքը երեսփոխան ընտրված են :

108. Եթէ մէկ կամ երկու անգամով առաւելութիւն չըստացիլ, ընտրողական ժողովը կը ծանուցանէ էն չատ առաւելութիւն ըստացող երկու անունները, և երրորդ քուէարկութիւնը օրինաւորապէս այն երկու անունաց վրայ կը ըլլայ :

109. Եթէ հաւասար քուէ պատահի երկու անձանց վրայ, երկրորդոյնը ընտրեալ է :

Վաւերացում ընտրութեանց

110. Ամէն ընտրողական ժողով՝ իր թաղէն կամ գաւառէն ընտրված երեսփոխանաց անունները Քաղաքական ժողովին կը ներկայացնէ Պատրիարքին ուղղեալ տեղեկագրով մը, որոյ մէջ պէտք է ճշդիւ նշանակված ըլլայ քուէթուղթին օրինակը, այսինքն՝ ընտրեալին անունը, մականունը, բնակութիւնն ու արհեստը և քուէարկութեան բոլոր պարագաները :

Քաղաքական ժողովը՝ քուէարկութեանց տեղեկագիրները քննելով, կըստուգէ երեսփոխանաց իշխանութիւնը :

Այս ըստուգութենէն ետքը Պատրիարքը պաշտօնական կերպով իմաց կու տայ նորընտիր երեսփոխանաց և կը հրաւիրէ զանոնք ընդհանուր ժողով ղումարիւ որոշեալ օր մը :

111. Ընդհանուր ժողովը իր առաջին նիստին մէջ Քաղաքական ժողովին քննած տեղեկագիրները մօիկ ընելով՝ ընտրութեանց ըստուգութիւնը կը վաւերացնէ և երեսփոխանաց իշխանութիւնը հաստատելով իր կազմութիւնը կը լրացնէ :

112. Ընդհանուր ժողով կրնայ գումարով կը երեսփոխանաց մեծագոյն մասը՝ որ Պօլսի մէջ է՝ ընտրված ըլլայ, առանց սպասելու ընտրութեանց վերջը կամ գաւառական երեսփոխանաց որոնց ընտրութեան լուրը մէկ կողմէն Պօլս հասնելու վրայ կը ըլլայ :

113. Եթէ մէկը քանի մը թաղերու կամ քանի մը գաւառներու կողմէն ընտրված ըլլայ, ինքը կորոշէ՝ որ թաղին կամ որ գաւառին երեսփոխանութիւնն ընդունելը : Եթէ ինքը չուզէ որոշել, Ընդհանուր ժողովը վիճակով կ'որոշէ :

Սոյն պարագային մէջ ընտրող թաղին կամ կամ գաւառին լմաց կը տրվի ուրիշ երեսփոխան մը ընտրել :

Սոյնպէս կը ըլլայ երբ վախճանման կամ հրաժարման պատճառով երեսփոխանաց մէջէն պակսող ըլլայ :

114. Ժողովարանին մէջ բացառեալ պէտք է մնայ երեսփոխանաց ցանկը այբուբենի կարգով չմնալով, որոյ մէջ թուականովը կը նշանակվի անուան առջև՝ հրաժարում, վախճանում, և այլն : Նմանապէս երեսփոխանաց հետ առաջին և երկրորդ կարգը անդամակից (Յօդ. 9) կողմ անձանց ցանկը : Այս ցանկերը հինգ տարին անգամ մը կ'ընորոգվին Ընդհանուր ժողովին նորոգմանը հետ :

Ըստ հարկին գործածելու համար՝ երեսփոխանաց մէջմէկ տպեալ արտօնողի երեսփոխանութեան պէտք է տրվի սոյն օրինակ.

Ա . . . Ազդային երեսփոխան

(Ա. Քրէստե)

.

(Ընտրութեան երեսփոխանին)

և ձախտը պատրիարքական կնքով կնքեալ :

դ. Ընտրութեան Պատրիարքի

115. Պատրիարքը պէտք է որ Եջմիածնայ Կաթողիկոսին ձեռնադրեալ կամ անկէ իբր Եջմիածնայ Եպիսկոպոս ընդունեալ անձ մը ըլլայ և Օսմանեան Տէրութեան հպատակ :

116. Կրօնական ու Քաղաքական ժողովները խառն ժողով կազմելով ընտրելութեան պայմաններն ունեցող Եպիսկոպոսաց և վարդապետաց արժանիքը կը քննեն թէ կրօնական և թէ քաղաքական մասին և կորոշեն երեք ընտրելի որոնց անունները Ընդհանուր ժողովին կը ներկայացնեն :

Ընդհանուր ժողովին մէջ այն երեք ընտրելի անձանց վրայ դադարէի քուէարկութիւն ըլլալով՝ ո՞վ որ մեծագոյն մասին հաւանութիւնը ըստանայ, անի կըլլայ օրինաւոր Պատրիարք ազգին :

Եթէ առաջին անգամին մեծագոյն մաս չը վաստկուի, երկրորդ անգամ քուէարկութիւն կըլլայ. եթէ երկրորդին ալ չը յաջողի, երկու առաւելագոյն քուէ ըստացողաց անունները կը ծանուցվի զիւանին կողմէն և երրորդ քուէարկութիւնը օրինաւորապէս այն երկուքին վրայ կըլլայ :

Եթէ պատահի որ քուէները երկու անձի վրայ հաւասարապէս բաժնուին, այն ատեն երկուքին մէկը վիճակով կընտրուի :

Եթէ ընտրեալը վարդապետ ըլլայ, անմիջապէս Էջմիածին կը զըրկվի Խալիփոպոս ձեռնադրուելու համար :

117. Ընտրութիւնը լմըննալէն ետքը տեղեկագիր մը կը չինվի զոր բոլոր բաղնիսնք կըստորագրեն, և որոյ օրինակը՝ Ընդհանուր ժողովին կնքովը կնքեալ՝ Խառն ժողովին միջնորդութեամբ Բ. Դրան կը մատուցվի որ կանուանէ ըզՊատրիարքը :

118. Նորընտիր Պատրիարքը՝ զեռ Բ. Դրան չը ներկայացած՝ Եկեղեցւոյ մէջ և Ընդհանուր ժողովին տուել հանդիսաւոր ուխտ կընէ սոյն օրինակ. « Առաջի Աստուծոյ և առաջի Ազգիս Հայոց ներկայացեալ Ընդհանուր ժողով՝ ուխտեմ հաւատարիմ մնալ Ազգային Սահմանադրութեան և հսկել բոլոր սրտով նորին անթերի զործադրութեան, »

119. Եթէ Պատրիարքը Սահմանադրութեան դէմ պակասութեան մը մէջ գտվի, ամբաստանութեան տակ կընկնի :

120. Պատրիարքին վրայ ամբաստանութիւն մը՝ կամ ազգային Խալիփոսանաց կողմէն, կամ Կրօնական ժողովին և կամ Քաղաքական ժողովին կողմէն կրնայ ըլլալ :

Երբ այսպիսի ամբաստանութիւն մը պատահի, Ընդհանուր ժողովը կը գումարվի և իր մէջէն քննիչ յանձնաժողով մը կը կարգէ 21 հոդիէ բաղկացեալ (7 եկեղեցական, 7 թաղական երեսփոխան, 7 զաւառական երեսփոխան) որոնք ամբաստանողաց մէջէն պէքք չէ որ ըլլան :

Քննիչ յանձնաժողովը՝ ամբաստանութիւնը քննելով, տեղեկագիր կուտայ Ընդհանուր ժողովին որ դադանի քուէարկութեամբ կ'որոշէ ինդիրը : Եթէ այս որոշումը՝ որ ըստորագրեալ պէտք է ըլլայ որոշման կողմը քուէ տուող ժողովականներէն, Պատրիարքի հրաժարումը վճռած ըլլայ, երկու ժողովոց ասեկնադեմները Պատրիարքին կը ներկայացնեն որ յայնժամ Ազգին որոշ կամքը տեսնելով հրաժարականը տալու սլարտաւորեալ է :

121. Հրաժարեալ Պատրիարքը վիճակաւոր Խալիփոպոսաց կարգը կանցնի և ըստ այն կը անօրինվի Խառն ժողովին կողմէն :

դ. Ընտրութիւն առաջնորդաց

122. Առաջնորդի ընտրութիւնը գաւառական Ընդհանուր ժողովին մէջ կըլլայ նոյն և նման Պատրիարքի ընտրութեան :

Սոյն ընտրութիւնը գաւառական խառն ժողովին միջնորդութեամբ վաւերական տեղեկադրով կը ծանուցվի Պատրիարքին որ կեդրոնական խառն ժողովին հաւանութեամբը կ'անուանէ զառաջնորդը :

123. Եթէ Առաջնորդը Սահմանադրութեան դէմ պակասութեան մը մէջ գտվի, ամբաստանութեան տակ կ'ընկնի Գաւառական ժողովոյ կողմէն. և քննութիւնը ըստ 120 յօդուածին ըլլալով՝ զատը կեդրոնական խառն ժողովին մէջ կը տեսվի որ ըստ պատշաճին կը տնօրինէ :

և. Ընտրութիւն ժողովականաց և խորհրդականաց

124. Ընդհանուր ժողովը կ'ընտրէ Կրօնական ու Քաղաքական ժողովոց անդամները :

Քաղաքական ժողովը կ'ընտրէ Տեսուչ խորհրդոց անդամները բացի Գատաստանական խորհրդէն որոյ եկեղեցական անդամները Կրօնական ժողովը կ'ընտրէ :

Գատաստանական խորհրդին անդամները 40 տարին լրացած և ամուսնացեալ անձինք պէտքէ որ ըլլան :

Թաղին ընտրողները կ'ընտրեն Թաղական խորհրդին անդամները Թաղին Ընտրողական ժողովին ներկայութեանը, ըստ ընտրական օրինաց :

Սոյնպէս կըլլայ և գաւառներու մէջ ժողովականաց և խորհրդականաց ընտրութիւնը :

125. Ընդհանուր ժողովը հինգ տարին անգամ մը մարտի վերջը կը լուծվի և ապրիլի ըսկիդը կը նորոգվի :

Կրօնական ու Քաղաքական ժողովներն ու Տեսուչ խորհուրդները ամէն տարի մարտի վերջը կ'իսով չափ միայն կը լուծվին և ապրիլի ըսկիդը կը նորոգվին (*) :

Թաղական ու Թեմական խորհուրդները չորս տարին անգամ մը մարտի վերջը կը լուծվին և ապրիլի ըսկիդը կը նորոգվին :

Սոյնպէս կըլլայ և գաւառներու մէջ ժողովոց և խորհրդոց նորոգումը :

126. Ազգային երեսփոխաններն ու Թաղական և Թեմական խորհրդականները անմիջապէս վերընտրելին նոյն պաշտօնին համար :

Իսկ Կրօնական ու Քաղաքական ժողովոց և Տեսուչ խորհրդոց անդամները՝ որ անմիջապէս վերընտրելի չեն նոյն պաշտօնին համար :

(*) Առջի անդամին միայն՝ ժողովականաց և խորհրդականաց կէտին լուծումը վիճակով կորոշվի :

աւրիչ որ և է պաշտօնի համար վերջնաբերի են :

Սոյնպէս է նաև դաւառներու մէջ գաւառական պաշտօնաւորաց վերջնաբերութիւնը :

127. Ամէն անգամ որ Ազգային ժողովներն ու խորհուրդները նորոգվին, նորընտիր անդամոց ցանկը " օրադրի մէջոցով պէտէ հրատարակվի :

ԳԼՈՒԽ Դ.

ՆԵՐՔԻՆ ԿԱՆՈՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

ԺՈՂՈՎՈՑ ԵՒ ԽՈՐՀՐԴՈՑ

1. պաշտօնական խննդ

128. Ամէն ժողով և խորհուրդ պէտքէ ունենայ ատենական դիւան մը, որ կը բաղկանայ ատենապետէ մը, ատենադպրէ մը և պէտք եղածին չափ փոխանորդներէ զորոնք ժողովն իր մէջէն կընտրէ :

Առջին անգամին երիցագունին ատենապետութեամբը և կրտսերագունին ատենադպրութեամբը նիստ կընէ և իր դիւանը կը կազմէ :

128. Ատենապետին պաշտօնն է՝ ատենանը՝ բանալ և զոցել, ատենանին ներքին վարչութիւնը տնօրինել, վիճաբանութիւններն ուղղել, կանոնադրութեանց պահպանութեանը հըսկել և ատենաբաններուն կարգով խօսք տալ :

130. Ատենադպրին պաշտօնն է՝ ատենանին մէջ խօսուածները զրի առնել, եղած որոշումներն ու տրված պատճառաբանութիւնները ճշդիւ նշանակել, և ատենադրութիւնը հետեւալ ատենանին ներկայացնել, և ամէն ատենանին խնդիրներու ցանկը պատրաստել առաջնութեան կարգով :

131. Ատենապետի ու ատենադպրի փոխանորդներուն պաշտօնը պիտի ըլլայ անոնց ներկայ չը գտված ատենաններուն մէջ զանոնք փոխանակել :

132. Ատենական դիւանը տարին անգամ մը կը նորոգվի և անգամներն անմիջապէս վերջնաբերի են :

Ընդհանուր ժողովին ղեկանը 5 տարին անգամ մը Ընդհանուր ժողովին հետ կը նորոգվի :

2. Արեւելի խննդ

133. Կրօնական ու Քաղաքական ժողովներն ու Տեսուչ խորհուրդ-

ներքը չարախն անդամը կը գումարվին ի Պատրիարքարան որոշեալ օր մը :

Ատենապետները կրնան ուրիշ օրմը կամ ուրիշ տեղմը արտաքոյ կարգի ժողով կամ խորհուրդ գումարել ստիպողական պարագայի մէջ :

Ընդհանուր ժողովին գումարելու օր լրացի միջոցով պէտք է ծանուցվի գոնէ երեք օր առաջ :

134. Առանց մեծագոյն մասի ներկայութեան նիստը անբաւական կը համարվի և խնդրի մը վրայ վերջին որոշում չը կրնար տրվի :

135. Առանց ատենապետի և ատենադպրի ատեան չը կըրնար բացվիլ :

Երբ մեծագոյն մասը ներկայ ըլլալով՝ ատենապետը կամ ատենադպիրը և անոնց փոխանորդները ներկայ չըլլան, երիցագունին ատենապետութեամբն ու կրտսերագունին ատենադպրութեամբը կը բացվի ատեան :

136. Ատենապետին խօսք չը խնդրած և չառած ներելի չէ խօսիլ ատեանի մէջ :

137. Խնդիր մը առաջարկել ուղղը՝ նախ խնդիրներուն ցանկին մէջ պէտք է գրել տայ խնդիրն ու իր անունը. և երբ կարող դայ, այն ատեն իրաւունք ունի խօսելու նոյն խնդրին վրայ և ժողովը զանի մը տիկ ընելու պարտաւոր է : Այս կարգը այն ատեն միայն կրնայ փոխվի երբ ուրիշ խնդիր մը պատահի որոյ ըստիպողական ըլլալը ժողովը որոշէ :

138. Խնդիր մը լաւ մը քննըվելէն, վիճիլելէն և անոր վրայ ամենուն կարծիքը առնվելէն ետքը պէտք է որ քընէի ղըվի, և որոշումը ներկայ դատող անդամներուն մեծագոյն մասին հաւանութեամբը կը տրվի :

139. Երբ ձայները հաւասար դանձ չեն, նախագահը ներկայ է՝ նախագահին կողմը կը հակի որոշումը, եթէ ոչ՝ ատենապետին կողմը :

140. Խառն ժողովին մէջ խնդրի մը որոշում տալու համար պէտք է որ երկու ժողովները զատ զատ քուէարկութիւն ընեն. երբ երկուքին ալ մեծագոյն մասը մի և նոյն որոշումն ըրած ըլլայ՝ խնդիրը կը լուծվի. իսկ հակառակ դիպուածի մէջ անհամաձայնութիւն կը սեպվի երկու ժողովոց մէջ, և անօրէնութիւնը Ընդհանուր ժողովին կը մնայ (Բօղ. 1. 12) :

141. Ժողովներուն մէջ ո՞ր և է ընրութիւն, դատաստան, աղղային տուրքի հաստատութիւն, Սահմանադրութեան վերաքննութիւն, գաղտնի քուէարկութեամբ կ'որոշի. նոյնէս կըլլայ նաև ուրիշ ո՞ր և է խնդրի մէջ երբ զաղտնի քուէարկութիւն պահանջօղ ըլլայ :

142. Խորհրդոց ատենապետները կըրնան միմեակ կամ ըստ հարկին խորհրդական մ'ալ հետ առնելով ուղղած ատենինն Բարաքական ժողովին մէջ ներկայանալ և իրենց խորհրդին վերաբերեալ գործելուն վը-

րայ խօսիլ, բայց քուէ չունին :

143. Ժողովներու և խորհուրդներու մէջ ամեն նիստ իր ատենադրութիւնը պետքէ ունենայ, զոր ներկայ գտնուող անդամները կըստորագրեն:

Ընդհանուր ժողովին ատենագրութիւնները Պատրիարքն ու զիւսն անդամները միայն կըստորագրեն :

Ընդհանուր ժողովին անդամները ներկայութեան թուով մը վրայ կըստորագրեն ժողովարանը մտած ատեննին :

144. Ամէն ժողով և խորհուրդ իր տեսչութեան կամ մատակարարութեան վրայ տարեկան ընդհանուր տեղեկագիր պէտք է որ տայ իր համարառու ժողովին կամ խորհրդին :

Սոյն տեղեկագիրը բոլոր անդամոց կողմէն ըստորագրեալ պէտք է ըլլայ :

145. Երեք անգամ իրարու վրայ առանց բանաւոր պատճառ մը զբուրով խնայնելու ներկայ չը գտնուող ժողովականին կամ խորհրդականին անունը ատենադրութեան մէջ կը յիշվի, և ժողովին կամ խորհրդին կողմէն ատենապետը անոր կը դրէ չը գալուն պատճառը հարցնելու համար. եթէ պատասխան չընդունի ժողովը, կամ ընդունած պատասխանը զինքը գոհ չընէ, երկրորդ դրութեամբ ժողովին դատումը կլիմացնէ անոր և կը յորդորէ որ յաջորդ ատեննին ներկայ գտնուի. եթէ նորէն չը ներկայանայ, այնպիսին իր ազգասիրական պարտուցը մէջ զանցառութիւն ըրած ըլլալով՝ իր զանցառութիւնը հրաժարական կը սեղծվի. եթէ այսպիսեաց թիւը մինչև 3 հասնի, ժողովին նախագահը կամ ատենապետը անոնց տեղ զանոնք ընտրող ժողովէն ուրիշ անդամներ կը խնդրէ (*):

Նոյնը պէտք է ընէ երբ նոյն թըւով ժողովականք կամ խորհրդականք սղակին թէ վախճանման և թէ հրաժարման պատճառով :

ԳԼՈՒԽ Ե.

ՎԵՐԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ

146. Սահմանադրական ժողով որոշեալ Ազգային Սահմանադրութիւնը առաջին անգամ առժամանակեայ ընդհանուր ժողով կընդունովի ու կըստորագրովի, և յետոյ սահմանադրականապէս կազմեալ Ընդհանուր ժողովը դարձեալ ըստորագրելով՝ Ազգին կողմէն կը վաւերացնէ զանի և վճռաբար կը հաստատէ :

(*) Այս տրամադրութիւնը Ընդհանուր ժողովին վերաբերալ չէ :

Սահմանադրութեան ըստորադրեալ բնադիրը ազգային Ղիւանատան մէջ կը պահւի և օրինակը տպագրութեամբ կը հրատարակվի :

147. Ազգային Սահմանադրութիւնը ազգովին ընդունվելէն ետքը՝ Ազգին որոշ ու յայտնի կամքը կը սեպվի, և անոր պարտաւակած տրամադրութիւնքը անփոփոխելի են ազգային վարչութեան կողմէն :

Իսկ՝ երբ ազգային վարչութիւնը Սահմանադրութեան դործադրութեանը մէջ երկար փորձով ինչ ինչ յօդուածներու փոփոխութեան պէտք տեսնէ, ինք միշտ համեմատ վարվելով անոնց, իր ընթացքին երբորդ տարւոյն վերջերը միայն քննութեան առաջարկութիւն կ'ընայ ընել Ընդհանուր ժողովին :

148. Երբ Ընդհանուր ժողովը վերաքննութեան առաջարկութիւնը ընդունի, վերաքննութեան ժողովմը կը կազմէ սն կերպով .

Կրօնական և Քաղաքական ժողովներէն չորսական հոգի, Տեսուչ խորհուրդներէն երեքական հոգի, և ասոնցմէ զուրս 10 հոգի զոր Ընդհանուր ժողովը իր մէջէն կամ դուրսէն կ'ընտրէ, ընդ ամէնը 30 հոգի :

149. վերաքննութեան ժողովը ազգային վարչութեան կողմէն եղած զխօսողութիւնները միայն քննութեան տակ առնելով, պէտք եղած փոփոխութիւնները կ'որոշէ և Պատրիարքին միջնորդութեամբը Ընդհանուր ժողովին կը ներկայացնէ :

150. Սահմանադրութեան վերաքննութիւնը Ազգին համար անընդունելի է, երբ հիմնական ըսկզբանց տրամադրութեանցը համաձայն չըլլայ, այն ըսկզբանց՝ որով ապահովեալ են Ազգին իրաւունքները, իրաւունք՝ որոնց վրայ Ազգն անդամ չունի իշխանութիւն տնօրէնութեան զի միանդամայն պարտիք են :

Վ Ե Ր Զ

ԲԱՇԽՈՒՄՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՐԵՍՓՈՒԱՆԱՅ

Պ Օ Լ Ի Ս

Թաւ	Ենէշէ	Երեւութեանց Են
1 Գումքափու	Մայր Եկեղեցի	24
2 ,,	Ս. Յարութիւն	2
3 Կէտիկփաշա	Ս. Յովհաննէս	6
4 Ենիքաբու	Ս. Թալէոս և Բարթողոմէ	4
5 Սամաթիա	Ս. Գէորգ	15
6 ,,	Ս. Յակոբ	1

7	Նարլըքարու	Ս. Յովնանէս	}	 2
	Մաքրի գեղ	Ս. Ստեփան		
	Այ Ստեփան	Ս. Աստուածածին		
	Այ Եօրկի	Ս. Աստուածածին		
8	Թօփքարու	Ս. Նիկողայոս		2
9	Քարակէօմրիկ	Ս. Յ. Ոսկերեան		1
10	Պալատ	Ս. Հրէշտակապետ		15
11	Էյիւլ	Ս. Աստուածածին		1
12	,,	Ս. Եղիա		1
13	Խաղիւղ	Ս. Ստեփան		15
14	Քասաբփաշա	Ս. Յակոբ		1
15	Բերա	Ս. Երրորդութիւն	}	 17
	Ղալաթիա	Ս. Լուսաւորիչ		
16	Պէշիկթաշ	Ս. Աստուածածին		10
17	Օրթաղիւղ	Ս. Աստուածածին		14
18	Գորուէշէ	Ս. Խաչ	}	 5
	Հիսար	Ս. Սանդուխտ		
	Միլիկին	Ս. Երեք մանկունք		
	Նորդիւղ	Ս. Աստուածածին		
	Պէօյիւքաէրէ	Ս. Հովսիսիմէ		
19	Պէյքօղ	Ս. Նիկողայոս	}	 1
	Քանաթլի	Ս. Ս. Առաքելոց		
20	Քուղկունճուք	Ս. Լուսաւորիչ	}	 2
	Է Իճատիէ			
21	Ոսկիտար	Ս. Կարապետ		8
22	,,	Ս. Խաչ	}	 11
	Ալէմտաղ	Ս. Նշան		
23	Քաղկեդոն	Ս. Թաղաւոր		1
24	Քարթալ	Ս. Նշան		1

Գ Ա Ի Ա Ռ Ք

Առաջնորդութիւն էնճալ	Երեսփոխանաց Բէ-	Առաջնորդութիւն էնճալ	Երեսփոխանաց Բէ-
1 Երուսաղէմ	1	4 Ակն	1
2 Եզդիպատոս	1	5 Տիւրիկ	1
3 Բերթա	1	6 Մալաթիա	1

7	Վերադարձ	1	28	Կերպ	1
	Տարած		29	Անթիպ	1
	Ան		30	Քիլի	1
8	Մարաշ	1	31	Շապին քարահիսար	1
9	Հանին	1	32	Սեբաստիա	2
10	Զէյթուն	1	33	Եղոկիա	1
11	Ատանա	1	34	Մարաբլան	1
12	Եղեփա	1	35	Ամասիա	1
13	Տիգրանակերտ	1	36	Տրապիզոն	1
14	Քիւրախտան	1	37	Ճանիկ	1
15	Պաղտատ	1	38	Եօղլատ	1
16	Բաղէշ	1	39	Կեսարիա	2
17	Վան	3	40	Գաղատիա	1
18	Աղթամար	1	41	Կուսինա	1
19	Կարս	1	42	Զմիւռնիա	1
20	Մուշ	2	43	Պրուսա	1
21	Երզնկա	1	44	Պանուրմա	1
22	Բաբերդ	1	45	Նիկամիդիա	3
23	Կարին	2	46	Ռօստոմիօ	1
24	Քարբերդ	3	47	Անդրիանուպօլիս	1
25	Արապկեր	1	48	Վալաքիա	1
26	Բալու	1	49	Մոսաւլիս	1
27	Գեղի	1	50	Վառնա	1

ԸՆԴՀԱՆՈՒՄ 60

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻՆ ԱՆԴԱՄԲ

ԿԱՐԱՊԵՏ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ՍԵՐԱՍՏԻՈՅ

Տ. ԵՐԵՄԻԱ ՔԱՀԱՆԱՅ

ԽԱՍԳԻԻՂԻ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ՂԱՂԱԹԻՈՅ

Տ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՔԱՀԱՆԱՅ

ՓԱՓԱԶԵԱՆ

Տ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՔԱՀԱՆԱՅ

ՀԻՆԻՔԵԱՐՊԵՅԵՆՏԵԱՆ

ԱԼԹՈՒՆ ՏԻԻՐԻ

ԱՇՆԱՆԵԱՆ Պ.

ԱՂԱԹՕՆ Մ.

ԵԱՂՈՒՊԵԱՆ Ե.

ԻԹԻԻՃԵԱՆ Կ. Ս.

ՄԻՍԱՔԵԱՆ Վ.

ՍԻՐԵՆԵԱՆ Յ.

ՓԷՏՏԸՄԱԼՃԵԱՆ Ս.

ՔՈԹԻԿԵԱՆ Բ.

ՄԻՆԱՍ Մ.

ՌՈՒՄԻՆԵԱՆ

ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ Ե.

ՔԱՅՍԷՐԵԱՆ Թ.

ՕՏԵԱՆ Գ. Ս.

Ղալաթիա . 20 մայիս 1860 .

**Ազգային Ընդհանուր Ժողովին միաձայն հա-
ւանութեամբն ընդունված և ըստորագրված :**

Կ. Պօլիս , ի Պատրիարքարան Հայոց .

24 Մայիս 1860 :

**Բ. Շուշուայ Հայ հասարակութեան Ընթերցարանին վե-
րառեսչաց տարեկան ընթրութեան հանդիսին նկարագրու-
թիւնը :**

Քանի ժամանակ է վերոյգրեալ բառերը հրատարակութիւնների մէջ շրջմովի հրի նման երբէք երբէք լոյս է տալիս , բայց գոյութեան վրայ խոհական Հայը կարող է տարակուսիլ մի վայրկեան՝ մտածելով — ինչի համար Շուշուայ միջիցը մինչև հիմի մէկ տեղեկութիւն չդուրս էկաւ , ինչո՞ւ իրան վերաբերեալ սխալ հրատարակութիւնները ինքը չուղ-
ղեց , եթէ կայ մին շարժում Շուշուայ մէջ : Արարող էր մտածիլ խոհա-
կան Հայը եղպէս , երբ որ մեր պատճառը չէր հասկացել : Մեր Ղարա-
բաղու Շուշուայ քաղաքիս մէջ 1859 թուի սկզբումը , երբ որ հարկ համարեց Հասարակութիւնը մի Ընթերցարան հիմնել՝ որն որ կարողա-
նար ժողովրդեան գրքեր մատակարարել և ընթերցատիութեան միջոց-
ները զիւրացնել . նրա հրատարակութիւնն ի սկզբան այնքան տարակու-
սական էր , որ ինչպէս աղօտ ճրագի լոյս ստատիկ քամիների զմայը՝
չուտով նրա հանդէվը քան թէ կողիւր կարելի էր սպասիլ : Մի եղպէս

ղրութեան մէջ՝ չպիտի գովէինք, գողէինք : Մեր Հասարակութիւնը խոհեմութեամբ շարժեցաւ, ընդունայն տարժանքները մի կողմ դրաւ և իրան սկստածքին մէջ առաւելապէս արդիւնք կիւնտռէր՝ քան թէ լոկ խօսքեր : Գործումը արդիւնք էր ուզում, վասնորոյ հարկ էր ուշանալ և սպասիլ : Եւ հիմի էլ, որ հրապարակաւ կարողանում ենք անուանել ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆ Ի ՇՈՒՇԻ, դեռ ժամանակից առաջ է, բայց միայն առաջիկայ հաստատ յոյսերը կարող են սիրտ տալ մեզ էս նիւթիս վրայ խօսիլ մի քիչ սրտով :

Ի՞նչ է եղիլ մեր Հասարակութեան կամքը և նպատակը Ընթերցարան հաստատելիս Շուշուայ քաղաքիս մէջ, — պէտք է պատմեմ, երբ որ մեր Հասարակութեան բաղձանքն դուրս եկել յայտնել Ազգիս առաջին : Բայց էզ բանը կարելի է խմանալ հատուածիս բովանդակութեանցն : Էստեղ միայն էսքանն ասեմ, որ մեր Հասարակութեան կամքըն ու նպատակը ընդարձակ է էնքան, որքան որ մեր ժողովուրդը կարօտութիւն ունի ընթերցասիրութեան, և էզ ընդարձակ ասպարիզին մէջ էնքան պիտի առաջ գնայ Ընթերցարանն, որքան պիտի թոյլ տան նրան իւր շրջակայ հանգամանքներն :

Ինչպէս մեր կարգադրութիւնն է (*) Ընթերցարանն տարին միանգամ պէտք է իրան անդամներից ընդհանուր ժողովք անէ, որ տարեկան հաշիւն առնուի կառավարիչներէցը և նոր կառավարիչք ընտրուին : Վասնորոյ այս տարուայ ժողովքի օրը որոշուեցաւ Մայիսի 8ը : Տասը ժամին ժողովուած էին Ընթերցարանի Անդամները և ժամը 11ին ներկայացած էին յիսուն հոգւոյ չափ անձինք : Ժողովքի գործողութիւնը սկսուեցաւ Վեհափառ Տ. Տ. ՄԱՏԹՈՍ ՍՐԲԱԶՆԱԳՅՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻՆ Սուրբ Կոնդակը կարգաւոր, որ բարեհաճել էր զրել առ մեր ընթերցասէր Ընկերութիւնն : Կոնդակի կարգալը մեծ ազդեցութիւն արաւ ժողովականների վրայ և Նրա աղղու խօսքերը ամէնն էլ հողւով չափի զգացին : Ահա Ս. Կոնդակին Ընկերութեան վերաբերեալ հատուածները : . . . «Ուրախ եղէ յոյժ լսելով յԱզգասէր անձանց, զի Միաբանութիւն ձեր վառեալ ի փոյթ հայրենասիրութեան ի բարեհաճ բաւ քաղաքիդ՝ հաստատեալ էք զընկերութիւն իմն յանուն Ընթերցասիրաց : . . . Այդ լուր առաւել բերկրեցոյց զմիտս մեր և զհոգի . զխառնելիք, սիրելի որդիք, զի ուսումն գիտութեանն ոչ միայն լուսաւո-

(*) Ընթերցարանի կարգադրութիւնը ստուած է Կոնստնտնուպոլիսի համարումն, թէ և փոքր աղբալէս :

րութիւն է մտայ, այլ և երջանկութիւն է մարմնոյ և բարօրութիւն, որ-
պէս ասեն սուրբ զիւրք, թէ «Որ սիրէ զխմաստութիւն, հանդիպէ անձն
նորա . իսկ տղիտութիւն խաւարացին բանտ է մտայ, աղքատութիւն
մարմնոյ և թշուառութիւն կենաց» :

Ջայտովիլ զիտելով ձեր, վառեցայք, բորբոքեցայք հրով աղղասիրու-
թեան և փոյթ անձին ունեցայք, զի ամենայն մանկունք աղղիս վար-
ժեցելն յընթեցանութիւն զրոյ, զարգացելն յուսումն զիտութեանց, յա-
ւելցին ի փոյթ Աստուածսպաշտութեան և բարի վարուց և վառեցին սի-
րով հայրենեաց : Ո՛վ, զի՜նչ քան զայդ մեծ և Աստուածահաճոյ առա-
քինութիւն, միաքան սիրով և համակամ գործակցութեամբ սահմանել
Ընկերութիւն ի յօդուտ աղղիս և օրինակ բարի լինիլ և այլոց քաղա-
քացի համադրեաց՝ աշխատիլ ի փոյթ ուսումնասիրութեան և զօգուան
աղղին յառաջացուցանել : . . . Ակն ունիմ չնորհաց Աստուծոյ, զի
այդ Աստուածահաճոյ ընկերութիւն ձեր բարգաւաճեցի օր քան զօր և
նչ պակաս քան զայլ Ընկերութիւնսն՝ գուցէ և առաւել ևս պանծալի և
նախանձելի երևեսցի ի պարծանս աղղիս : . . . Լերնք ողջ պահ-
պանեալք ընդ հովանեաւ խնամոց և բարեկրթութեան Կենարարին մե-
րոյ Յիսուսի Քրիստոսի, : :

Կոնդակից յետոյ կարդացուցաւ Ընթերցարանն հաստատուած օրից
մինչև Մայիսի 32 բոլոր հաշիւը, որն որ ահա արտադրում եմ էստեղ :

ՈՂՈՐՄԱԾ ՏԵԱՐՔ

Ձերդ ուսումնասէր և Հայրենասէր Տեալոց օղնութեամբ անցեալ 1858 թի
վերջերուն այս Ընթերցարանը բանալոյ սկիզբն արուաւ : Քանի ժամանակից
յետոյ տեսնելով, որ այս Ձեր բարի զիտասիրութիւնն առաջանում է՝ ամե-
նեքեանքս աւելի հաստատութիւն տալոյ համար՝ Տէրութենից լուծումն խնդրե-
ցինք և Նոբին Պաշտօնաւարտութիւնն՝ Փոխարքայն Կովկասու՝ Ղենեքալ—Ֆերտ-
մարչալ Կնեալ Բարեառինսկին բարեհաճեցաւ հաստատել : Եւ մեր Վեհալսա-
Հայրապետն՝ լսելով այս Ընկերութեան հաստատութիւն հոգով ուրախացած՝ Իւր
Սուրբ Կոնդակաւ, որ այժմ ի ներկայութեան ձեր կարգացին՝ քաջաբերեց մեր
ուսումնասէր Հասարակութեանն և ամենեցունցս Իւր սիրելի օրդիք անուանելով
բարեհաճեցաւ հրամայել, որ այս Ընթերցարանիս արժանի պտուղը պէտք է լի-
նի կանոնաւորեալ ուսումնարան :

Այս ամենայն խրախուսական հաստատութիւնքն տեսնելով՝ անցեալ 1859
ամի Յունուարի մէկից Ընթերցարանս սկսեց իւր գործողութիւնքն : Նոյն թու-
ուամբ Ընթերցարանը ունեցել է 55 անդամք, որք են .

1. Զիւմշիդ—բէկ Մէլիք—Շահնազա-
րեանց.
2. Յովսէփ—բէկ Միրզայեանց.
3. Բարաջան—բէկ Ղանդարեանց.
4. Մովսէս—բէկ Զուրաբեանց.
5. Պ. Գրիգոր Խաչատուրեանց.
6. Աւագ—բէկ Վարդեանց.
7. Աղայ Համբարձում Հախումեանց.
8. Համբարձում—բէկ Սարուխանբէ-
կեանց
9. Իւան—բէկ Աւան—Խզրաշեանց.
10. Պ. Կարապիմ Հախումեանց.
11. Իւան—բէկ Քալանթարեանց.
12. Ներսէս—բէկ Աթաբէկեանց.
13. Պ. Պապայ Բահաթուրեանց.
14. Պ. Յօսանջան Շիրիեանց.
15. Պ. Կարասլետ Շահմուրադեանց.
16. Աղաջան—բէկ Կարախանեանց.
17. Պ. Յարութիւն Ղազարեանց.
18. Պ. Պապայ Բէկլարեանց.
19. Պ. Սիմէօն Կոստանդեանց.
20. Պ. Ալէքսան Թումայեանց.
21. Պ. Սարգիս Ճընաւորեանց.
22. Աւետիք—բէկ Զալալեանց.
23. Առաքել—բէկ Արք.—Եպիսկոպո-
սեանց.
24. Բախիշ—բէկ Ասրիբէկեանց.
25. Խաչատուր—բէկ Խզրաշեանց.
26. Իսահակ—բէկ Խզրաշեանց.
27. Դաւիթ—բէկ Սաֆարեանց.
28. Եսայի—բէկ Տօլուխանեանց.
29. Գասպար—բէկ Գասպարեանց.
30. Պ. Յովսէփ Ղուկասեանց.
31. Պ. Միքայէլ Միրզայեանց.
32. Պ. Մարգարէ Տ. Միլրոշեանց.
33. Պ. Նազար Նազարեանց.
34. Գէորգ Վարդապետ Արամեանց.
35. Գրիգոր Քահանայ Տ. Աւագեանց.
36. Յովհաննէս Քահանայ Աւշարեանց.
37. Սիմէօն Քահանայ Տ. Խարայէլեանց.
38. Թէոգորոս—բէկ Մինասեան.
39. Յակոբ—բէկ Շահնազարեանց.
40. Բարսեղ Քահանայ Տ. Մովսէսեանց.
41. Յարութիւն—բէկ Տ. Գրիգորեանց.
42. Պետրոս—բէկ Աղամալեանց.
43. Միքայէլ—բէկ Մէլիք—Շահնազա-
րեանց.
44. Աղէքսանդր—բէկ Շահմուրադեանց.
45. Սիմէօն—բէկ Զուրաբեանց.
46. Պ. Ներսէս Կրասիշիկեանց.
47. Պ. Ալէքսան Արզումանեանց.
48. Պ. Յարութիւն Ղարաթղեանց.
49. Պ. Յօսաննէս Զուրաբեանց.
50. Պ. Սարգիս Տ. Յօսաննէսեանց.
51. Արրահամ—բէկ Մատաթեանց.
52. Արզուման—բէկ Ավանեան.
53. Պ Ստեփաննոս Ներսէսեանց
Նկարիչ.
54. Դպիր Յակոբ Տ. Գրիգորեանց.
- և 55. Պ. Մարգարէ Պապայեանց :

Արանցից նոյն թուին 44 անձինք վճարել են իրանց բաժինը , վախճանուել է ա-
ռանց վճարելոյ մէկ անգամ , երեք անձինք վճարել են իրանց բաժինն այս 1860
թուումս , ըստ մնացեալ եօթն անձինք դեռ ևս չեն հասուցել :

Այս 1860 թուումս անգամայ նախկին թուոյն վրայ աւելացան չտան և եր-
կու անդամներ ևս որք են—

56. Ղահրաման—բէկ Շահնազարեանց.
57. Ումբրի բէկ Օհանեան.
58. Յովհաննէս—բէկ Խանդամիրեանց.
59. Միրզայ Պապայ—բէկ Զուրաբեանց.
60. Վասիլ Յովսէփեան Խօջայեանց.
61. Պ. Պօղոս Աղամալեանց.
62. Պ. Իւան Միրզայ Աւագեանց.
63. Իւան բէկ Բահադրեանց.
64. Միքայէլ—բէկ Տ. Յակովբեանց.
65. Յովհաննէս—բէկ Տ. Դաւիթեանց.
66. Դանիէլ Վարդապետ Շահնա-
զարեանց.
67. Պ. Խաչատուր Կրկմանեանց :

Որոյ թիւը վերոյգրեւաների հետ լինում է 67 : Սրանցից 13 անձինք վճարել են իրանց բաժինն այս 1860 թուի համար , մնացեալներն էլ շուտով կվճարեն :

Ընթերցարանին եկամտից և ծախսից Հաշուէղրքից ինչպէս յայտնի է , անցեալ 1859 թուի եկամուտքն են՝ թէ անգամաց բաժինք , թէ դրավաճառութեան շահ , թէ զրամական ընծայ և թէ վարճատուաց տուրք՝ բոլորն 772 մանէթ : Օրադրաց և Լրագրաց ծախսից , տան և ծառայի վարձու և այլ մանր ծախսարարութեանց դումարնէ 444 մանէթ 35 կօպէկ և այս 1860 թուի համար էլ ուղարկուած է Օրադրաց և Լրագրաց համար 102 մանէթ 14 կօպէկ , որ բոլոր ծախսից դումարն էլաւ 546 մանէթ 49 կօպէկ : Անցեալ 1859 ամի ծախքն և կամուրջ դուրս գալով , մնացել է ձեռաց փող 51 կօպէկ և մէկ ձեռացադիր 225 մանէթի , որ տուած է շահօք :

Այս 1860 ամի Յոռնուարի մէկիցն մինչև էսօր՝ ինչպէս յայտնի է յիշեալ հաշուէղրքից , Ընթերցարանի եկամուտն է՝ անցեալ 1859 թուից մնացեալ 225 մանէթ 51 կօպէկի , որ անգամաց հատուցած բաժինքների և դրավաճառութեանց ստացածների հետ անում է 458 մանէթ և 23 կօպէկ : Ծախք Օրադրաց և Լրագրաց , տան և ծառայի վարձ և վաճառուած զրեանց արժէքն , որ տասանորդի դուրս գալով Ընթերցարանի օգտի համար , մնացեալն հատուցուած է զրատեարց , դումարն է 143 մանէթ և 89 կօպէկ : Այս տարուայ սկիզբիցն մինչև օրս ծախքն և կամուրջ դուրս գալով՝ կայ պատրաստ փող 314 մանէթ 34 կօպէկ :

Ընթերցարանն անցեալ տարի ստացել է և այժմ ստանում է յետակայ Օրադիրք և Լրագիրք — ԱՐՇԱՆՈՅՍ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ , ՄԱՍԻՍ , ՄԵՂՈՒ ՀԱՏԳԷՍ , ԵՌՈՊԱՅ , ԱՐԵԻՄՈՒՅՔ , ՄԱՍԵԱՑ ԱՂԱԻՆԻ , ԲԱԶՄԱՎԷՊ , ԵՐԵՒԱԿ , ԱՐՇՈՒԻ ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆ , ՀԻՍՒՍԱՓԱՅԼ , ԿՌՈՒՆԿ , ՃՈԱՔԱՂ և ՄԵՂՈՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ : Ռուսաց , — Радуга, Кавказъ, Иллюстрація, Современникъ, Отечественныя Записки, Инвалидъ, Стъ Петербургскія Вѣдомости, Морской Сборникъ, Журналъ для Родителей и Носителей, Русскій Вѣстникъ и собрание Иностранныхъ Романовъ.

Ընթերցարանն րադուելից մինչև էսօր ընծայարերք եղել են .

Գէորդ Եպիսկոպոս Վեհապետեանց 100 մանէթ :

Պարոն Յովհաննան Շխիեանցն 135 հատ զիրք Պօղոց և Վենետիկու տիպ , որոց Պօղոց իսկ զինն նշանակելով , Էդն դումարն 267 մանէթ 80 կօպէկ . նուիրել է Ընթերցարանին այն դաշմար , որ նոյն դումարից 100 մանէթ նշանակուի տանն տարուայ իւր բաժինքն , 60 մանէթն Ընթերցարանն վճարէ ամ ըստ ամէ 10 մանէթ մինչև 6 տարին և մնացեալ 77 մանէթ 8 կօպէկն բոլորովն նուիրել :

Տիկին Թադադուլ Պօրոնեան Շխիեանցն՝ իւր ծնողաց յիշատակի համար ընծայել է մէկ հատ սլաոտի մեծ ժամացոյց 50 մանէթի արժողութեամբ :

Բաբաջան Բէկ Լադարեան 1 հատ Нынѣшніе Армяне զիրք 80 կօպէկի . Համբարձում — Բէկ Սարուխանքեկեանց 1859 թուի Հիտիսափայլն և Կալկասեան Կալենարն 11 մանէթի :

Գէորդ Վարդապետն Արամեան 1 պատմութիւն Եկեղեցուց , 1 ինկիլիդիյա , 3 պատիկէր և 4 կտոր ձեռագիր մատենաք 17 մանէթի :

Միքայէլ Միրզայեանցն մէկ ամառոյց և 1859 թուի Արևմուտքն 9 մանէթ 20 կոպեկի :

Կոնստանտնուպոլսոյն 5 Այցելութիւնք Վ. Կաթողիկոսին ՚ի Հոգևոր Դպրոցն :

Թէոդորոս — բէկ Մինասեան 5 հատ Գողղիքէն զիրք 4 մանէթի :

Կազմիր Բողոքնովսկին 3 հատ Ռուսերէն զիրք 4 մանէթի :

Պարոն Համբարձում Թառումեանցն 30 հատ Օրացոյցք Պօլսոյ տալ և 19 հատ Հայերէն և Ռուսերէն գրեանք 26 մանէթի :

Պ. Ղուկաս Շխեանցն Մասիս , Արշալոյս և Մեղու Հանդէս լրագիրքն այս 1860 թուի համար 21 մանէթի :

Մովսէս — բէկ Զուրաբեանցն 2 հատ Պարսկոյ ժամք 2 մանէթի :

Վարժապետ Պ. Մսեր Մսերեանցն Մոսկովից ընծայ է ուղարկել իւր շարադրած և տպագրած գրքերից 7 հատ 7 մանէթի :

Պ. Ոսկան Յովաննիսեանցն Երևանցի , նոյնպէս Մոսկովից ուղարկել է ընծայ իւր տպագրած գրեանցից 22 հատ 10 մանէթի :

Պ. Սիմէօն Կոստանդեանցն վեց աթոռ 12 մանէթի :

Ընթերցարանն այժմ ունի սեպհակուն 300 հատ գրեանք Հայերէն , Ռուսերէն և Թուրքերէն :

Պ. Պապայ Բաթումեանցն զրել է Ընթերցարանումն 400 հատոր գրեանք ընթերցանութեան համար :

Հանգուցեալ Աւետիք Այվաղեանին ունի ձեռագիր գրքեր 20 հատ ընթերցանութեան համար :

Այս 1860 թուումն Ընթերցարանն երեւելի ծախք պէտք է ունենայ , որովհետև հարկաւոր Օրագիրների և Ղրագիրների գինն վճարուած է , ինչպէս տեսնուի 2եր Գերապատուութիւնն և Ընթերցարանն մինչև երկու տարին կարող է ունենալ մօտ հազար մանէթ :

Ընթերցարանի քիչ ժամանակի մէջ արած էս փոքրիկ յառաջադիմութիւնը և տուած ապագայ յոյսերը հորհակալութեամբ ընդունուցան , վասն զի անակնուռնելի էր շատերին :

Ապա առաջարկուցաւ , որ նոր կառավարիչը ընտրուին և կառավարիչներից Պ. Աւետիս Բահաթուրեանցն՝ իբրև իւրեանց հրաժարական կարդաց էս հետևեալ փոքրիկ ճառն , որուն մէջ իւրեանց հրաժարիլը , ծանուցանելից յետոյ , ցոյց է տալիս համառօտ կերպիւ , թէ ինչ է մին ճոխ ու հարուստ Մատենադարանի օգուտը , որն որ կարող է բերել մեր երկրին համար :

ՄԵԾԱՐԳԻ ՊԱՐՈՆՆԵՐ.

Թէ որքան օգուտ կարելի է քաղել մի բարեկարգ ու հարուստ գրատանից մեր երկրումը , երբ որ այսպիսի յետամնայ վիճակի մէջ ենք , հարկաւոր եմ համարում ծանուցանել մեր համոզումը այս մասին , որուն մի

փոքր ժամանակ ձեր մտադրութիւնը նուիրել խնդրեմ :

Մի բարեկարգ և հարուստ զրատան առաջին ու գլխաւոր օգուան այն է, որ ընթերցասիրութիւն կը տարածէ ժողովրդի մէջ : Բայց ընթերցասիրութիւնը ինչ օգուտ ունի : Այն՝ որ ժողովրդին արդարեւ տրեւար վիճակից կը հանէ, թմբրութիւնը կտնտնեցնէ, նրան կը դօրացնէ, կը լուսաւորէ, աշաւորջ և զգոյշ կանէ : Ընթերցասիրութիւնը ժողովրդի մէջ կարող է դարձեցնել նոր կենաց պիտոյքներ, դիւրակեցութեան ջանք և հետեւաբար հարստութիւն կը սփռէ : Վերջապէս յառաջագիտութեան ճանապարհումը, որուն մէջ մտնելու այժմեան ժամանակումը մարդու վրայ յատուկ պարտաւորութիւն կայ, ընթերցասիրութիւնը կառավարողէ շահաւոր ու անվնաս կերպով, Բայց առանց ընթերցասիրութեան ժողովուրդը միշտ յետախաղաց վիճակի մէջ կը զանուի և կը մնայ թշուառ յաւիտեան :

Ահա մի այսպիսի մեծ և բարեկամական ներգործութիւն կարելի է մշտցնել մեր ժողովրդի մէջ միմիայն մի բարեկարգ ու հարուստ զրատան միջոցով :

Երկխայքը՝ որ ուսանում են վարժապետներումը և աւարտում, ոչ եթէ կարդալու բուն օգուտը քաղած են լինում, այլ արհեստն են սովորում : Ինչպէս գործիքը հարկաւոր է արհեստաւորին, էնպէս էլ նրանց համար հարկաւոր է մատենադարանը : Մեր երկրի մէջ հիմիկ, երբ որ վարժապետները բաւական աղիւցեցութիւն են գործում և ժողովրդի յառաջնութեան մասը զրքեր է պտտում, պէտքէ նրանց կարօտութիւնը լցնել մի հարուստ մատենադարանով : Նրանց բաղձանքի հեղիզը տեղ ու կայան դնելից յետոյ մատենադարանի մէջ, զրքերի կարօտութիւնը աւելի կը նդարձակուի : Այնուհետեւ այս կարգացող ժողովրդեան մասը չղթայի նման յառաջ կը ձգէ ժողովրդի և միւս յետամնաց մասերը, մանաւանդ երբ որ մեր ազգի մատենագիրները համոզուին զրել ժողովրդի բուն կեանքիցը և նրա բուն լեզուովը :

Եւ միթէ՝ գրողների թեւադրուն էլ մատենադարանը չպէտքէ լինի : Ահա էսպէս միմիայն մատենադարանի օգնութենով կարելի է ընթերցասիրութիւնը մեր ժողովրդին սեփականել տալ և սարածել մինչև վերջին անհատների մէջ ևս :

Բայց եթէ զրատունը իրան հարկաւոր բարեկարգութիւնները բոլորովին ստանայ, դոր օրինակ ունենայ բաղմասնեակ և յարմարաւոր տուն, հմուտ ծառաներ, և եթէ իրան ծախուց մի մասը կարողանայ մատակարարել ինքն իւր զուտ գումարի արդիւնքիցը, էն ժամանակը

կարելի է յուսալ գրատանից ուրիշ մեծ ու անախնակ օգուտներ ևս. էն ժամանակը կարելի է ընթերցարանումը ձրի կամ քիչ վարձքով ժողովրդի զանազան կարգերի համար որոշել առանձին առանձին սենեակներ և այսպէս նրանց ամենայն պարագութիւնը և անգործութիւնը ախտիւն օգտակար զբաղմունքով: Էստեղ կըղանին ամէն մէկը իրան ախորժակին յարմար գրուած քներ, կըկարդացուի հրապարակաւ ճառեր, հետաքրքրական հատուածներ, էստեղ ընկեր ընկերի հետ կիսօսակցին, կըլսեն, կըդատեն, կարծիքները կըչփուին իրար և կըլիանան: Այն ժամանակին ահա համարձակ կարող ենք արտասանել մեր գրատան հիմկուայ ընդարձակ անունը՝ ՀԱՅՈՅ ՀԱՍԱՐԱԿԱՅ ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆ Ի ՇՈՒՇԻ: Էստեղ նախ մեր ժողովրդի տարանջատ անհատներն իրար հետ և ապա կարողերը կարգերի հետ կըծանօթանան, կըմերձենան, հաղորդակցութիւնը կըհեշտանայ, ընկերական կապերը կամրապնդին, նոր բաները սրընթաց փոթորկի նման շուտով կըսփռուին, ազդային լուրերը վեհմ կերպարանք կըստանան և էն ժամանակը մեր մեծի ու փոքրի սրտերի մէջ ձգուած կըլինի մի ելեքտրական թել, այնպէս, որ եթէ մեղանից որ մէկին դիպչելու լինիս, արձագանքը կըկրկնուի ամենիս սրտերի մէջ:

Ահա այս մեծամեծ յոյսերն ու ակնկալութիւններն են, մեծարդոյ պարոնայք, որ գրաւել էին բոլորովին մեզանից մի քանիսի սրտերը, որոնք և հաստատաճողութեամբ ջանք գրին այս գործոյս մի տարուոյ հետէ: Ահա արձակուումեն նրանք յուսալից և զուարթերես: Մեր ձգնաժամը անցել է. ահա վար ուցանքսի ժամանակ է. աշխատի թող ամէն մարդ էստեղ իրան մարդկային պարտքը վճարելոյ չափ, և յայնժամ աշխատած կըլինի միանգամայն և իրան և հասարակութեան և ազդի և մարդկութեան օգտի համար: Բայց առաւելապէս կըինդրեմք յաջորդ կառավարիչների ժիր ու արթուն գործունէութիւնը, որով միայն կըպսակուի մեր անցեալը և կ'արդիւնաւորի մեր ապագայն:

8 Մայիս 1860 .

Ճառը դուռսիբալիւր ընդունակութիւն, բայց կառավարիչների խնդիրքը իրեանց արձակելու մասին մնաց անկատար. ժողովը որոշեց, որ էս առաջիկայ տարին էլ նոյն անձինքն մնան կառավարողը կամ զոնէ մինչև Սեպտեմբեր ամիսն, վասն զի ընթերցարանի տարեկան չըրջանը Սեպտեմբերից Սեպտեմբեր նշանակուած է: Ժողովքի նիստը քաջից կրեք ժամ: Արձակուելիս ամէնն էլ ուրախութենով լիքն էին:

Բարեմաղթում էին ամէնքն էլ Ընթերցարանին յառաջադիմութիւն ու յաջողութիւն : Եւ մասնաւորապէս քաղաքիս երեսկի անձինքն, որոց միայն հաստատակամութիւնն կարող է ամէն բան առաջ տանել, ամենայն սրտով խոստացան իւրեանց մշտապէս հովանաւորութիւնն : Եւ ահա էս խոստմունքներէց համոզուած եմք, որ մին օր Ընթերցարանն բոլոր հասարակութեան սէրը պիտի գրաւէ, որով և իրան բարերար ներգործութիւնը, համարձակ պիտի կարողանայ տարածել մեր վերայ : Էսպէս վերջացաւ Ընթերցարանի ժողովքը :

Բայց ես էստեղ աւելորդ չեմ համարում ընթերցասէր ընկերութեան սրտեռանդ շնորհակալութիւնը մատուցանել էն անձանց՝ որոնք որ մինչև հիմի համակրութիւն են ցոյց տուել Ընթերցարանին, թէ բաժանորդադրութեամբ, թէ ընծայաբերութեամբ և թէ խրախուսանքով ու խոստմունքով : Բայց մասնաւորապէս պարտք եմ համարում հասցընել մեր խնդիրքը մեր Շուշեցի էն եղբայրակիցներին՝ քաղաքումս և օտարութիւնում գտնուողներին, որոնք որ մինչև հիմի մասնակից չեն եղել ընթերցասէր էս ձեռնարկութեանը, որ որոշեն վերջապէս շնորհել մեզ իւրեանց սէրն ու համակցութիւնը, որպէս զի միայն համակցութեամբ զիրար յառաջանայ էս շահաւէտ ձեռնարկութիւնը : Ջանանք ուրեմն մեր սիրելի ու քաղցր արեւնակիցներ, յափշտակել մի մասը էն օրհնութիւններից, որնոր յաջորդ դարերումը մեր յաջորդ սերունդը պատրաստած է վերառաքել 19 երրորդ դարու պարտաւճար Հայերի վշատակի համար :

15 Յունիս 1860 ի Շուշի :

Վերատեսուչ Ընթերցարանի Հ. Սարգիսյան—բէկեանց :

Գ. Թաւրիզումը Սրբազան Աբէլ Աբբե եպիսկոպոսի խնամատարութեամբ տեղական Ներսիսեան Ազգային Վարժարանի նոր կանոնադրութեամբ բարեկարգութիւնը, համաձայն կոնդակին մեր ՍՐԲԱԶԱՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ :

Ահաւասիկ յիշեալ Սրբազան Աբէլ Աբբե եպիսկոպոսին նախ մանկ, որն որ քաղուածով ներկայացնելով մեր սիրեկան ընթերցողաց, հրաւիրում ենք՝ նրանց մեզ հետ ուրախակից լինելու, տեսնելով յիշեալ եպիսկոպոսին և իրա նախորդ հանգուցեալ Սաղունեանց Սահակ եպիսկոպոսին ի գործ զրաժ ջանքը Թաւ-

րիզու Հայկազունքը Ազգային և բարոյական դաստիարակութեան շաւիղին մէջ մղելու :

• • • • • Այժմ առաքեմ ի նիւթ Կոնկանն զկանոնս Հոգաբարձութեան և բարեկարգութեան մերումս Ներսիսեան Ազգայնոյ վարժարանին հանդերձ կանոնադրութեամբ ընկերութեան Սուրբ Կուսին, զոր հաստատեցաք առ ի կառավարութիւն յիշեալ վարժարանին և ի շարունակութիւն ուսմանց, ի դաստիարակութիւն մանկանց, զորս և յանձն առնեմ յարգութեանդ հրատարակել Կոնկամբն ձերով յուրախութիւն ազգայնոց, զի ոչ այնքան ցանկալի էր մեզ զջնս մեր հանել ի լուր ազգին, քան որքան զյիշատակս հիմնադրի վարժարանիս մերոյ Արժանաշիշտակ Սահակ Սրբազան Եպիսկոպոսին Սաղոնեանց անմահացոյցանել՝ զի նորա նման Եպիսկոպոս կարացեալ է աստ ի Պարսկաստան հիմնել և կատարելագործել զայս տուն հոյակապ դրոսաւորութեան մանկանց և զբնաւոյ և պարճանայ Դաւրթեցի Հայոց, այլ յաւուրս յաջորդի նորին Յակոբ վարդապետի Շահապղեանց մնացեալ էր խրթին ու մթին և իբրեւ բու աւերակի ցմերս Առաջնորդութիւն :

Գրեալ էմ ի Կ. Պոլիս առ բարեկամս մեր և ձեզ գրեմ. զի հրատարակեալիք ի Կոնկանդ. հարկաւոր է վարժարանիս մեր մի վարժապետ լաւ Հայերէն և Գաղղիէրէն գիտող՝ տարեկան առճիկ նորա ունիմք հատուցանել 300 մանէթ. տունն ձրի և ծախս ճանապարհորդութեան նորա մինչև ի Գաւրէթ՝ ի վերայ մեր. շատ շուտով խնդրեմ հրատարակել որպէս զայս նոյնպէս • • • և զկանոնսն :

Կ Ա Ն Ո Ն Ք

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԵԱՆ ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ ԱԶԳԱՑԻՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

ՀԱՅ ՈՅ ԴԱՒՐԻԺՈՅ

Ա. Հոգաբարձութիւն ազգային վարժարանի Հայոց Դաւրէթ քաղաքի հաստատուած լինելով նոյն վարժարանի կառավարութեան համար, կրողկանայ մէկ նախագահէ և վեց անդամներէ :

Բ. Այս Հոգաբարձութեան անդամոց Նախագահն է ընդհանուր Ատրպատականի Հայոց վիճակաւոր Առաջնորդը. իսկ անդամներն են նոյն քաղաքը զբոսնուած հասարակութիւնէն :

Գ. Հոգաբարձութեան անդամները ամէն երեք տարին միանգամ կ'ընտրուին քուէով :

Դ. Անդամոց ընտրութիւնն ազգային ժողովով կ'լինի ամէն երեք տարին միանգամ Ապրելի 15 ին

Ե. Անդամոց պարտաւորութիւնն է ազգային վարժարանի մայր գումարը շահեցնել նրա մշանջենաւոր կառավարութեանը համար, իւր մէջէն չորս վաճառական անձանց կամ ուրիշ հաւատարիմ մարդոց տալով :

Զ. Հոգաբարձութիւնն առանձին խորհրդարան ունենալով ի սրահի Առաջնորդարանին, նորա անդամք պարտաւորուած են շաքաթը միանգամ շարաթ օրերը

ի խորհուրդ ժողովի և վարժարանի յառաջընթացութեան համար ամէն տեսակ կարգադրութիւնը տնօրինել և նրա մայր դումարը ամենայն կերպիւ շահեցնելու և շատացնելու հոգ տանել :

Է. Հոգաբարձութիւնն իւր անդամներէն ունի տարեկան դանձապետ վարժարանի բոլոր և ու մուտքը ճիշդ պահելու :

Ը. Ամէն չորս ամիս անդամք Հոգաբարձութեան նախագահի կնքով և ստորագրութեամբ կառնուն վարժարանի զբամաղլիսի չորս ամսուան ընկած տարեկան շահին բաժինը և կյանձնեն դանձապետին նորա ստորագրութեամբ :

Թ. Նախագահը կտայ Հոգաբարձութեան դանձապետին վասն տարեկան մլտից և ծախուց զբամաղ վարժարանին՝ ժապաւինեալ մատենան վաւերացուցած իւր ստորագրութեամբ և կնքով :

Ճ. Նախագահը վիճակին այցելութեան ելած ժամանակը, վարժարանի հոգաբարձութեան մէջ ունեցած իւր պաշտօնը վեց անդամոցը կյանձնէ և ըստ որում ինքն է գլխաւոր կառավարիչ վարժարանի ուսմանցը՝ նորանցից յատուկ կառավարիչ կկարգէ թէ վարժապետաց վրայ և թէ ուսմանց վրայ հսկելու :

ՃԱ. Վարժարանի տարեկան ծախուց համար կտրուի դանձապետին ժապաւինեալ մատենին հետ և ցուցակ ծախուց նախագահի և անդամոց ստորագրութեամբ զրաւոր հրամանաւ :

ՃԲ. Գանձապետի պարտաւորութիւնն է երեք ամսէ երեք ամիս ժողովի աշակերտաց կարող ծնողներէն նրանց վրայ զբաժ տարեկան տուրքը, որոց մաս նաւոր բան նշանակուած է մինչև վարժարանի մայր դումարը հարստանալոյ, որոց և տալ ստացական :

ՃԳ. Նոյնպէս գանձապետի կառավարութիւնն է ամէն երեք ամիս իւր ամսական ժողոված զբամական մտից և արած ծախուցը հաշիւ տալ Հոգաբարձուաց :

ՃԴ. Գանձապետն այս կարգաւ ստացած զբամը յանուն վարժարանին կղրէ կարգ ու մուտք և նորին կարգովը հարկաւոր ծախուքը կանէ :

ՃԵ. Վարժարանի գանձապետը, որ յանուն վարժարանին գանձանակադրամ կծողովէ շարաթը միանգամ քաղաքիս Առաջնորդական եկեղեցւոյ մէջ, ամսէ ամիս իւր հաշիւը կտայ անդամոց Հոգաբարձութեանը :

ՃԶ. Քաղաքիս Յուրբ Ատուածածին Առաջնորդական եկեղեցւոյ եկամտից տեսչութիւնը, որ Հոգաբարձութեան ձեռքն է, ամէն երեք ամիս պիտի տեսնէ նոյն եկեղեցւոյ երկրորդականի հաշիւը, և մուտքէն յաւելցած զբամը կղարձնէ յօգուտ վարժարանին :

ՃԷ. Վարժարանի Հոգաբարձութիւնը եկեղեցւոյ և Առաջնորդարանի նորոգութեանց համար տարեց տարի կտայ ցուցակ ծախուց կնքով նախագահին և ստորագրութեամբ անդամոց, որ արած ծախսը կղրէ եկեղեցւոյ ծախուց ժապաւինեալ մատենին մէջ :

ՃԸ. Հոգաբարձութիւնը նոյնպէս երեք ամսէ երեք ամիս կտանայ յօգուտ վարժարանին Սուրբ Կուսին անունով հաստատուած ընկերութեան գանձապետի ժողոված տարեկան բաժանորդութեան զբամաղլուիլը և իւր վեշտասաններով կանոնի զօրութեամբ միացնելով վարժարանի զբամաղլիւին հետ, կշահեցնէ յօգուտ վարժարանին :

ԹԹ. Հողաբարձութիւնը կտեսնէ նոյնպէս երեք ամէնէն երեք ամիս վարժաւորանի գրատան մատենից գրամուտը մուտքը և ծախսը, որ ժապաւիննալ մատենիւ յանձնուած է ուսմանց վերատեսչի փոխանորդին, և հարկաւոր եղած դրութեանքը գնելու՝ դումար կտայ :

Ի. Երիցփոխանը և վարժարանի գանձապետը Հողաբարձութեան անդամք կընտրեն, և բոլոր նրանք հրաժարելու կամենան. ուստի և սրանք տարուէ տարի չեն փոխուիլ :

ԻԱ. Հողաբարձութեան գանձապետը կրնէ վարժատան մէջ վարժապետաց հարկաւոր եղած թուղթ, զրիչ, մատիտ և թանաքը, նոյնպէս և Հողաբարձութեան խորհրդարանին հարկաւոր եղածը :

ԻԲ. Ամէն չորս ամիս պիտի վճարէ գանձապետը վարժապետաց ամսականները, ըստացական առնելով նրանցից :

ԿԱՆՈՆՔ ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԵԱՆ

ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԱՐՃԱՐԱՆԻ

ՀԱՅՈՅ ԴԱՒՐԻԺՈՅ

Ի 15 ին Ապրիլի 1860 ամի :

Ա. Ներսիսեան վարժարանի զլնաւոր կառավարչութիւնը վիճակաւոր Առաջնորդի տեսչութեան տակն է և նա կհսկէ վարժարանի ընդհանուր բարեկարգութեան վրայ :

Բ. Ուսմանց վերատեսուչն է նոյնպէս վիճակաւոր Առաջնորդը, որ ամէն երեք ամիս Հողաբարձուաց ներկայութեանը քննութիւն առնելէն ետքը՝ դասարանաց մէջ աշակերտաց ուսմանց կարգերը կրիտիկ ըստ այնմ յառաջադիմութեան նոյցին :

Գ. Ուսմանց վերատեսուչն ունի իրեն յատուկ փոխանորդ, որ ամէն օր դաստոյթեան ժամանակներ ներկայ պիտի լինի և վերահստութիւն անէ ուսման ընթացքին :

Դ. Առաջին բարձր դասարան մէջ աշակերտք պիտի ուսանին Հայերէն Քերականութիւն, Քրիստոնէական վարդապետութիւն, Ազգային պատմութիւն, Աշխարհադրութիւն, Թուաբանութիւն, Երաժշտութիւն, Գաղղիերէն, Պարսկերէն և երեք լեզուաց վայելչագրութիւն :

Ե. Երկրորդ դասարանի աշակերտք կուսանին Բառադիտութիւն Քրիստոնէական, վարժութիւն զրոյց և գրութիւն :

Զ. Այս ուսմանց ընթացքը վարժարանի մէջ անընդհատ պիտի չորս տարի տևէ :

Է. Աշակերտք տարեկան քննութեան մէջ միայն կարող են երկրորդ դասարանէն առաջին դասարանը փոխուիլ, թէ որ ուսմանց մէջ զրաւարժ լինին :

Ը. Առաւօտուն երեք ժամուն կարգաւարը պիտի ամէն օր ներկայ դանուի, որ աշակերտք ժողովուած ժամանակը անկարգութիւն չլինի. նոյնպէս ևս կէսօրին եօթներորդ ժամուն :

Թ. Աշակերտք ժողովուած ժամանակին՝ վարժապետք կսկսին դասատուութիւնը իւրաքանչիւր դասարանց մէջ ըստ ցուցակացն առարկայից ուսմանց, որ կան երկու դասարան մէջ :

Ժ. Ամէն վարժապետ իր դասատուութեան ժամանակին վարժարան չեկող

աշակերտը կնշանակէ սովորական կետիւ շարժական ցուցակաց մէջ . նոյնպէս
և բարի վարուց տէրը լաւ ընթերցողը ծայրը ուսմանց և վարուց ցուցակաց մէջ :

ԺԱ. Դաս չդիտող աշակերտաց պատիժն է ծնկան վրայ չոքել . անպարկեշտ
աշակերտը կխրատուի ձեռքի մէջ ձեռն ուտելով մինչև երեք անգամ . իսկ ան-
բարի վարուց տէրը կարտաքսուի վարժարանէն :

ԺԲ. Վարժապետք՝ որքան որ իրանց հարկաւորութեանը համար դատարե-
ւութեան չգտնուին պայմանեալ ժամանակին, հաշուով իրանց ոռճկէն յետ կառ
նուի . իսկ պատահական եղած ժամանակը միմեանց կարեն յանձնել աշակերտաց
դատարեւութիւնը :

ԺԳ. Վարժարանի դրատունը ժապաւինեալ մատենիւ վերատեսչի փոխանոր-
դին կյանձնուի , որոյ պատասխանատուութեան տակն է մուտք և ծախս մա-
տենիցն :

ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՅ ԿՈՒՍԻՆ

ՊԱՇՏՊԱՆ ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԱՐՃԱՐԱՆԻՆ

ԴԱՒՐԻԺՈՅ

Ա. Սրբոյ Կուսին անունով ընկերութիւնը քաղաքիս Հայոց ազգային վար-
ժարանի մէջ Հայերէն և օտար լեզուաց վարժապետ ունենալու համար հաստա-
տուած լինելով՝ իրան հաստատութեան օրէն մինչև երեք տարի ընկերութիւնը
շարունակելու պայմանաժամանակ ունի :

Բ. Այս ընկերութեանը ամէն մարդ կարող է անգամ դրուիլ ինչ ազգէ և
լինի :

Գ. Ամէն մէկ անգամ տարեկան պիտի վճարէ ընկերութեան հինգ դրան ,
կանխիկ ամէն տարեդիտի պայսէս կարող է որքան թիւ և բաժանորդ դրուիլ ,
իր առատաձեռնութիւնն է :

Դ. Ընկերութիւնը անգամոց բաժանորդական գրամները ժողովելու համար ,
յատուկ գանձապետ կարգած է վարժարանի գանձապետը :

Ե. Անդամներէն չորս անձինք նշանակած են առանձին առանձին ցուցակե-
րով անդամներ գտնելու յարդի ազգայիններէն և ուրիշ բարերարներէ անգամ
դրուելու հրաւիրել :

Զ. Գանձապետը ամէն անգամ չորս անդամներէն ստացած բաժանորդական
գրամները կարգաւ դրելու է ընկերութեան ժապաւինեալ տոմարի մէջ և ցու-
ցակներ ստորագրելու է վստն հաստատութեան :

Է. Այս կարգով ժողոված ընկերութեան գրամազուլը ամէն երեք ամիսը
մէկ անգամ կյանձնէ ազգային վարժարանի Հոգարարութեանը և հաստատու
կուց իր ժապաւինեալ մատենը . Հոգարարութեան բոլոր անդամոց ստորագրե-
լութեամբը վստն միասնութեան :

Այս գրամազուլէն կարուի տարեկան ոռճիկ այլազգի լեզուաց վարժապետնե-
րէն , որպէս զի Սրբոյ Կուսին ընկերութեան յիշատակ և ազդին արած բարերու-
րութիւնը անջնջելի մնայ :

Печатать позволяется, г. Тифлисъ. 30го Июля 1860 года.

Цензоръ И. Кайтмазовъ

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ ՀԱՄԲԱՐՉՈՒՄ ԷՆՖԻԱՃԵԱՆՑ :